

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

VAKFİYELERE GÖRE İSTANBUL'DA OSMANLI
HANEDAN ÜYELERİ TARAFINDAN
YAPTIRILAN SIBYAN MEKTEPLERİ
(XV-XVIII. YÜZYIL)

Gökçe BEŞEN

2501181102

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Arzu TOZDUMAN TERZİ

İstanbul - 2022

ÖZ

VAKFİYELERE GÖRE İSTANBUL’DA OSMANLI HANEDAN ÜYELERİ TARAFINDAN YAPTIRILAN SIBYAN MEKTEPLERİ (XV-XVIII. YÜZYIL)

GÖKÇE BEŞEN

Osmanlıların Selçuklular ve diğer Türk devletlerinden miras aldıkları sıbyan mektepleri, Osmanlı Devleti’nde eğitim kademesinin ilk basamağını oluşturmaktadır. Başta padişahlar olmak üzere diğer hanedan üyeleri, devlet ileri gelenleri, tüccarlar ve ekonomik durumu iyi olan hayırseverler tarafından inşa ettirilen sıbyan mekteplerinin temel gayesi Müslüman çocuklara Kur’ân-ı Kerim okumayı öğretmektir. Eğitim-öğretim amacıyla hizmet veren vakıf kurumlarından biri olan sıbyan mekteplerinin bütün giderleri mektebin bağlı olduğu vakıf tarafından karşılanmaktadır. Osmanlı Devleti’nde XV. yüzyıldan itibaren çocuklara ücretsiz olarak eğitim-öğretim hizmeti sağlayan ve bu açıdan Osmanlı Devleti’nin çocuk eğitime verdiği önemi gözler önüne seren sıbyan mektepleri, Sultan II. Abdülhamid döneminde ibtidâî mekteplerinin açılmasıyla birlikte “mekâtib-i ibtidâiyye” adını almıştır. 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Maârif Vekâletine devredilen sıbyan mektepleri, 22 Mart 1926 tarihli Maârif Teşkilat Kanunuyla tamamen tarihe karışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Eğitim, Sıbyan Mektebi, Mektep, Vakfiye.

ABSTRACT

PRIMARY SCHOOLS BUILT BY OTTOMAN DYNASTY MEMBERS IN ISTANBUL ACCORDING TO FOUNDATION CHARTERS (XV-XVIII. CENTURY)

GÖKÇE BEŞEN

Primary schools, which the Ottomans inherited from the Seljuks and other Turkish states, constitute the first level of the education system of the Ottoman Empire. The main purpose of the primary schools, which were built by the sultans, other dynasty members, state dignitaries, merchants and philanthropists who enjoyed with the higher economic status, is to teach Muslim children to read the Qur'an. All expenses of the primary school, which is one of the waqf institutions serving for education and training purposes, are covered by the waqf which is affiliated to the school. Primary schools, which had been providing free education services to children since the fifteenth century in the Ottoman Empire, and with this respect revealing the importance of the Ottoman Empire attached the child education, was named "mekâtib-i ibtidaiyye" with the opening of ibtidai schools during the reign of II. Sultan Abdülhamid. Primary schools, which were transferred to the Ministry of Education with the Law of Unification of Education dated March 3, 1924, completely vanished into history with the Law of Education Organization of March 22, 1926.

Keywords: Ottoman Empire, Education, Primary School, School, Foundation Charter.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıldan itibaren çocuklara eğitim-öğretim hizmeti veren sıbyan mektepleri, bütün Müslüman çocuklara açık olup Kur'ân-ı Kerim'i öğretmek gayesiyle asırlar boyunca faaliyetine devam etmiştir.

Bu çalışmada, Osmanlı hanedan üyeleri tarafından XV-XVIII. yüzyıllar arasında İstanbul'da inşa ettirilmiş olup vakfiyelerine ulaşılabilen otuz sıbyan mektebi incelenmiştir. Bu sıbyan mekteplerinin kuruluş amaçları, ders programları, öğrenci mevcutları, eğitim ve hizmetli kadrolarında yer alan görevliler ile sıbyan mekteplerine ait gelir ve giderler vakfiyeleri üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmamda faydalandığım araştırma eserlerine ulaşmamı sağlayan İSAM Kütüphanesine, araştırmacılar için sundukları kaynaklar ve rahat çalışma ortamı için teşekkür ederim.

Tez çalışmamı yüksek lisans bursu ile destekleyen Türk Tarih Kurumuna maddi desteklerinden ötürü teşekkürlerimi sunarım.

Tezimin hazırlanma aşamasında yardım ve desteklerini gördüğüm Araş. Gör. Aslı Tuna'ya tezime sağladığı katkılardan dolayı teşekkür ederim.

Bu konuyu çalışmamı tavsiye eden, tez yazım sürecinde bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim kıymetli danışmanım Sayın Prof. Dr. Arzu TERZİ'ye teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak bütün eğitim-öğretim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini üzerimden eksik etmeyen, bugünlere gelmemi sağlayan annem Ayşe Beşen'e ne kadar teşekkür etsem azdır.

İstanbul-2022

Gökçe BEŞEN

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xi
GRAFİK VE RESİMLER LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'DA OSMANLI PADİŞAHLARI TARAFINDAN YAPTIRILAN SİBYAN MEKTEPLERİ

A. FATİH KÜLLİYESİ SİBYAN MEKTEBİ	6
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	6
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	7
3. Gelir ve Giderleri	7
4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	9
B. II. BAYEZİD KÜLLİYESİ SİBYAN MEKTEBİ	9
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	9
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	11
3. Gelir ve Giderleri	11
4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	12
C. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN TARAFINDAN İNŞA ETTİRİLEN SİBYAN MEKTEPLERİ.....	13
1. Yavuz Sultan Selim Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	13
a. Konumu ve İnşa Tarihi	13
b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	14
c. Gelir- Giderleri ve Günümüzdeki Kullanımı	14
2. Şehzade Külliyesi Sıbyan Mektebi	17
a. Konumu ve İnşa Tarihi	17
b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	18
c. Gelir ve Giderleri.....	18
d. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu.....	20
3. Süleymaniye Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	21
a. Konumu ve İnşa Tarihi	21
b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	22
c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	22
4. Cihangir Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	23
a. Konumu ve İnşa Tarihi	23
b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	23
c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	24
d. Süleymaniye ve Cihangir Külliyesi Sıbyan Mekteplerinin Gelir ve Giderleri	25
D. SULTAN AHMED KÜLLİYESİ SİBYAN MEKTEBİ.....	27
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	27
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	28
3. Gelir ve Giderleri	29

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	30
E. SULTAN III. MUSTAFA TARAFINDAN İNŞA ETTİRİLEN SIBYAN MEKTEPLERİ	31
1. Ayazma Külliyesi Sıbyan Mektebi	31
a. Konumu ve İnşa Tarihi	31
b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu	32
c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	32
2. Paşabahçe Külliyesi Sıbyan Mektebi	33
a. Konumu ve İnşa Tarihi	33
b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu	33
c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	33
3. Sultan III. Mustafa Sıbyan Mektebi	34
a. Konumu, İnşa Tarihi ve Görevli Kadrosu	34
b. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	34
c. Ayazma ve Paşabahçe Külliyeleri'nin Sıbyan Mektepleri ile Hasköy'deki Sıbyan Mektebinin Gelirleri	34
d. Ayazma ve Paşabahçe Külliyeleri'nin Sıbyan Mektepleri ile Hasköy'deki Sıbyan Mektebinin Giderleri	36
F. SULTAN I. ABDÜLHAMİD TARAFINDAN İNŞA ETTİRİLEN SIBYAN MEKTEPLERİ	38
1. Beylerbeyi Külliyesi Sıbyan Mektebi	38
a. Konumu ve İnşa Tarihi	38
b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu	39
c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	40
2. Hamidiye Külliyesi Sıbyan Mektebi	41
a. Konumu ve İnşa Tarihi	41
b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu	42
c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	42
d. Beylerbeyi ve Hamiye Külliyeleri Sıbyan Mekteplerinin Gelirleri ..	43
e. Beylerbeyi ve Hamiye Külliyeleri Sıbyan Mekteplerinin Giderleri..	45
İKİNCİ BÖLÜM	
İSTANBUL'DA HANEDANA MENSUP KADINLAR TARAFINDAN YAPTIRILAN SIBYAN MEKTEPLERİ	
A. HASEKİ KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ.....	47
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	47
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu	48
3. Gelir ve Giderleri	49
4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	52
B. MİHRİMAH SULTAN TARAFINDAN İNŞA ETTİRİLEN SIBYAN MEKTEPLERİ.....	54
1. Mihrimah Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi	54
a. Konumu ve İnşa Tarihi	54
b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu	55
c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	56
2. Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi	56
a. Konumu ve İnşa Tarihi	56
b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu	58

c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	58
d. Mihrimah Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi ve Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi'nin Gelirleri	58
e. Mihrimah Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi ve Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi'nin Giderleri	59
C. ATİK VALİDE SULTAN KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ	60
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	60
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	62
3. Gelir ve Giderleri	62
4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	64
D. AYŞE SULTAN KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ	65
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	65
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	66
3. Gelir ve Giderleri	66
4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	69
E. MAYPEYKER KÖSEM VALİDE SULTAN TARAFINDAN İNŞA ETTİRİLEN SIBYAN MEKTEPLERİ.....	69
1. Çinili Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	70
a. Konumu ve İnşa Tarihi	70
b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu ile Günümüzdeki Durumu.....	71
2. Mahpeyker Kösem Valide Sultan Sıbyan Mektebi.....	72
a. Konumu ve İnşa Tarihi	72
b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	73
c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	73
d. Çinili Külliyesi Sıbyan Mektebi ve Mahpeyker Kösem Valide Sultan Sıbyan Mektebi'nin Gelirleri	74
e. Çinili Külliyesi Sıbyan Mektebi ve Mahpeyker Kösem Valide Sultan Sıbyan Mektebi'nin Giderleri.....	74
F. YENİ CAMİ KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ	76
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	76
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	77
3. Gelir ve Giderleri	79
4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	80
G. YENİ VALİDE KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ.....	81
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	81
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	83
3. Gelir ve Giderleri	83
4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	85
H. İSMİHAN KAYA SULTAN SIBYAN MEKTEBİ.....	86
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	86
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	88
3. Gelir ve Giderleri	89
4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	92
I. SALİHA SULTAN KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ	93
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	93
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	95
3. Gelir ve Giderleri	96

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	98
J. VERDİNAZ KADIN KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ	99
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	99
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	99
3. Gelir-Giderleri ve Günümüzdeki Durumu	100
K. ALİCENAB KADIN SIBYAN MEKTEBİ	102
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	102
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	102
3. Gelir ve Giderleri	103
4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	104
L. RAMİ KADIN KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ	105
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	105
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	105
3. Gelir-Giderleri ve Günümüzdeki Durumu	106
M. ZEVKİ KADIN SIBYAN MEKTEBİ.....	109
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	109
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	110
3. Gelir ve Giderleri	111
4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	112
N. ZEYNEB SULTAN KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ.....	113
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	113
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	113
3. Gelir ve Giderleri	114
4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	117
O. ŞEBSAFA KADIN KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ.....	119
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	119
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	119
3. Gelir ve Giderleri	121
4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	122
P. MİHRİŞAH VALİDE SULTAN KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ.....	122
1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi	122
2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu.....	124
3. Gelir ve Giderleri	124
4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu	126

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAKFİYELERE GÖRE İSTANBUL'DA OSMANLI HANEDAN ÜYELERİ TARAFINDAN YAPTIRILAN SIBYAN MEKTEPLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

A. İSTANBUL'DA HANEDAN MENSUPLARINCA YAPTIRILAN SIBYAN MEKTEPLERİNİN KURULUŞ AMACI.....	127
B. EĞİTİM VE HİZMETLİ KADROLARINDA GÖRÜLEN BENZERLİK VE FARKLILIKLAR	128
1. Eğitim Kadrosu	129
a. Muallim	129
b. Halife	130
c. Hat Muallimi	131
d. Küttab Hocası	131

e. İlmihal Hocası	132
f. Kırâateyn	132
g. Risâle-i Birgivî ve Şâhidî Hocası	132
h. Şeyhülkurrâ	133
2. Hizmetli Kadrosu	133
a. Bevvab	133
b. Ferraş	133
c. Kayyım	134
d. Mezbelekeş	135
e. Mustahfız	135
f. Saka-i Mektep	135
g. Neccar Kalfası ve Kurşuncu	135
h. Mâhi'n-nukûş	136
C. SIBYAN MEKTEPLERİNİN EĞİTİM VE HİZMETLİ KADROSUNDA ÇALIŞAN GÖREVLİLERİN ALDIKLARI ÜCRETLER	136
D. SIBYAN MEKTEPLERİNİN ÖĞRENCİ MEVCUTLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	138
E. SIBYAN MEKTEPLERİNDE OKUTULAN DERSLERİN ORTAK VE FARKLI YÖNLERİ	139
1. Kur'ân-ı Kerim	140
2. Hüsn-ü Hat	141
3. Din ve Ahlak Bilgisi	142
4. Edebiyat	142
5. Arapça ve Farsça	143
6. İlmihal	143
7. Risâle-i Birgivî ve Şâhidî	143
F. HANEDAN MENSUPLARINCA ÖĞRENCİLERE VE GÖREVLİLERE SAĞLANAN İMKANLAR	144
1. Giyecek Yardımı	144
2. Yemek Yardımı	145
3. Harçlık ve Baklava Akçesi Verilmesi	145
4. Konut İmkânı	146
5. Mektep Gezisi	147
G. SIBYAN MEKTEPLERİNİN FARKLI İHTİYAÇLARI ÜZERİNE TESPİTLER	147
SONUÇ	149
BİBLİYOGRAFYA	151

KISALTMALAR LİSTESİ

AE.SABH.I.	: Ali Emiri Abdülhamid I
a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	: Bakınız
Bs.	: Basım
C.	: Cilt
C. MF.	: Cevdet Maarif
Çev.	: Çeviren
DBİst.A	: Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
DH. MKT.	: Bab-ı Defteri Haremeyn Mukataası Kalemî Evrakı
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
EV. HMH. d.	: Evkaf Haremeyn Muhasebeciliği Defterleri
Ed.	: Editör
HAT.	: Hatt-ı Hümayun
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslam Ansiklopedisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MF. İBT.	: Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemî
MF. MKB.	: Maarif Nezareti Meclis-i Kebir-i Maarif
STAD	: Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi
s.	: Sayfa
TS.MA.d.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
TS.MA.e	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
TTK	: Türk Tarih Kurumu
VD	: Vakıflar Dergisi
VGMA	: Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1	Fatih Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri.....	8
Tablo 2	Sultan II. Bayezid Külliyesi Sıbyan Mektebinin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri	12
Tablo 3	Yavuz Sultan Selim Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri	15
Tablo 4	Şehzade Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri	20
Tablo 5	Süleymaniye ve Cihangir Külliyesi Sıbyan Mekteplerinin Eğitim ve Hizmetli Kadrolarının Günlük Ücretleri	26
Tablo 6	Sultan III. Mustafa Tarafından İnşa Ettirilen 3 Sıbyan Mektebinin Eğitim ve Hizmetli Kadrolarının Günlük Ücretleri	36
Tablo 7	Sultan III. Mustafa Tarafından İnşa Ettirilen Sıbyan Mekteplerinin h. 1192-1215 Senesi Giderleri.....	37
Tablo 8	Sultan I. Abdülhamid Vakfının Rûmi 1203 Yılı Geliri.....	44
Tablo 9	Beylerbeyi ve Hamidiye Külliyesi Sıbyan Mekteplerinin Eğitim ve Hizmetli Kadrolarının Günlük Ücretleri	45
Tablo 10	Haseki Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri	52
Tablo 11	Mihrimah Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi ve Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri	59
Tablo 12	Atik Valide Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri	64
Tablo 13	Çinili Külliyesi Sıbyan Mektebi ve Mahpeyker Kösem Valide Sultan Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri	75
Tablo 14	Yeni Cami Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri	80
Tablo 15	Yeni Valide Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri	85
Tablo 16	İsmihan Kaya Sultan Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri	90
Tablo 17	Saliha Sultan Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri.....	98
Tablo 18	Verdinaz Kadın Sıbyan Mektebinin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri.....	101
Tablo 19	Alicenab Kadın Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri.....	103

Tablo 20	Rami Kadın Sıbyan Mektebinin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri.....	107
Tablo 21	Zevki Kadın Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri.....	112
Tablo 22	Zeyneb Sultan Cami, Sebilhane ve Mektep Vakfının 14 Mart 1774-9 Eylül 1790 (1 Muharrem 1188-29 Zilhicce 1204) Yılları Arasındaki 17 Yıllık Gelir-Gider Muhasebesi	116
Tablo 23	Zeyneb Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri	116
Tablo 24	Şebsafa Kadın Sıbyan Mektebinin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri	121
Tablo 25	Mihrişah Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri	125
Tablo 26	Sıbyan Mekteplerinin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunda Yer Alan Görevlilerin Aldıkları En Düşük ve En Yüksek Ücretler	137
Tablo 27	Sıbyan Mekteplerinin Öğrenci Mevcutları	138

GRAFİK VE RESİMLER¹ LİSTESİ

Resim 1	II. Bayezid Külliyesi Sıbyan Mektebi	10
Resim 2	Yavuz Sultan Selim Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	16
Resim 3	Şehzade Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	17
Resim 4	Süleymaniye Külliyesi Sıbyan Mektebi	21
Resim 5	Cihangir Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	24
Resim 6	Sultan Ahmed Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	28
Resim 7	Beylerbeyi Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	40
Resim 8	Haseki Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	53
Resim 9	Mihrimah Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	57
Resim 10	Atik Valide Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	61
Resim 11	Çinili Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	71
Resim 12	Turhan Valide Sultan Vakfiyesi.....	78
Resim 13	Yeni Valide Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	82
Resim 14	İsmihan Kaya Sultan Vakfiyesi.....	87
Resim 15	Saliha Sultan Vakfiyesi.....	95
Resim 16	Verdinaz Kadın Vakfiyesi.....	100
Resim 17	Rami Kadın Vakfiyesi.....	106
Resim 18	Zevki Kadın Sıbyan Mektebi.....	109
Resim 19	Zeynep Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	118
Resim 20	Şebsafa Kadın Külliyesi Sıbyan Mektebi.....	120

¹ Metin içinde kullanılan fotoğrafların tamamı Gökçe Beşen tarafından çekilmiştir.

Resim 21 Mihrişah Valide Sultan Vakfiyesi.....123

Resim 22 Sıbyan Mektepleri İçin Hazırlanan Tecvid Risalesi’nin İlk İki Sayfası.....141

Grafik 1 Külliye İçin Satın Alınan Arsalara Ödenen Yıllık Ücretlerin Yüzdelik Dağılımı.....84

GİRİŞ

Sözlükte “yazmak” anlamındaki ketb kökünden mekân ismi olarak türetilen mekteb “okul” anlamına gelmektedir. Hz. Peygamber devrinden itibaren okuma yazma veya Kur’an öğretilen okullara küttâb denilmiştir. Bu tür okulların Hulefâ-yi Râşidîn döneminde ve özellikle Hz. Ömer zamanında yaygınlık kazandığı, Emevi ve Abbasi dönemlerinde ise gelişerek devam ettiği bilinmektedir¹. Hz. Peygamber döneminden beri “küttâb” olarak adlandırılan mektepler Karahanlılar ve Selçuklular tarafından “sıbyan mektebi” olarak isimlendirmiş, Osmanlılar döneminde de bu ad kullanılmaya devam edilmiştir. Osmanlılar, bu tür mektepler için dârü’tta’lîm, dârü’lilm, muallimhâne, mahalle mektebi ve taş mektep gibi isimler de kullanmıştır².

Osmanlı Devleti’nde eğitim kademesinin ilk basamağını oluşturan sıbyan mektepleri, başta padişahlar olmak üzere diğer hanedan üyeleri, devlet ileri gelenleri, tüccarlar ve ekonomik durumu iyi olan hayırseverler tarafından kurulan vakıf eserlerden biridir³. Vakfın iki önemli unsuru olan hayrât ve akarât’ın halka doğrudan hizmet sunan ve hayrât olarak tanımlanan kısmında yer alan⁴ bu mekteplerin kuruluş amacı, çocuklara Kur’ân-ı Kerim ve temel dini bilgileri öğretmektir⁵. Kuruluşundan itibaren gelişme gösteren bu kurumların programlarına zaman içerisinde yeni dersler de ilave edilmiştir.

Sıbyan mekteplerine başlama yaşı ve eğitim süresi kesin olarak bilinmemektedir⁶. Bazı çalışmalarda sıbyan mekteplerine başlama yaşının İstanbul’da 5-6, Anadolu’da ise daha çok 4 olduğu ifade edilmiştir⁷. Vakfiyelerde ise bu konuyla ilgili bir şart bulunmamaktadır. Yalnızca âkil ve bâliğ olmayanların mektebe kabul edilmesi uygulamasının yaygınlığı sebebiyle, vakıf kurucularının bu hususta

¹ Nebi Bozkurt, ‘Mektep’, **DİA**, c. XXIX, Ankara 2004, s. 5.

² Cahit Baltacı, “Osmanlılarda Mektep”, **DİA**, c. XXIX, Ankara 2004, s. 6.

³ Mefail Hızlı, “Osmanlı Sıbyan Mektepleri”, **Osmanlı**, c. V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 208.

⁴ Arzu Terzi, **Bezmiâlem Valide Sultan Vakfiyeleri**, İstanbul 2020, s. 19.

⁵ Hızlı, **a.g.m.**, s. 214.

⁶ Hasan Akgündüz, **Sıbyan Mektebi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1986, s. 119.

⁷ Baltacı, **a.g.m.**, s. 7; Vedat Günyol, “Mektep”, **İA**, c. VII, MEB Basımevi, İstanbul 1970, s. 657.

vakfiyelerine herhangi bir şart eklemeye ihtiyaç duymadıkları düşünülmektedir⁸. Çocuk mektebe başlayacağı zaman herhangi bir merasim yapıp yapılmayacağını ise ailenin ekonomik durumu belirlemekteydi. Varlıklı ailelerin çocukları mektebe Bed'-i Besmele veya Âmin Alayı denilen bir merasimle başlardı⁹. Bed'-i Besmele merasimine mektebin muallimi, halifesi, mektepte okuyan çocuklar ve çocuğun yakın akrabaları davet edilirdi. Mektebe başlayacak çocuk kendisi için hazırlanan süslü kıyafetleri giyerek âmin alayını beklerdi. Alayın gelmesi ile birlikte evden çıkılarak, ilahicilerin ilahileri ve çocukların âminleri eşliğinde belirlenen sokaklardan geçilerek tekrar eve gelinirdi. Çocuğun bed-i besmelesi için hazırlanan odaya geçilip hocası tarafından çocuğa dualar eşliğinde ilk dersi okutulurdu. Dersten sonra davetlilere yemek ikram edilir ve tören sona ererdi¹⁰.

Eğitim-öğretim alanındaki vakıflardan biri olan sıbyan mekteplerinin idaresi, diğer tüm vakıf eserlerde olduğu gibi kurucusu olan vâkıf tarafından tanzim edilen vakfiyelerde belirtilen şartlara göre gerçekleştirilirdi¹¹. Söz konusu vakfiyelerde kurulan vakfın nasıl yönetileceği, nerelere hangi harcamaların yapılacağı, kaç kişinin görev yapacağı, bunlara ne kadar maaş verileceği, harcamalar için tahsis edilen gelir kaynakları gibi hususlar vâkıf tarafından ayrıntılı bir şekilde belirlenir ve kadılar veya kazaskerler tarafından tasdik edilirdi¹².

Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıldan beri yukarıda belirtilen amaç ve şartlar dikkate alınarak hizmet veren sıbyan mektepleri, II. Abdülhamid döneminde ibtidâî mekteplerinin açılmasıyla birlikte "Mekâtib-i İbtidâiyye" adını almıştır¹³. 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Maaârif Vekâletine devredilmiş, 22 Mart 1926 tarihli Maârif Teşkilat Kanunuyla da tamamen tarihe karışmıştır¹⁴.

⁸ İsmail E. Erünsal, **Yirmi İki Mürekkap Damlası: Osmanlı Sosyal ve Kültür Tarihi Üzerine Sohbetler**, Söyleşi: Halil Solak, Timaş Yayınları, İstanbul 2021.

⁹ Mustafa Uzun, "Mektep İlahisi ve Gülbangı", **DİA**, c. XXIX, Ankara 2004, s. 10.

¹⁰ Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, haz. Prof. Dr. Kâzım Arısan - Duygu Arısan Günay, İstanbul 1995, c. I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 58-61.

¹¹ Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi**, Gözden Geçirilmiş 32. Baskı, Pegem Akademi, Ankara 2019, s.113.

¹² Terzi, **a.g.e.**, s. 15.

¹³ Baltacı, **a.g.m.**, s. 7.

¹⁴ Günyol, **a.g.m.**, s. 659.

Tezin Amacı, Kapsam ve Metodu

Günümüze kadar sıbyan mektepleri ile ilgili pek çok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaların büyük kısmını mimarlık ve sanat tarihi bölümlerinde hazırlanan, mektepleri mimari yönden ele alan tezler oluşturmaktadır. Sıbyan mekteplerini tarihi açıdan inceleyen mevcut literatür ise vakfiyeler göz ardı edilerek, tekrar niteliğinde ve yetersiz bilgilerle hazırlanmıştır. Vakfiyeler ve arşiv belgelerinden faydalanılarak yapılan tek çalışma Hilal Değirmenci'nin, "Arşiv Belgeleri Işığında İstanbul Sur Dışındaki Sıbyan Mektepleri" adlı tezidir¹⁵. Tezde sur dışında bulunan on dört mektep incelenmiştir. Adı geçen tez ve çalışmamızda ortak olarak incelenen sadece iki mektep bulunmaktadır.

Sıbyan mekteplerini konu alan bir araştırma yapılması gerektiğinde ilk başvurulması gereken kaynaklardan olan vakfiyeler, günümüze kadar yapılan çalışmalarda göz ardı edilmiş olduğundan, tez çalışmamız ile vakfiyelerden elde edilen bilgiler ışığında sıbyan mektepleri hakkındaki eksik bilgilerin tamamlanması amaçlanmıştır.

Vakfiyelerine ulaşılabilen 30 mekteple sınırlandırdığımız tezimiz, üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde İstanbul'da Osmanlı Padişahları tarafından XV- XVIII. yüzyıllar arasında yaptırılan sıbyan mektepleri incelenecektir.

İkinci bölümde, İstanbul'da hanedana mensup kadınlarca XV- XVIII. yüzyıllar arasında inşa edilen sıbyan mektepleri ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde ise, tezimizin ilk iki bölümünde muhtelif yönleri ile aktarılan sıbyan mekteplerinin kuruluş amaçları, eğitim ve hizmetli kadroları, öğrenci mevcutları ve okutulan derslerde görülen benzerlik ve farklılıklar gibi unsurlar üzerinden genel bir değerlendirme yapılacaktır.

¹⁵ Hilal Değirmenci, **Arşiv Belgeleri Işığında İstanbul Sur Dışındaki Sıbyan Mektepleri (Rumeli Yakası)**, Sakarya Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kullanılan Kaynaklar

Vakfiyeler temel alınmak suretiyle yapılan çalışmamızın hazırlık aşamasında ilk olarak İstanbul'da XV-XVIII. yüzyıllar arasında inşa ettirilen sıbyan mektepleri tespit edilmiştir. Söz konusu mektepler belirlenirken, Ali Naci Özyalvaç'ın 1912-1914 tarihli bir müfettiş raporundan faydalanarak oluşturduğu suriçi, Eyüp, Galata, Boğaziçi, Üsküdar ve Kadıköy'de bulunan 113 sıbyan mektebini içeren kataloğu¹⁶, Turgut Kut'un kendi özel arşivinde bulunan ve 318 mektebin sıralandığı Mekâtib-i Vakfiye Cetveli listesi¹⁷, 183 sıbyan mektebini içeren 1919 yılı Muallim Cevdet Listesi¹⁸, Özgönül Aksoy tarafından hazırlanan "Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme" adlı doktora tezi¹⁹ ve Gül Aslan tarafından adı geçen çalışmalardan faydalanılarak kaleme alınan 421 sıbyan mektebinin sıralandığı katalogtan istifade edilmiştir²⁰.

Nitekim İstanbul'da bulunan sıbyan mekteplerinin sayılarındaki fazlalık sebebiyle vakfiyelerine ulaşılabilen 30 mekteple sınırlandırdığımız çalışmamızda, ele alınan mektepler için tanzim edilmiş 26 vakfiye kullanılmıştır. Bunların 18 tanesi Ankara'daki Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden, diğer 8 vakfiye ise daha önce transkriptleri ile birlikte yayınlanan çeşitli araştırma eserlerinden temin edilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman tarafından inşa ettirilen Süleymaniye Külliyesi ile Cihangir Külliyelerinin, Mihrimah Sultan'ın Üsküdar'daki külliyesi ve Yenibahçe'deki mektebinin, Sultan I. Abdülhamid'in Beylerbeyi ve Hamidiye Külliyelerinin, Kösem Sultan'ın Çinili Külliyesi ve Beşiktaş'taki mektebinin, Sultan III. Mustafa'nın Ayazma ve Paşabahçe Külliyesi ile Hasköy'deki mektebinin

¹⁶ Ali Naci Özyalvaç, "Bir Müfettiş Raporunda Erken 20. Yüzyıl İstanbul Suriçi Sıbyan Mektepleri", **Türkiyat Mecmuası**, c. XXI, 2011, s. 345-373.

¹⁷ Turgut Kut, "İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika", **İstanbul Armağanı 3: Gündelik Hayatın Renkleri**, haz. Mustafa Armağan, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1997, s. 347-374.

¹⁸ Muallim Cevdet, "Cemaat Mekteplerimize Bir Bakış ve Terbiyemizdeki Buhran", **Tedrisat Mecmuası**, No.4 (48), İstanbul 1919, s. 282-290.

¹⁹ Özgönül Aksoy, **Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme**, İTÜ Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1968.

²⁰ Gül Aslan, **İstanbul Sıbyan Mektepleri İçin Bir Katalog Denemesi ve Yusuf Paşa Sıbyan Mektebi Restorasyon Projesi**, İTÜ Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

vakfiyeleri ortaktır. Bu durum 5 vakfiyeden 11 sıbyan mektebine ait bilgiye ulaşılabilmesini sağlamıştır.

Çalışmamızın birinci ve ikinci bölümlerinde incelenen sıbyan mekteplerinin pek çoğu bir külliye bünyesinde inşa edilmiş yapılardır. Vakfiyelerde kayıt altına alınan gelirlerin ilgili külliyenin tamamı için tahsis edilmiş olması sadece sıbyan mektebine ait gelirlerin belirlenmesine engel olmaktadır. Yalnızca sıbyan mektebi için düzenlenmiş vakfiyelerde ise vakıf gelirlerinden vâkıfın diğer hayratları ya da başka vakıflara da pay verilmesi durumuyla karşılaşmaktadır. Bu husus sıbyan mekteplerinin gelirlerinin ortaya çıkarılmasına mâni olmuştur.

Sıbyan mekteplerine ait vakfiyelerden elde edilen veriler arşiv belgeleri, konuyla ilgili mevcut araştırma eserlerinde yer alan bilgiler ve görsel malzemeler ile desteklenerek açıklanmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'DA OSMANLI PADİŞAHLARI TARAFINDAN YAPTIRILAN SIBYAN MEKTEPLERİ

Tezin bu bölümünde Osmanlı padişahları tarafından XV-XVIII. yüzyıllar arasında yaptırılan 12 sıbyan mektebi, vakfiyelerinde yer alan bilgiler esas alınmak suretiyle incelenecektir.

A. FATİH KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânîsi, Konumu ve İnşa Tarihi

Fatih Külliyesi, yedinci Osmanlı padişahı Fatih Sultan Mehmed (1444-1446, 1451-1481)¹ tarafından inşa ettirilmiştir².

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethinin ardından Havârîyun Kilisesi'ni³ Ortodoks Patrikliği'ne tahsis etmiş, Patriğin oldukça harap halde olan bu kiliseden taşınma isteği üzerine kendisine yeni bir kilise bağışlanarak Havârîyun Kilisesi'nin yeri inşası düşünülen külliye alanı olarak belirlenmiştir. 1463-1470 (h. 867-875) yılları arasında yaptırılan Fatih Külliyesi cami, medreseler, sıbyan mektebi, tabhane, darüşşifa, çarşı ve hamamdan meydana gelmekte olup mimar Atik Sinan'ın eseridir⁴.

Fatih Külliyesi'ne ait yapılardan biri olan sıbyan mektebi, Osmanlı döneminde İstanbul'da faaliyet gösteren ilk sıbyan mektebidir⁵. Külliye için düzenlenen vakfiyede

¹ Halil İncalcık, "Mehmed II", *DİA*, c. XXVIII, Ankara 2003, s. 395.

² 30 Mart 1432 tarihinde Edirne'de dünyaya gelen Fatih Sultan Mehmed, Sultan II. Murad ile Hüma Hatun'un oğludur. Çocukluk yılları Edirne Sarayı'nda geçmiştir. Babası II. Murad'ın 1444'te tahttan çekilmesi üzerine henüz 12 yaşında iken tahta çıkmıştır. İlk saltanat dönemi 1446 Ağustos'unda sona eren II. Mehmed, babası II. Murad'ın vefatı üzerine 18 Şubat 1451'de 19 yaşında iken tekrar tahta geçmiştir. 29 Mayıs 1453'te 54 günlük bir muhasara sonrasında İstanbul'u fethederek Fatih unvanını kazanan Sultan II. Mehmed, yeni bir imparatorluğun gerçek mânâda kurucusu olmuştur. Yeni bir sefer için Üsküdar'a geçen Fatih Sultan Mehmed, Üsküdar ile Gebze arasında Hünkarçayırı (Maltepe civarında) denilen yerde 3 Mayıs 1481 tarihinde vefat etmiştir. İncalcık, *a.g.m.*, s. 395, 405; Feridun Emecen, *Fatih ve Kıyamet*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 83; ayn.yzr., "İstanbul'un Fethi", *DİA*, c. XXIII, s. 216.

³ **Havârîyun Kilisesi:** On İki Havâri (Hagioi Apostoloi) Kilisesi olarak da tanımlanan kilisedir. Semavi Eyice, "Fatih Cami ve Külliyesi", *DİA*, c. XII, İstanbul 1995, s. 244.

⁴ Semavi Eyice, "Fatih Külliyesi", *DBİst.A*, c. III, s. 265; Ayvansarâyî Hüseyin Efendi, Ali Sâtî' Efendi, Süleymân Besîm Efendi, *Hadîkatü'l- Cevâmi*, haz. Ahmed Nezih Galitekin, c. I, İşaret Yayınları, İstanbul 2001, s. 48.

⁵ Süheyl Ünver, *İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç: Fatih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İÜ Yayınları, İstanbul 1946, s. 60.

caminin batı yönünde olan kapısının yanında bulunduğu belirtilmektedir⁶. Vakfiyede yer alan “...cami ile beraber iş bu 875 (h. 1470) senesi mâh-ı recebinde ebniye-i hayrat vâsılı mertebe-i tamam ve inşa olunan buk'ai celile şerefyafte-i ihtimam olmakla...” ifadesi, sıbyan mektebinin de camiyle beraber 1470’te tamamlandığını göstermektedir⁷.

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Fatih Külliyesi için Fatih Sultan Mehmed tarafından tanzim olunan vakfiye incelendiğinde öncelikli olarak yetim çocukların, yetim çocuk yoksa fakir Müslüman çocukların okutulacağı sıbyan mektebinin eğitim ve hizmetli kadrosunda bir muallim ve bir halife, hizmetli kadrosunda ise bir kayyım⁸ ve bir mâhi’n-nukûş⁹’a yer verildiği görülmektedir.

İyi ahlâk sahibi bir kişinin muallim olarak görevlendirileceği mektebin eğitim kadrosunda yer alan halife ise muallimin okuttuğu dersi tekrar ettirecek, çocukları aşılamayacak, anlamadıkları yerleri güzel ve yumuşak bir şekilde açıklayacaktır.

Sıbyan mektebinin hizmetli kadrosunda yer alan kayyım, mektebi temizlemek ve kapısını açıp kapatmakla vazifelidir¹⁰. Mâhi’n-nukûş olarak tanımlanan kişiler ise külliye binalarını gözetleyerek, duvarların karalanmasını önlemek, yazılan yazı ve çizilen resimleri silmek üzere görevlendirilmiştir¹¹.

3. Gelir ve Giderleri

Fatih Sultan Mehmed, sıbyan mektebinin de aralarında yer aldığı külliye birimlerinde çalışan görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve külliye ait diğer giderlerin

⁶ **Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri**, haz. Cengiz Şeker, Çamlıca Kültür ve Yardım Vakfı, İstanbul t.y., s. 25.

⁷ Ünver, **a.g.e.**, s. 31.

⁸ **Kayyım**: Cami-i şerif hizmetçisi. Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, Çağrı Yayınları, İstanbul t.y., s. 1132.

⁹ **Mâhi’n-nukûş**: Abdesthanelerin, binaların iç ve dış duvarlarına münasebetsiz kimseler tarafından tebeşir, kömür, boya gibi şeylerle yazılan yazılarla resimleri silme işini gören memur hakkında kullanılan bir tabirdir. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, c. II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 382.

¹⁰ **Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri**, s. 59.

¹¹ **Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri**, s. 54.

karşılanması için gelir getirmek üzere¹² İstanbul ve çeşitli yerlerde çok sayıda karye, mezra, çarşı, dükkân, han, hamam, değirmen ve arazi vakfetmiştir¹³.

Fatih Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin giderlerinin büyük bir kısmı eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevlilere ödenen ücretlerden oluşmaktadır. Bu görevlilere verilen günlük ücretler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

TABLO 1
Fatih Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve
Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri¹⁴

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Muallim	6
Halife	2
Kayyım	1
Mâhi'n-nukûş	2
Toplam	11

Topkapı Sarayı Müzesi arşivinde 3882 numarada kayıtlı kısa vakfiyeye göre mektepte çalışan muallim, halife ve kayyım, külliyeinin imaretinde pişirilen yemeklerden yiyebilecektir¹⁵. Sıbyan mektebine ait başka bir gider ise kaydedilmemiştir.

¹² Fatih Sultan Mehmed tarafından düzenlenen vakfiyeye göre Ayasofya, Zeyrek, Eski İmaret, Galata, Şeyh Vefazâde ve Rumelihisarı Camileri ile Kalenderhane denilen zâviyede çalışan görevlilerin ücretleri de bu gelirlerden karşılanacaktır. **Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri**, s. 57-67.

¹³ Vakfa ait gelir kaynaklarının sayıca çokluğu nedeniyle sadece çeşitlerine yer verilmiştir. Vakıf gelirleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri**, s. 27-50.

¹⁴ **Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri**, s. 59.

¹⁵ Fatih Sultan Mehmed'e ait 140 sayfalık Arapça vakfiye, XVI. yy. ın ikinci yarısında Türkçeye tercüme edilmiştir. Cengiz Şeker'in hazırladığı Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri adlı kitapta yer alan ve sıbyan mektepleri ile ilgili şartları ihtiva eden vakfiye budur. Bu vakfiyede sıbyan mektebinin hizmetli kadrosunda bir kayyımın görev yapacağı belirtilmiş ve mektepteki görevliler ya da öğrencilere imareten yemek verileceği ile ilgili bir şarta yer verilmemiştir. Süheyl Ünver'in neşrettiği ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde 3882 numarada kayıtlı olduğu belirtilen vakfiyenin ise Fatih'in Arapça ve Türkçe vakfiyelerinden sonra tanzim edildiği ve Fatih'in Eyyub Vakfı hariç İstanbul'da tesis ettiği vakıfların şartlarına ait bir icmal olduğu ifade edilmiştir. Bu evrakta sıbyan mektebinde 2 kayyım'ın çalıştığı ve muallim, halife ve kayyımın imarette çıkan yemeklerden "bire aş" alma hakkının olduğu belirtilmektedir.-Bu durum sıbyan mektebiyle ilgili şartlarda sonraki yıllarda birtakım değişiklikler yapıldığını göstermektedir. **Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri**, s. 3-10; Ünver, **a.g.e.**, s. 80, 89.

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Kaynaklarda Küçük Kıyamet olarak ifade edilen 1509 depreminde Fatih Külliyesi'ni oluşturan yapı topluluklarından cami, darüşşifa, imaret ve medresenin özellikle kubbelerinde büyük hasarlar meydana gelmiştir. 1557, 1754¹⁶ ve son olarak 23 Mayıs 1766'da meydana gelen depremlerde oluşan tahribatın ardından¹⁷ Sultan III. Mustafa cami ve sıbyan mektebinin de aralarında yer aldığı külliye binalarını yeni bir plana göre tekrar inşa ettirmiştir¹⁸. Sıbyan mektebinin 1918 yangınında yandığı bilinmektedir. Günümüzde mevcut değildir¹⁹.

B. II. BAYEZİD KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

II. Bayezid Külliyesi, sekizinci Osmanlı padişahı II. Bayezid²⁰ (1481-1512)²¹ tarafından inşa ettirilmiştir²².

¹⁶ Suphi Saatçi, "Fatih Camii ve Külliyesi", **Fatih Sultan Mehmed Han**, ed. Fahameddin Başar, FSMVÜ Yayınları, İstanbul 2018, s. 246.

¹⁷ Saatçi, **a.g.m.**, s. 250.

¹⁸ Eyice, **a.g.m.**, s. 266.

¹⁹ Ünver, **a.g.e.**, s. 60.

²⁰ Fatih Sultan Mehmed ile Gülbahar Hatun'un oğulları olan Sultan II. Bayezid, 1448 yılında dünyaya gelmiştir. 1457'de sancakbeyi olarak Amasya'ya gönderilmiş ve tahta çıkıncaya kadar burada ikamet etmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in, Mayıs 1481'de Doğu seferinin ilk menzili olan Gebze'de ani bir şekilde vefatı üzerine kardeşi Cem ile olan saltanat mücadelesini zaferle sonuçlandırarak 21 Mayıs 1481'de tahta çıkmış ve 30 yıl, 11 ay, 2 gün saltanat sürmüştür. Yeniçerilerin baskısı neticesinde 24 Nisan 1512'de tahttan çekilen Sultan II. Bayezid, Dimetoka'ya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır. Ancak Çorlu yakınındaki Abalar köyüne geldiğinde fenalaşarak vefat etmiştir. Vefat tarihi ile ilgili kaynaklarda farklı tarihlere yer verildiği görülmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı 26 Mayıs 1512, Feridun Emecen 10 Haziran 1512, Şerafettin Turan 21 Mayıs 1512, Necdet Sakaoğlu ise 10 Mayıs 1512 tarihini vermektedir. Beyazıt Meydanı'nda yaptırdığı camiye defnedilen Sultan II. Bayezid'in bazı yerli ve yabancı kaynaklardaki kayıtlara göre zehirlenmiş olabileceği tahmin edilmektedir. Feridun M. Emecen, **İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları**, İsam Yayınları, 4. bs., İstanbul 2018, s. 15-16, 45; Şerafettin Turan, "Bayezid II", **DİA**, c. V, İstanbul 1992, s. 234-235, 237; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Bayezid II", **İA**, c. II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1961, s. 395.

²¹ Emecen, **İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları**, s. 15.

²² Aynı semtte bulunan Mimar Hayreddin Camii ve Hadikatü' I-Cevâmi'de yer alan "Sultan Bayezid mimarı" ifadesinden hareketle II. Bayezid Külliyesi, uzun süre Mimar Hayreddin'in eseri olarak kabul edilmiştir. Daha sonra yapılan çalışmalarda külliyenin Mimar Kemaleddin tarafından inşa edilmiş olabileceği öne sürülmüştür. Rıfki Melûl Meriç ise İstanbul Belediyesi Kütüphanesi'nde, Muallim M. Cevdet Bey yazmaları arasında O.71 numarada kayıtlı bir belgede yer alan bilgiye göre yapımına 3 Rebi'ü'l-âhir 906'da (1500) başlanan caminin, 14 Cemaziyelevvel 911'de (1505) tamamlandığını ve mimarının Yakubşah bin Sultanşah olduğunu ifade etmiştir. Semavi Eyice, "İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi", **STAD**, c. III, sayı 8, Ağustos 1990, s. 11-12.

İstanbul'un Bizans devrindeki en büyük meydanı olan Forum Theodosiacum veya Forum Tauri'nin bir köşesinde araziye dağınık bir biçimde yerleştirilen külliye, cami, medrese, sıbyan mektebi, imaret, tabhaneler, hamam, kervansaray ve türbeden meydana gelmektedir.

Külliyenin ilk inşa edilen binası olan cami, cümle kapısı üzerinde bulunan, Şeyh Hamdullah hattı Arapça kitabeye göre 1500-1505 yılları arasında yapılmıştır²³. Külliye birimlerinden medresenin inşasına caminin ibadete açılmasından sonra 1506 yılında başlanmış, 1507'de bitirilerek kullanıma açılmıştır²⁴. Sıbyan mektebinin de medrese ile aynı tarihe doğru tamamlanarak faaliyete geçtiği bilinmektedir²⁵.

Resim 1

II. Bayezid Külliyesi Sıbyan Mektebi

Sıbyan mektebi, caminin kible tarafında, hazirenin ilerisinde, birbirine bitişik, iki kubbeli çifte salondan meydana gelmektedir. Solda yer alan ve geniş bir eyvandan

²³ Eyice, "İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi", s. 11.

²⁴ Mübahat Kütükoğlu, XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri, TTK Basımevi, Ankara 2000, s. 85.

²⁵ Eyice, "İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi", s. 14; Öz, a.g.e., s. 33.

dışarı açılan ilk kubbeli alandan, asıl mektep bölümü olan diğer kubbeli mekâna geçilmektedir²⁶.

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Sultan II. Bayezid'e ait 1501 (Evâil-i Cemâziye'l-âhir 911) tarihli vakfiyeye göre 30 çocuğun bulunduğu²⁷, yetim ve fakir çocuklara Kur'ân-ı Kerim okumayı öğretmek²⁸ maksadıyla kurulan sıbyan mektebinin eğitim kadrosu bir muallim ve bir halifeden oluşmakta, hizmetli olarak çalışan bir görevli ise bulunmamaktadır.

Mektebin eğitim kadrosunda görevlendirilecek muallim, Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemiş, namazı kaidelerine uygun şekilde bilen ve çocuklara ders verebilecek yetkinliğe sahip kişiler arasından seçilecektir. Muallim, mektepte bulunan çocuklara cuma günü hariç her gün, Kur'an okumayı ve temel dini bilgileri öğretecek, onları terbiye edecek ve vâkıfın ruhu için dua ettirecektir. Kur'ân-ı Kerim'i ezbere bilen ve halife olarak tanımlanan bir kişi ise geçmiş derslerin tekrar edilmesi başta olmak üzere muallime yardımcı olmakla vazifelendirilecektir²⁹.

3. Gelir ve Giderleri

Sultan II. Bayezid, inşa ettirdiği ve aralarında sıbyan mektebinin de yer aldığı külliye birimlerinin giderlerini karşılamak üzere İstanbul'da 164 köy, 1 kale ve çok sayıda mezra, bağ, bahçe ve bostan³⁰, Serez'de 4 köy, Selanik'te 31 dükkândan oluşan bedesten, bedesteni çevreleyen 113 dükkân, 185 dükkân arsası, mahzenler ve dükkânlar, 1 han, 1 paçacı dükkânı, Yeni Hamam, Medrese Hamamı, Şengül Hamamı ve Edirne'de Kale içinde Yemiş Kapanı Kervansarayı'nı vakfetmiştir³¹.

II. Bayezid Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin giderlerinin bir kısmının eğitim ve hizmetli kadrosunda yer alan görevlilere ödenen ücretlerden oluştuğu görülmektedir. Külliye için düzenlenen vakfiyeye göre sıbyan mektebinde hizmetli olarak çalışan bir

²⁶ Eyice, "Bayezid Külliyesi", s. 93.

²⁷ İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi ve Arapça-Osmanlıca Vakfiyeleri, haz. Recep Akakuş, Bayezid Cami ve Külliyesini Koruma Derneği, İstanbul 2011, s. 351.

²⁸ II. Bayezid Külliyesi ve Vakfiyeleri, s. 340.

²⁹ II. Bayezid Külliyesi ve Vakfiyeleri, s. 351.

³⁰ II. Bayezid Külliyesi ve Vakfiyeleri, s. 21-24.

³¹ II. Bayezid Külliyesi ve Vakfiyeleri, s. 24.

görevli bulunmamaktadır. Eğitim kadrosunda çalışan görevlilerin aldıkları günlük ücretler ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO 2
Sultan II. Bayezid Külliyesi Sıbyan Mektebinin
Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri³²

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Muallim	8
Halife	3
Toplam	11

Sıbyan mektebinin eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevlilere ödenen ücretler dışındaki giderleri ise şunlardır: Mektepte okuyan çocuklara yılda iki defa giyecek alınması için günlük 10 akçe tahsis edilmiştir. Mektepteki yetim ve fakir çocuklar, imarette yoksullar için pişirilen yemekten sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa yemek alabilecektir. İki öğrenci için bir kâse yemek, bir parça et ve iki ekmek, muallim ve halifeye ise birer kâse yemek, birer parça et ve birer ekmek verilecektir. Mektebin hasır ihtiyacı³³ ve kış aylarında mektebin ısıtılması için gerekli odun da vakıf tarafından temin edilecektir³⁴.

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Birbirine bitişik, ikisi de kubbeli çifte mekândan meydana gelen sıbyan mektebi³⁵, 1960 yılına doğru Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onarımdan geçirilerek³⁶ 21 Ekim 1965'ten itibaren geçici süre ile Hakkı Tarık Us Kütüphanesi olarak hizmet vermiştir. Bu koleksiyonun Beyazıt Devlet Kütüphanesine taşınmasının akabinde ise boş kalmıştır³⁷.

³² II. Bayezid Külliyesi ve Vakfiyeleri, s. 33, 351.

³³ II. Bayezid Külliyesi ve Vakfiyeleri, s. 351.

³⁴ II. Bayezid Külliyesi ve Vakfiyeleri, s. 35.

³⁵ Eyice, “Bayezid Külliyesi”, s. 93.

³⁶ Eyice, “İstanbul’da Sultan II. Bayezid Külliyesi”, s. 21.

³⁷ Selahattin Öztürk- Abdurrahman Hacıismailoğlu, “Hakkı Tarık Us”, DİA, c. XLII, İstanbul 2012, s. 189.

Boş kaldığı süre boyunca esnaf ve seyyar satıcılar tarafından işgal edildiği bilinen mektep binası, 10 yıl kadar önce Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul Müftülüğüne bağlı “Sultan Bayezid II Tashih-i Huruf Kursu” olarak hizmet vermeye başlamıştır. Yaklaşık 5 yıldır ise Fatih Müftüğü’ne bağlı “Beyazıt Cami Kur’an Kursu” olarak faaliyet göstermektedir³⁸.

C. KANUNİ SULTAN SÜLEYMAN TARAFINDAN İNŞA ETTİRİLEN SIBYAN MEKTEPLERİ

Onuncu Osmanlı padişahı Kanuni Sultan Süleyman (1520- 1566)³⁹ tarafından İstanbul’da dört sıbyan mektebi inşa ettirilmiştir. Çalışmanın devam eden başlıklarında bu dört sıbyan mektebi hakkındaki bilgilere yer verilecektir.

1. Yavuz Sultan Selim Külliyesi Sıbyan Mektebi

a. Konumu ve İnşa Tarihi

Yavuz Sultan Selim Külliyesi, Kanuni Sultan Süleyman tarafından babası Yavuz Sultan Selim adına, Haliç’in dik yamaçları üzerinde Çukurbostan denilen mahalde inşa ettirilmiştir. Cami, imaret, iki tabhâne, sıbyan mektebi, Hafsa Sultan ve Yavuz Sultan Selim türbeleri, şehzadeler türbesi, çifte hamam ve daha sonra inşa edilen Sultan Abdülmecid Türbesi ile külliye birimlerinde çalışan görevlilerin barınması için tahsis edilen binadan meydana gelmektedir.

³⁸ 02.08.2022 tarihinde Beyazıt Cami Kur’an Kursu görevlisi İsmail Demir ile Gökçe Beşen tarafından yapılan röportaj verilerine dayanmaktadır.

³⁹ Yavuz Sultan Selim ile Hafsa Sultan’ın oğulları olan Kanuni Sultan Süleyman, 6 Kasım 1494’te Trabzon’da dünyaya gelmiştir. Çocukluk yılları babasının sancak beyi olarak görev yaptığı Trabzon’da geçen Sultan Süleyman, 1508’de Şebinkarahisar sancakbeyliğine atanmıştır. Buradan Bolu sancağına, 1509’da ise Kefe sancakbeyliğine gönderilen Sultan Süleyman, Yavuz Sultan Selim’in 1512’de tahta çıkışından sonra Saruhan (Manisa) sancakbeyi olarak görevlendirilmiştir. Manisa’daki günleri, babasının 21-22 Eylül 1520 (8-9 Şevval 926)’de vefatı ile son bulan Sultan Süleyman, 30 Eylül 1520’de onuncu Osmanlı padişahı olarak tahta çıkmıştır. 1566’da son kez sefere çıkan padişah, hastalığı ve yaşı gereği uzun bir sefere dayanamayarak 6-7 Eylül 1566 (20-21 Safer 974)’da vefat etmiştir. Yeni padişah II. Selim’in Belgrad’a gelişi ile beraber ise vefat haberi resmen ilân edilmiştir. 28 Kasım’da Süleymaniye Camii’nde cenaze namazı kılınan padişah, caminin avlusundaki türbesine defnedilmiştir. M. Tayyib Gökbilgin, “Süleyman I”, *İA*, c. XI, s. 99; Feridun Emecen, “Süleyman I”, *DİA*, c. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 62, 71; M. Tayyib Gökbilgin, *Kanuni Sultan Süleyman*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2016, s. 4-5. Necdet Sakaoğlu, “Süleyman I”, *DBİst.A*, c. VII, s. 83, 86.

Sıbyan mektebi, caminin kuzeybatısında tek kubbeden meydana gelen, ocaklı bir yapıdır. Bir cepheden Çukurbostan duvarı, diğer taraftan ise çarşı kapısı olarak isimlendirilen kapıya bitişiktir⁴⁰. Sıbyan mektebinin inşa kitabesi olmamakla birlikte külliye'nin 1522 yılında tamamlanmasından hareketle mektebin de bu tarihte faaliyete geçtiği düşünülmektedir.

b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Kanuni Sultan Süleyman, babası Yavuz Sultan Selim adına inşa ettirdiği külliye için 11 Temmuz 1557 (14 Ramazan 964)'de bir vakfiye tanzim ettirmiştir. Söz konusu vakfiyeye göre, yetim ve yetim olmayan Müslüman çocuklara Kur'ân-ı Kerim'i anlatmak ve okumayı öğretmek için inşa ettirilen⁴¹ sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda bir muallim ve bir halife, hizmetli kadrosunda ise bir kayyım görevlendirilecektir.

Kuran-ı Kerim'i iyi bilen, dindar ve ilim sahibi bir muallim, mektepteki çocuklara Kur'ân-ı Kerim okumayı, âdab ve erkânı, İslam'ın farz ve sünnetlerini ve yazmayı öğretecektir. Çocukların derslerini dinlemek ve terbiye edilmelerine gayret etmek üzere ise iffetli ve iyi huylu bir kişi halife olarak çalışacaktır⁴².

Dürüst ve güvenilir bir kişiliğe sahip kayyım, her sabah mektebin kapısını açmak, etrafı silip süpürmek ve ikindiden sonra mektebin kapısını kilitlemekle görevlidir. Ayrıca günde iki defa çocukları imarete götürecektir ve yemeklerini yedikten sonra mektebe geri getirecektir⁴³.

c. Gelir-Giderleri ve Günümüzdeki Kullanımı

Kanuni Sultan Süleyman'ın, babası Yavuz Sultan Selim adına inşa ettirdiği külliye için düzenlenen ve iki kısımdan meydana gelen vakfiyenin ilk kısmında Rumeli, diğer kısmında ise Anadolu'da yer alan emlak ve akar zikredilmektedir. Külliye'ye gelir olmak üzere Rumeli ve Anadolu'da köyler, mezralar ve tarlalar,

⁴⁰ İ. Aydın Yüksel, "Sultan Selim Camii ve Külliyesi", *DİA*, c. XXXVII, İstanbul 2019, s. 515.

⁴¹ *VGMA*, Defter Numarası: 1383, 11 Temmuz 1557 (14 Ramazan 964), s. 19.

⁴² *VGMA*, Defter Numarası: 1383, s. 365.

⁴³ *VGMA*, Defter Numarası: 1383, s. 366.

İstanbul'da ise bir çifte hamam ve dükkânlar vakfedilmiştir⁴⁴. Belirtilen gelir kaynaklarının Yavuz Sultan Selim Külliyesinin tamamı için tahsis edilmiş olması sadece sıbyan mektebine ait gelirlerin belirlenmesine engel olmaktadır.

Yavuz Sultan Selim Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin giderlerinin büyük kısmı eğitim ve hizmetli kadrosunda yer alan görevlilere ödenen ücretlerden oluşmaktadır. Bu ücretlere aşağıda tablo halinde yer verilmiştir.

TABLO 3
Yavuz Sultan Selim Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin
Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri⁴⁵

Mektep Görevlisi	Günlük (akçe)
Muallim	6
Halife	4
Kayyım	2
Toplam	12

Sıbyan mektebinin yukarıda yer alan giderlerinden başka, mektepte okuyan çocuklara günde iki kez imaretten yemek verilmekte⁴⁶, mektep görevlileri ise sabah ve akşam olacak şekilde günde iki defa 1 parça et, 1 kap yemek ve 2 ekmek alabilmektedir⁴⁷. Sıbyan mektebini kış aylarında ısıtmak için kömür temin edilmekte⁴⁸ ve ihtiyaç durumunda uygun fiyata hasır, seccade ve halı alınabileceği belirtilmektedir. Mektep için alınan eşyaların güzel ve temiz bir şekilde kullanılması istenmiştir⁴⁹.

⁴⁴ VGMA, Defter Numarası: 1383, s. 25-337.

⁴⁵ VGMA, Defter Numarası: 1383, s. 365-366.

⁴⁶ VGMA, Defter Numarası: 1383, s. 366.

⁴⁷ VGMA, Defter Numarası: 1383, s. 402.

⁴⁸ VGMA, Defter Numarası: 1383, s. 403.

⁴⁹ VGMA, Defter Numarası: 1383, s. 406.

Resim 2

Yavuz Sultan Selim Külliyesi Sıbyan Mektebi

İnşasından itibaren yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda faaliyet gösteren Yavuz Selim Külliyesi Sıbyan Mektebi, 1960’larda yapılan bakım ve onarım çalışmalarının ardından kütüphane olarak hizmet vermeye başlamıştır⁵⁰. Sonraki yıllarda boş ve bakımsız kaldığı bilinen sıbyan mektebi, yaklaşık altı yedi sene önce İsmail Ağa Vakfı tarafından restore edilerek bu vakfın kullanımına tahsis edilmiştir. Günümüzde Yavuz Sultan Selim Cami tarafından Kur’ân-ı Kerim kursu ve Suriyeli kız öğrencilere hat, tezhip gibi geleneksel Türk sanatları derslerinin verildiği bir mekân olarak kullanılmaktadır⁵¹.

⁵⁰ Yüksel, **a.g.m.**, s. 515; Doğan Kuban, “Sultan Selim Külliyesi”, **DBİst.A**, c. VII, s. 63.

⁵¹ 24.08.2022 tarihinde Yavuz Sultan Selim Cami baş imamı Abdullah Kılıç ile Gökçe Beşen tarafından yapılan röportaj verilerine dayanmaktadır.

2. Şehzade Külliyesi Sıbyan Mektebi

a. Konumu ve İnşa Tarihi

Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1543 senesinde vefat eden oğlu Şehzade Mehmed'in anısına inşa ettirilen Şehzade Külliyesi, Mimar Sinan'ın tasarladığı ilk selâtin külliye olup Beyazıt'tan Edirnekapı'ya giden cadde üzerinde, Şehzadebaşı olarak adlandırılan mevkide yer almaktadır. Cami, imaret, tabhaneler, medrese, sıbyan mektebi ve kervansaraydan oluşan külliye XIX. yüzyılda bir yangın havuzu ile muvakkithâne eklenmiştir.

Resim 3

Şehzade Külliyesi Sıbyan Mektebi

Külliyenin ilk tamamlanan yapısı Şehzade Mehmed'in defnedildiği türbedir. 23 Mayıs 1544 (1 Rebûlevvel 951)'te temeli atılan cami ise 9 Ağustos 1548 (4 Receb 955)'de ibadete açılmıştır. Sıbyan mektebi ve külliyeğe bağlı diğer yapılar da bu süre zarfında tamamlanarak faaliyete geçmiştir. Caminin beş kapılı bir dış avlusu bulunmaktadır. Sıbyan mektebi imaretle birlikte caminin arka tarafındaki sokakta, Dedeeffendi Caddesi üzerinde yer almaktadır⁵².

b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Mehmed adına inşa ettirilen külliye için 1547 yılında bir vakfiye kaleme alınmıştır. Bu vakfiyede sıbyan mektebinde çalışan görevliler, bu görevlilerde bulunması gereken nitelikler, görevlilerin yapmakla yükümlü oldukları işler ve karşılığında alacakları günlük ücretlerle ilgili şartlar yer almaktadır. Buna göre Şehzade Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin eğitim kadrosunda bir muallim ve bir halife, hizmetli kadrosunda ise bir kayyım yer alacaktır.

Dürüst, dindar⁵³, kırâat ve kitabet ilimlerine vâkıf ve bu işe uygun özelliklere sahip bir muallim, mektepteki çocuklara Kur'ân-ı Kerim okumayı, âdâb ve erkânı, İslam dininin farz ve sünnetlerini, yazmayı ve anladıkları kadar ilmi bilgileri öğretmeye çalışacaktır. Dindar, dürüst ve halife olmaya layık bir kişi ise mektepteki çocukların derslerini dinlemek⁵⁴ ve gelişmelerine gayret etmekten sorumlu olacaktır.

Mektebin hizmetli kadrosunda adı geçen, dindar ve güvenilir bir karaktere sahip kayyım ise her sabah mektebin kapısını açmak, silip süpürerek temizlemek ve ikindiden sonra kapısını kilitlemek üzere görevlendirilecektir⁵⁵.

c. Gelir ve Giderleri

Kanuni Sultan Süleyman, oğlu Şehzade Mehmed adına yaptırdığı külliyeğe çalışan görevlilerin ücretlerinin ödenmesi, külliyeğe ait diğer giderlerin karşılanması ve ihtiyaç halinde vakıf binalarının tamir ve onarımlarının gerçekleştirilebilmesi için

⁵² İsmail Orman, “Şehzade Külliyesi”, *DİA*, c. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 483-484; Öz, *a.g.e.*, s. 318; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İnkılap Kitabevi, 2. bs., İstanbul 2004, s. 208.

⁵³ *VGMA*, Defter Numarası: 1392, s. 192.

⁵⁴ *VGMA*, Defter Numarası: 1392, s. 193.

⁵⁵ *VGMA*, Defter Numarası: 1392, s. 194.

Anadolu, Rumeli ve Marmara Adaları'nda pek çok mülk vakfetmiştir. Ancak bu mülkler Şehzade Külliyesi'ne ait tüm giderler için tahsis edildiğinden sadece sıbyan mektebine ait gelirlere ulaşılammaktadır. Kanuni Sultan Süleyman tarafından külliyenin giderleri için vakfedilen mülkler ise şu şekildedir:

Rumeli'de: İstanbul'da "Başhâne Dükkânı"; Eyüp ve Küçükçekmece'de 2 hamam; Kağıthane⁵⁶, Sarıyer Büyükdere'de⁵⁷ ve Silivri Kazasına bağlı Tahir Fakih Köyü civarında 3 değirmen⁵⁸; Sarıyer Büyükdere'de İbrahim Paşa Sarayı, iki bostan, iki çayır, bir bahçe⁵⁹; Haslar Kadılığı'na bağlı 4 köy; Silivri Kazasına bağlı 12 köy⁶⁰; Pınarhisar Kazasına bağlı 2 köy⁶¹; İpsala Kazasına bağlı 2 köy; Çirmen Kazasına bağlı 15 köy, 7 parça çiftlik, 1.500 dönümlük çayır; Nevrekop Kazası'na bağlı 3 köy⁶².

Marmara Adaları'nda: Cezire-i Marmara'da 9 köy, Tavşan Adası olarak bilinen adada bulunan 5 köy⁶³, Arap Adası'nda 2 köy, İmralı Adası'nda 4 köy, Kobalı Adası'nda 1 köy, Kapıdağ Adası'nda 13 köy⁶⁴, Kınalı Ada'da 1 köy, Kızıl Adası'nda 3 köy, Burgaz Ada'da 1 köy, Heybeli Ada'da 1 köy⁶⁵.

Anadolu'da: Gekbûze (Gebze) Kazası'na bağlı 2 köy⁶⁶, Aydın Livası Sart Kazası'na bağlı 1 köy, Birgi Kazası'na bağlı 1 çiftlik ve 4 köy⁶⁷, Çeşme Kazası'na bağlı 2 köy⁶⁸, Kestel Kazası'na bağlı 1 köy ve Meyerkom Deresi, Güzelhisar Kazası'na bağlı 12 mezra⁶⁹, Ayasluğ Kazası'na bağlı 3 köy ve 1 çiftlik⁷⁰, Aydıncık Kazası'na bağlı 3 köy⁷¹, Mihaliç Kazası'na bağlı 1 köy, Biga Kazası'na bağlı 2 köydür⁷².

⁵⁶ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 43-44.

⁵⁷ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 45.

⁵⁸ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 50.

⁵⁹ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 45-46.

⁶⁰ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 48-49.

⁶¹ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 51.

⁶² VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 53-54.

⁶³ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 55-56.

⁶⁴ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 57-58.

⁶⁵ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 60-61.

⁶⁶ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 62.

⁶⁷ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 63-64.

⁶⁸ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 64-65.

⁶⁹ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 65-66.

⁷⁰ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 66-67.

⁷¹ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 67-68.

⁷² VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 69-70.

Şehzade Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin eğitim ve hizmetli kadrosunda yer alan görevlilere ödenen ücretlerden başka bir gideri bulunmamaktadır. Mektepte çalışan görevlilerin aldıkları ücretler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

TABLO 4
Şehzade Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin Eğitim
ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri⁷³

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Muallim	6
Halife	3
Kayyım	2
Toplam	11

d. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Sıbyan Mektebi'nin de aralarında bulunduğu külliye birimleri, 1613 ve 1633'te meydana gelen yangınlarda zarar görmüştür. Sultan IV. Murad'ın emriyle tamir edilen bu yapılar, 1718 ve 1782 senesindeki yangınlarda yeniden hasar almıştır. 1994-1999 yılları arasında ise külliyenin genelinde kapsamlı bir restorasyon çalışması yapılmıştır.

Külliye ait imaret uzun süre İstanbul Üniversitesi Matbaası, sıbyan mektebi ise bu matbaanın deposu olarak kullanılmıştır. Bu amaçla hizmet verdiği dönem boyunca yapısal değişikliklere uğrayan mektep⁷⁴, 1998'de Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restorasyonunun yapılması ve vakıf amaçları doğrultusunda kullanılması şartıyla Siyasal Vakfına tahsis edilmiştir. Restorasyonu 1999 yılında tamamlanan sıbyan mektebi, günümüzde aynı vakıf tarafından kullanılmaya devam etmektedir⁷⁵.

⁷³ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 195.

⁷⁴ Orman, “Şehzade Külliyesi”, s. 484.

⁷⁵ (Çevrimiçi) <http://www.siyasalvakfi.org/hakkimizda/sibyan-mektebi-tarihcesi-3.html>, 2022.

3. Süleymaniye Külliyesi Sıbyan Mektebi

a. Konumu ve İnşa Tarihi

Süleymaniye Külliyesi, İstanbul'un Fatih İlçesi'ne bağlı Süleymaniye Mahallesi sınırları içinde 63.500 m²'lik bir alan üzerine inşa edilmiş olup Mimar Sinan'ın eseridir⁷⁶. Cami, evvel-sânî-sâlis ve râbi medreseleri, tıp medresesi, dârülkurrâ, dârülhadis, sıbyan mektebi, imaret, han, hamam, türbeler ve birçok sıra dükkândan meydana gelen külliye⁷⁷, cümle kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre, 1550-1557 (h. 957-964) yılları arasında yaptırılmıştır⁷⁸.

Resim 4

Süleymaniye Külliyesi Sıbyan Mektebi

Külliye ait yapılardan biri olan sıbyan mektebi, caminin güneybatısında, Süleymaniye Caddesi ile Tiryaki Çarşısının kesiştiği köşede yer almaktadır⁷⁹. Evvel

⁷⁶ Kenan Özyürek, **Kuruluşundan Tanzimat'a Osmanlı Başkent Mimarisinde Eğitim Yapılarının Külliye Kuruluşları İçindeki Yeri ve Önemi**, MSGSÜ Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 187-188.

⁷⁷ Selçuk Mülâyim, "Süleymaniye Camii ve Külliyesi", **DİA**, c. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 115; Ayvansarayi, **a.g.e.**, s. 56.

⁷⁸ Özyürek, **a.g.t.**, s. 132.

⁷⁹ Zeynep Ahunbay, "Mimar Sinan'ın Eğitim Yapıları", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri I**, ed. Sadi Bayram, VGM, Ankara 1988, s. 283.

Medresesi'nin son hücreğine bitişik bir şekilde köşede inşa edilen⁸⁰ mektebin inşa tarihini bildiren herhangi bir belge bulunmamaktadır. Evvel ve Sâni medreselerinin 1552-1553'te tamamlanmasından yola çıkılarak mektebin de aynı tarihte yapıldığı tahmin edilmektedir⁸¹.

b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Kanuni Sultan Süleyman tarafından külliyeyle dair düzenlenen vakfiyeye göre, fakir ve yetim çocuklara Kur'ân-ı Kerim okutmak ve anlatmak maksadıyla kurulan⁸² ve öğrenci mevcudunun 30 kişiden az olmaması gerektiği kaydedilen mektebin eğitim kadrosunda bir muallim ve bir halife, hizmetli kadrosunda ise bir ferraşa yer verilmiştir.

Mektepte görev yapacak olan muallimin Kur'ân-ı Kerim'i ezbere bilen, fıkıh, tecvid ve kırâat ilimlerine vâkıf, kusur ve ayıbı olmayan, namazın vacip ve sünnetlerini bilen bir kişi olması gerekmektedir. Muallim, mektepte bulunan çocuklara Kur'ân-ı Kerim okumayı öğretmek ve namazla ilgili meseleleri anlatmakla mükelleftir. İyi huylu ve dindar bir kimse de mektepteki çocuklara Kur'ân'ın hecelerini öğretmek ve muallime yardımcı olmak üzere halife olarak görevlendirilecektir.

Sıbyan mektebinin hizmetli kadrosunda çalışan tek görevli, sabırlı bir yapıda olması istenen⁸³ ve mektebin temizlik işlerinden sorumlu olan ferraş'tır⁸⁴.

c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Süleymaniye Külliyesi dahilinde yer alan sıbyan mektebinin, 1941 yılına ait Encümen Arşivi'nde bulunan fotoğrafları incelendiğinde genel karakterini koruduğu anlaşılmaktadır⁸⁵. İki defa aslına uygun bakım ve onarım çalışmaları yapılan mektebin,

⁸⁰ Özyürek, **a.g.t.**, s. 208.

⁸¹ Ahunbay, **a.g.m.**, s.283.

⁸² **Süleymaniye Vakfiyesi**, Haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1962, s. 24, 26.

⁸³ **Süleymaniye Vakfiyesi**, s. 37.

⁸⁴ **Ferraş**: İmarat, cami ve mescid gibi müesseselerin temizliğini temin ve halı, kilim ve hasır gibi mefruşatını yayma hizmetleriyle vazifeli olanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Pakalın, **a.g.e.**, c. I, s. 608.

⁸⁵ Tuna Kan, **İstanbul Süleymaniye Külliyesi Örneğinde Külliye Yönetim Modeli Yaklaşımı**, MSGSÜ, Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2014, s. 164.

Kültür Bakanlığı tarafından 2005-2006 yıllarında yapılan restorasyon çalışmasında dış kısmında kalan, sonradan eklenmiş yapıların temizlendiği, iç mekânda yer alan ahşap dolap ve pencere kapaklarının onarıldığı bilinmektedir. 2012 yılında başlayan bir diğer restorasyon çalışması ise tamamlanmış olup⁸⁶ mektep günümüzde Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'ne bağlı bir birim olarak kullanılmaktadır.

4. Cihangir Külliyesi Sıbyan Mektebi

a. Konumu ve İnşa Tarihi

Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1559-1560 (h. 967)'da oğlu Şehzade Cihangir'in adına yaptırılan Cihangir Külliyesi; cami, mektep ve zaviyeden meydana gelmektedir⁸⁷. Fındıklı Yokuşu'nun kuzey cephesinde Pürtelâş mahallesinde, Marmara'ya ve Boğaziçi'ne hâkim bir alanda yer almaktadır⁸⁸. Cami ile birlikte inşa edilen sıbyan mektebi günümüzde Pürtelaş Hasan Efendi Mahallesi, Münir Özkul Sokak, No. 10'da bulunmaktadır⁸⁹.

b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Cihangir Külliyesi için Kanuni Sultan Süleyman tarafından düzenlenen vakfiyede, sıbyan mektebinin fakir çocuklar ve Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmek isteyen Müslüman çocuklara, Kur'ân'ı öğretmek ve açıklamak için vakfedildiği belirtilerek Şehzade Cihangir'in ruhu için dua edilmesi de şart koşulmuştur⁹⁰. Mektebin eğitim kadrosunda görevlendirilecekler arasında bir muallim ve bir halife yer alırken, hizmetli kadrosuna yönelik bir açıklama yapılmamıştır.

Kur'ân'ı kırâat ve tecvit kurallarına uygun şekilde ağır ağır okuyan, dindar ve iyi huylu bir muallim, mektepte okuyan fakir ve Müslüman çocuklara Kur'ân-ı Kerim'i, dinin emir ve yasaklarını, dince makbul olan iş ve davranışlar ile yeterli miktarda edebiyat bilgisini öğretmekle mükelleftir. Güvenilir ve iyi huylu bir halife

⁸⁶ Kan, **a.g.t.**, s. 165.

⁸⁷ Ayvansarâyî, **a.g.e.**, c. II, s. 472-473.

⁸⁸ Ara Altun, "Cihangir Cami", **DİA**, c. VII, İstanbul 1993, s. 539.

⁸⁹ (Çevrimiçi) https://cihangirhem.meb.k12.tr/34/05/159330/okulumuz_hakkinda.html, 2022.

⁹⁰ **Süleymaniye Vakfiyesi**, s. 48.

ise muallime yardım etmek, çocuklara derslerini anlatmak ve onları korumak üzere görevlendirilecektir⁹¹.

c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Cihangir Sıbyan Mektebi'nin muhtelif tarihlerde gerçekleşen cami yangınlarından zarar görerek⁹² yeniden inşa ettirildiği bilinmektedir⁹³. Bunun dışında kaynaklarda hakkında bir bilgiye rastlanamayan sıbyan mektebi, 1970'lerden itibaren uzun bir süre pratik kız sanat okulu olarak kullanılmıştır. 2012 yılından bu yana ise MEB'e bağlı İstanbul / Beyoğlu Cihangir Halk Eğitim Merkezi'ne tahsis edilmiş durumdadır⁹⁴.

Resim 5

Cihangir Külliyesi Sıbyan Mektebi

⁹¹ Süleymaniye Vakfiyesi, s.50.

⁹² Altun, a.g.m., s. 539.

⁹³ Osman Taşkın, "Bir Uzun Hikâye: Cihangir Camii İnşaatı", **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, c. V, sayı 8, Nisan 2019, s. 100.

⁹⁴ (Çevrimiçi) <http://istanbul.meb.gov.tr/www/hayatadokunanmerkezler/icerik/2042>, 2022.

d. Süleymaniye ve Cihangir Külliyesi Sıbyan Mekteplerinin Gelir ve Giderleri

Kanuni Sultan Süleyman; Süleymaniye Külliyesi, Cihangir Külliyesi, Yenibahçe'deki Sultan Selim Medresesi ve Fildamı ile Edirne'deki zaviyelerde çalışan görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve diğer tüm giderlerinin karşılanması için pek çok mülk vakfetmiştir. Bu mülklerin gelirleri yukarıda adı geçen yerlerin tamamına tahsis edildiğinden sadece sıbyan mekteplerine ait gelirlerin belirlenmesi mümkün olmamaktadır. Kanuni Sultan Süleyman'ın adı geçen yerlerin giderleri için vakfettiği mülkler ise aşağıdaki gibidir:

İstanbul'da cami-i şerif civarında yeni hamam, Medreseler önünde su yolu altında dükkânlar, Tıp medresesi civarında odalar, Eski Saray'da ifraz olunan arazi üzerinde inşa edilen dükkânlar ve odalar, Eyulanka Bostanlığı, Gelibolu Livasında Ece ovası nahiyesinde 21 karye, Feribaba nahiyesinde 19 karye, 1 mezra, 1 mahalle, Orşe nahiyesinde 18 karye, Serem adasında 9 karye ve iki çiftliği muhtevi haslar, Filibe nahiyesinde 9 karye, Zağra kazasında 1 karye, Tatarpazarı nahiyesinde 3 karye ile 4 karyenin mahsulü, Gümülcine kazasında 3 karye⁹⁵, Dimitoka nahiyesinde 3 karye, Cebel-i Tekfur (Tekirdağ) nahiyesinde 3 karye, 1 mezra, Birgoz nahiyesinde 5 karye ve 1 mezra, İpsala nahiyesinde 1 karye, Kızılağaç nahiyesinde 4 karye, Hayrabolu nahiyesinde 2 karye, Edirne nahiyesinde 1 karye, Çermen nahiyesinde 1 karye, Keşan nahiyesinde 1 karyenin iskele mahsulü, Selanik kazasında 1 karye, Filibe'ye tâbi İstanımaka nahiyesinde 1 karye, Samakov kazasına tâbi Çepine nahiyesinde 6 karye, Samakov kazasına bağlı Razlov nahiyesinde 6 karye, Filibe Karankol nahiyesine bağlı 25 karye ile 1 mezranın cibayeti, Filibe civarında 4 has değirmenle çayırın ve dalyanın mahsulü, Kapolis nehri üzerinde 3 değirmen, Hasköy kazasına tâbi 2 karye, Vize livasında 5 karye, 3 mezra, Çorlu kazasında 11 karye, 12 mezra, Zihne kazasında 10 karye, 1 mezra, 1 karye mahsulü, Drama ve Kavala kazalarında 30 karye, 5 mezra, 1 mahalle, 1 hisse, Nevrekop kazasında 1 karye, Yenice-i Karasu kazasında 13 karye, 1 dalyan, 5 mezra, 1 iskele, Limni kazasında 2 ada, Lazkiye kazasında 1 karye olmak

⁹⁵ Süleymaniye Vakfiyesi, s. 6.

üzere toplamda 217 karye, 30 mezra, 2 mahalle, 7 değirmen, 2 dalyan, 2 iskele, 1 çayırılık, 2 çiftlik, 5 karye mahsulü, 2 ada ve 1 hisse'dir⁹⁶.

Süleymaniye Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin giderlerinin bir kısmını, Cihangir Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin ise tek giderini eğitim ve hizmetli kadrosunda yer alan görevlilere ödenen ücretler oluşturmaktadır. Buna göre mekteplerin görevli kadrolarına verilen günlük ücretler aşağıda yer alan tabloda gösterilmiştir.

TABLO 5

Süleymaniye ve Cihangir Külliyeleri Sıbyan Mekteplerinin Eğitim ve Hizmetli Kadrolarının Günlük Ücretleri⁹⁷

Mektep Görevlisi	Süleymaniye Külliyesi Sıbyan Mektebi	Cihangir Külliyesi Sıbyan Mektebi
Muallim	8 akçe	5 akçe
Halife	3 akçe	2 akçe
Ferraş	2 akçe	-
Toplam	13 akçe	7 akçe

Süleymaniye Külliyesi Sıbyan mektebinin görevli ücretleri dışındaki giderleri ise şu şekildedir; Mektepte okuyan yetim çocuklara yılda iki defa kıyafet alınmak üzere günlük 10 akçe tahsis edilmiştir. Mektepteki yetim ve fakir çocuklar, günde iki kez imarette fakirler için pişirilen yemek ve ekmeklerden iki çocuğa bir çanak yemek, bir parça et ve iki ekmek olacak şekilde alabilecektir. Mektebin hasır ihtiyacı da gerektiğinde vakıf tarafından temin edilecektir⁹⁸.

⁹⁶ Süleymaniye Vakfiyesi, s. 7.

⁹⁷ Süleymaniye Vakfiyesi, s. 37, 50.

⁹⁸ Süleymaniye Vakfiyesi, s. 42-43.

D. SULTAN AHMED KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

Sultan Ahmed Külliyesi, on dördüncü Osmanlı padişahı Sultan I. Ahmed⁹⁹ (1603-1617)¹⁰⁰ tarafından inşa ettirilmiştir. İstanbul'un Fatih İlçesi'ne bağlı Sultan Ahmet Mahallesi'nde, Sultan Ahmet Meydanı olarak bilinen alanda yer almaktadır. Günümüzde, külliye'nin kuzey cephesinde tarihi hipodrom ve İbrahim Paşa Sarayı; doğu cephesinde ise Topkapı Sarayı ve Ayasofya Müzesi bulunmaktadır¹⁰¹. 1609-1620 yılları arasında inşa ettirilen külliye'nin mimarı Sedefkar Mehmed Ağa'dır¹⁰².

Külliye'ye ait vakıf defterleri ve inşaat defterlerindeki kayıtlara göre, külliye bir cami, hünkâr kasrı, imaret, sıbyan mektebi, darüşşifa, dârülkurrâ, dârülhadis medresesi, türbe, hamam, sebiller, dükkânlar, evler, kira odaları ve mahzenlerden meydana gelmektedir¹⁰³. Külliye'ye ait vakfiyede ise külliye binalarından cami¹⁰⁴, dârülkurrâ¹⁰⁵, dârülhadis¹⁰⁶, medrese¹⁰⁷, sıbyan mektebi¹⁰⁸, darüşşifa¹⁰⁹ ve imaret-i amirenin¹¹⁰ adının geçtiği görülmektedir. Külliye'nin inşası ilk tamamlanan yapısı olan cami, 9 Haziran 1617'de törenle ibadete açılmıştır. Bu sırada sıbyan mektebi ve külliye'ye ait diğer binaların inşası henüz tamamlanmamış, sadece hünkâr kasrı dış avlu

⁹⁹ Sultan III. Mehmed ile Handan Sultan'ın oğulları olan Sultan I. Ahmed, 18 Nisan 1590'da Manisa'da dünyaya gelmiştir. Babası III. Mehmed'in 22 Aralık 1603'te vefatı üzerine 14 yaşında iken tahta çıkmıştır. 14 yıllık saltanatı, 1617'de vefatı üzerine sona ermiştir. Vefat ettiğinde 28 yaşında olan Sultan Ahmed, bânisi olduğu caminin haziresindeki türbede medfundur. Müctebe İlgürel, "Sultan Ahmed", *DİA*, c. II, s. 30; Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, c. III, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 1704; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, c. II, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara 1992, s. 274; Emecen, *İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları II*, s. 136, 171.

¹⁰⁰ Erhan Afyoncu, *Osmanlı Padişahları*, Yeditepe Yayınevi, 3. bs., İstanbul 2019, s. 87.

¹⁰¹ Levent Efe Arlı, *İstanbul Sultan Ahmet Camii Çinilerinin Belgelemesi ve Değerlendirilmesi*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2018, s. 15.

¹⁰² Ahmed Vefa Çobanoğlu, "Sultan Ahmed Cami ve Külliyesi", *DİA*, c. XXXVII, 2009, s. 497.

¹⁰³ Ayşe Gülçin Küçükaya, *Mimarbaşı Sedefkar Mehmet Ağa'nın Yaşamı ve Türk Osmanlı Mimarisine Katkısı*, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1987, s. 44.

¹⁰⁴ *VGMA*, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, 21 Ocak 1614 (10 Zilhicce 1022), s. 42.

¹⁰⁵ *VGMA*, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 49.

¹⁰⁶ *VGMA*, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 50.

¹⁰⁷ *VGMA*, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 53.

¹⁰⁸ *VGMA*, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 54.

¹⁰⁹ *VGMA*, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 56.

¹¹⁰ *VGMA*, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 111.

duvarları ve arastanın inşaatı bitirilebilmiştir. Külliye'nin bütün binalarının tamamlanması ise 11 yıl (1609-1620) sürmüştür¹¹¹.

Resim 6

Sultan Ahmed Külliyesi Sıbyan Mektebi

Caminin doğusunda dış avlu duvarına bitişik bir konumda bulunan sıbyan mektebinin¹¹², 1617 yılında tamamlandığı tahmin edilmektedir. Tek bir dershaneden meydana gelen sade bir yapı olan mektep¹¹³, zemin katında bulunan çeşme ve dükkânların üzerinde yükselmektedir¹¹⁴.

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Sultan Ahmed Külliyesi'ne ait 21 Ocak 1614 (10 Zilhicce 1022) tarihli vakfiyeye göre fakir çocuklara Kur'ân-ı Kerim okumayı, sure ve duaları, dinin emir ve yasakları ile ahlak ve terbiye kurallarına göre uyulması gereken esasları öğretmek

¹¹¹ Küçükaya, **a.g.t.**, s. 45.

¹¹² Çobanoğlu, **a.g.m.**, s. 501.

¹¹³ Aslanapa, **a.g.e.**, s. 386.

¹¹⁴ Zeynep Ahunbay, "Sultan Ahmed Külliyesi", c. VII, **İstanbul Ansiklopedisi**, s. 59.

ve çocukların nefislerini terbiye etmelerini sağlamak amacıyla kurulan sıbyan mektebinde, 30 fakir Müslüman çocuğa ders verilecektir¹¹⁵.

Eğitim kadrosunda bir muallim ve bir halifenin görevlendirileceği sıbyan mektebinin hizmetli kadrosuna yönelik bir bilgiye yer verilmediği görülmektedir.

Mektep mualliminin kırâat ve tecvid ilmini bilen, Kur’ân-ı Kerim’i güzel sesle ve kurallarına uygun bir şekilde okuma kabiliyetine sahip kişiler arasından seçilmesi istenmiştir. Çocuklara Kur’ân okumayı öğretmek ve onlara doğru yolu göstermekle yükümlü olacak muallimin, çocuklara karşı merhametli ve şefkatli bir tutum içerisinde olması gerekmektedir¹¹⁶. İyi huylu ve terbiyeli bir karaktere sahip halife ise mektepte bulunan öğrencilerin derslerini dinlemek ve onlara gerektiği gibi anlatımlarda bulunmakla yükümlü olacaktır¹¹⁷.

3. Gelir ve Giderleri

Sultan I. Ahmed, inşa ettirmiş olduğu külliyyede çalışan görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve külliyyeye ait tüm giderlerin karşılanması için Anadolu vilayetinde Livâ-yı Kilis ve livâ-yı Eğil’de¹¹⁸ bulunan kasabalar ve karye ve tâife-i Türkmen-i Haleb ve Zile¹¹⁹, Rumeli vilayetinde ise Nefs-i İzdin, Atina, Alasonya ve Talanda kasabaları ile Likor Adası’nı vakfetmiştir¹²⁰.

Vakıf akar defterine göre ise külliyyeye vakfedilen ve külliye bünyesinde bulunan yapılar ise; Cami-i Şerif yakınında bulunan tek hamam, cami mihrâbı önünde bulunan 36 adet kubbeli oda, Mehmet Paşa Sarayı yerinde tahtani ve fevkani 18 adet oda, Mehmet Paşa Sarayı yerinde Ali Paşa Vakfı için yapılan 17 adet oda, Mesih Paşa Sarayı kapısı tarafındaki üç adet oda, cami yakınındaki kubbeli odalar altında bulunan 39 adet dükkân, Mehmet Paşa Sarayı yeri karşısındaki kubbeli odalar altındaki 33 adet dükkân, cami-i şerif mektephanesi yakınındaki fevkani ve tahtani 6 adet dükkân, dârülhadis medresesi yakınındaki 11 adet oda, Atmeydanı tarafında türbeye bitişik 6

¹¹⁵ VGMA, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 54, 99.

¹¹⁶ VGMA, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 99-100.

¹¹⁷ VGMA, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 100.

¹¹⁸ VGMA, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 58.

¹¹⁹ VGMA, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 59.

¹²⁰ VGMA, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 60.

adet dükkân, yıkılan Arslanhane ve Abdülgani Efendi yerinde 5 adet, Ali Çavuş evi yanında, Atmeydanı karşısında ve imâret yanında 4 adet oda ve ev, kasr-ı hümayûn altında, köşe çeşmesi yanında 7 adet dükkân, top arabacıları meydanı yakınında tahtani ve fevkani 20 adet oda, imâret-i amire duvarındaki 8 adet dükkân, 2 mahzen, darüşşifa hamamı ve iki adet oda'dır¹²¹.

Sultan Ahmet Külliyesi vakfının 24 Aralık 1664-13 Aralık 1665 (5 Cemâziyelahir 1075- 5 Cemâziyelahir 1076) tarihli muhasebe kaydına göre 1 yıllık mahsulat geliri 1664 yılı için 49 yük¹²² 19.132 akçe, 1665 yılı için 3 yük 12.000 akçe olmak üzere toplamda 52 yük 31.132 akçedir.

Vakfiyede, sıbyan mektebinde çalışan görevlilere verilecek ücretler belirtilmemiş, ücret kısımlarında boşluk bırakılmıştır. Dolayısıyla sıbyan mektebinin giderlerinden biri olan görevli ücretlerinin miktarı tespit edilememektedir.

Sultan Ahmet Külliyesi vakfının 24 Aralık 1664-13 Aralık 1665 yılları arasındaki 1 yıllık mahsulat geliri olan 52 yük 31.132 akçenin 127.757 akçesi hatim yapmakla görevli hafızlar, aşure harcı, kandil ve anber bedeli ile ve mektepte bulunan çocuklara elbise alımı için tahsis edilmiştir¹²³. Muhasebe kaydında yer alan bu bilgi, vakfiyede mektepte okuyan çocuklar için giyecek alınmasına dair bir şart bulunmamasına rağmen, sonraki yıllarda vakıf gelirlerinden çocuklar için giyecek temin edildiğini göstermektedir.

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Sultan Ahmet Külliyesi Sıbyan Mektebi, 1912'de çıkan bir yangında harap olmuş ve üst örtüsü çökmüştür. Bu yangın sonrasında plan şeması dışında özgünlüğünü kaybeden mektebin orijinal halinde derslik olarak kullanılan alanın kubbe ile, merdiven evinin ise tonozla örtülü olduğu düşünülmektedir. 1965 senesinde Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore edilerek üzeri çatı ile örtülen mektebin, merdiven evinin kuzey duvarına bir çeşme ilave edilmiştir. Günümüzde derslik

¹²¹ Nayır, a.g.e., s. 45.

¹²² Rûznâme defterlerinde ve diğer maliye ve para ile ilgili kayıtlarda 1 yük akçe 100.000 akçe karşılığı olarak geçmektedir. Ömer İşbilir, "Yük", *DİA*, c. XLIV, İstanbul 2013, s. 48.

¹²³ BOA, TS.MA. d., 7573, 13 Aralık 1665 (5 Cemâziye'l-evvel 1076).

mekânının içine ahşap konstrüksiyonlu bir mahfil katı eklenmiş, bütün yüzeyleri boyanarak zemini parke ile kaplanmıştır. Sultan Ahmed Camii Koruma ve İhya Derneği tarafından kullanılmaktadır¹²⁴.

E. SULTAN III. MUSTAFA TARAFINDAN İNŞA ETTİRİLEN SIBYAN MEKTEPLERİ

Yirmi altıncı Osmanlı padişahı Sultan III. Mustafa (1757-1774)¹²⁵, üç farklı sıbyan mektebi inşa ettirmiştir. Bunlar, Ayazma Külliyesi'ne ait sıbyan mektebi, Paşabahçe'de cami ile birlikte yaptırılan sıbyan mektebi ve Hasköy'de bulunan sıbyan mektebidir. Çalışmanın devam eden başlıklarında bu mekteplerle ilgili bilgilere yer verilecektir.

1. Ayazma Külliyesi Sıbyan Mektebi

a. Konumu ve İnşa Tarihi

Sultan III. Mustafa tarafından annesi Mihrişah Emine Sultan ve abisi Şehzade Süleyman adına bina olunan Ayazma Külliyesi, Marmara'ya hâkim bir tepede, kız kulesinin karşı tarafında yer almaktadır.

Cami, muvakkithane, sıbyan mektebi ile hamam, dükkânlar ve handan meydana gelen külliye¹²⁶, 1757-1760 yılları arasında inşa ettirilmiştir. Mimarı hakkında net bir bilgi bulunmasa da dönemin baş mimarı Mehmed Tahir Ağa'nın eseri olduğu düşünülmektedir¹²⁷.

¹²⁴ Özyürek, **a.g.t.**, s. 362, 365.

¹²⁵ 28 Ocak 1717 tarihinde Edirne'de dünyaya gelen Sultan III. Mustafa, Sultan III. Ahmed ile Mihrişah Emine Sultan'ın oğullarıdır. 30 Ekim 1757 Pazartesi günü 40 yaşında iken tahta çıkmıştır. 16 yıl 3 ay süren saltanatı 21 Ocak 1774 tarihinde vefatı üzerine son bulmuştur. Laleli Cami yanında yer alan türbesinde medfundur. Kemal Beydilli, "Mustafa III", **DİA**, c. XXXI, İstanbul 2006, s. 280, 282.

¹²⁶ Semavi Eyice, "Ayazma Camii", **DBİst.A**, c. I, İstanbul 1993, s. 471.

¹²⁷ Ayvansarâyî, **a.g.e.**, c. II, s. 595-596.

Sıbyan mektebi ve külliyyeye ait diğer binalar, özgün tasarımıyla avlu içinde ve avlu dışında olmak üzere iki farklı şekilde konumlandırılmıştır. Sıbyan mektebi avlu dışında ve caminin güney tarafında yer almaktadır¹²⁸.

b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Ayazma Külliyesi için Sultan III. Mustafa tarafından düzenlenen vakfiyede, sıbyan mektebinin Müslüman çocuklarına Kur’ân-ı Kerim okumayı öğretmek¹²⁹ amacıyla kurulduğu belirtilmektedir. Buna göre, eğitim kadrosunda yer alacak muallim; hafız, dürüst ve dindar bir kişi olup Müslüman çocuklara Kur’ân-ı Kerim okumayı öğretmek üzere görevlendirilecektir. Halifelik vasfına uygun bir kişi ise muallim tarafından verilen dersleri tekrar ettirecektir. Hat alanında kabiliyetli bir kimse de mektepte bulunan çocuklara pazartesi ve perşembe günleri hat dersi vermekle mükelleftir.

Mektebin hizmetli kadrosunda ise iki kişiye yer verilmiştir. Bunlar, mektebin temizlik işlerinden sorumlu ferraş ve mektebe ait tuvaletlerin temizliği ile ilgilenecek olan ferraş-ı kenifya-yı mektep’tir¹³⁰.

c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Sultan III. Mustafa tarafından yaptırılan Ayazma Sıbyan Mektebi yıktırılarak yerine yeni bir mektep inşa edilmiştir. Yeni mektebin yapımına 1913 yılında başlansa da savaş nedeniyle ancak 1917’de tamamlanabilmiştir. Üç kat ve altı dershaneden meydana gelen mektebin planı Mimar Kemaleddin Bey’e aittir¹³¹. Kapısının üstündeki kitabede “*Müdâfâ-i Milliye parasıyla yeniden yapıldı. Ayazma vakıf ibtidâi mektebi 1322*¹³²” yazısı bulunan mektep, günümüzde Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı Şemsipaşa İlköğretim Okulu olarak kullanılmaktadır.

¹²⁸ M. Elif Çelebi, **18. Yüzyıl’ da Osmanlı İmparatorluğu’nda Batılılaşma Dönemi ve Bir 18. Yüzyıl Örneği Üsküdar Ayazma Külliyesi**, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 156.

¹²⁹ VGMA, Defter Numarası: 642, 15 Temmuz 1764 (15 Muharrem 1178), s. 3.

¹³⁰ VGMA, Defter Numarası: 642, s. 46.

¹³¹ Yıldırım Yavuz, “Mustafa III Mektebi”, **DBİst.A**, c. V, İstanbul 1994, s. 555.

¹³² İ. Hakkı Konyalı, **Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi**, c. II, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977, s. 302.

2. Paşabahçe Külliyesi Sıbyan Mektebi

a. Konumu ve İnşa Tarihi

1763-1764 (h. 1177)'te inşa ettirilen Paşabahçe Külliyesi cami, sıbyan mektebi, çeşme, hamam, çarşı ve çukur çeşme olarak bilinen bir çeşmeden meydana gelmektedir¹³³. Sultan III. Mustafa'ya ait vakfiyede *''Boğaziçi'nde Yoros kazasında Paşabahçesi denilen mahalde''* bulunduğu ifade edilmektedir¹³⁴. Ahmed Nezih Galitekin, Beykoz Kitabeleri adlı eserinde 1763-1764 tarihli bir kitabesi bulunan Çukur Çeşme'nin günümüzde Paşabahçe'de Atatürk Parkı'nın önünde yer aldığını belirtmektedir¹³⁵. Bu durumda sıbyan mektebinin de aralarında yer aldığı külliye birimleri Paşabahçe'de bu parkın bulunduğu çevrede inşa edilmiş olmalıdır.

b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Sultan III. Mustafa tarafından Paşabahçe Külliyesi için düzenlenen vakfiye incelendiğinde, eğitim kadrosunda çocukların eğitiminden sorumlu bir muallim ve bir halife yer alırken hizmetli kadrosunda bir görevlinin zikredilmediği görülmektedir. Vakfiyenin ilgili kısmında muallim ve halifeye yönelik daha fazla bilgiye yer verilmemiştir¹³⁶.

c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Paşabahçe Külliyesi'ne ait hamamın 1928-1930 yılları arasındaki yol çalışmaları sırasında yıktırıldığı, caminin ise son yıllarda yeniden inşa ettirildiği bilinmektedir¹³⁷. Sıbyan mektebi ve akıbeti hakkında ise herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Paşabahçe Külliyesi'ne dair kaynaklarda yer alan tek bilgi külliyenin inşa tarihi ve cami ile hamamın günümüzdeki vaziyetleriyle ilgilidir.

¹³³ Ayvansarâyî, **a.g.e.**, c. II, s. 563; Öz, **a.g.e.**, c. II, s. 52.

¹³⁴ **VGMA**, Defter Numarası: 642, s. 3.

¹³⁵ Ahmed Nezih Galitekin, **Beykoz Kitabeleri**, c. I, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul Kasım 2017, s. 103.

¹³⁶ **VGMA**, Defter Numarası: 642, s. 46.

¹³⁷ Ali Bilir, **Çeşmibülbüle Gizlenmiş Âbıhayat Beykoz**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008, s. 61.

3. Sultan III. Mustafa Sıbyan Mektebi

a. Konumu- İnşa Tarihi ve Görevli Kadrosu

Bu mektep, Sultan III. Mustafa'nın bânisi olduğu üçüncü sıbyan mektebidir. Vakfiyede geçen “...*Medine-i mezbureye (Ebu Eyyûb el-Ensârî) muzâfe Hasköy’de kâin mekteb-i şerif...*”¹³⁸ ifadesi, mektebin Hasköy’de yaptırıldığını göstermektedir. Mektebin inşa tarihi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Ancak vakfiyesi 15 Temmuz 1764 (15 Muharrem 1178) tarihinde tanzim edildiğine göre bu tarihte faaliyete geçtiği ifade edilebilir.

Yukarıda belirtildiği üzere Hasköy’de yer alan sıbyan mektebi için görevlendirilen tek kişi, mektepte bulunan çocuklara ders vermekle mükellef olan muallimdir¹³⁹.

b. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Sultan III. Mustafa'nın Hasköy’de yaptırdığı sıbyan mektebinin adı sadece iki çalışmada geçmektedir. A. Turgut Kut tarafından yayınlanan ve 1923-1928 yılları arasında hazırlandığı anlaşılan “Mekâtib-i Vakfiye Cetveli” adlı vesikaya göre¹⁴⁰, Hasköy’de, Turşucu Mahallesi’nde Sultan III. Mustafa tarafından inşa ettirilmiş bir sıbyan mektebi bulunduğu ve o tarihlerde arsa durumunda olduğu belirtilmektedir. Gül Aslan’ın tezindeki İstanbul sıbyan mektepleri kataloğunda ise A. Turgut Kut’tan alıntı ile aynı bilgiler tekrar edilmekte ve mektebin yerinde olmadığı ifade edilmektedir¹⁴¹. Dolayısıyla sıbyan mektebinin günümüzde mevcut olmadığı aşikârdır. Ancak ne zaman ve ne şekilde ortadan kalktığı bilgisine ulaşılammaktadır.

c. Ayazma ve Paşabahçe Külliyesi’nin Sıbyan Mektepleri ile Hasköy’deki Sıbyan Mektebinin Gelirleri

Sultan III. Mustafa, kurmuş olduğu vakfın giderlerinin karşılanması, vakıfta çalışan görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve vakıf binalarının ihtiyaç halinde tamir ve

¹³⁸ Bilir, a.g.e., s. 42.

¹³⁹ VGMA, Defter Numarası: 642, s. 42.

¹⁴⁰ Kut, a.g.m., s.350-351.

¹⁴¹ Aslan, a.g.t., s. 122.

onarımının gerçekleştirilmesi için Rumeli ve Anadolu’da pek çok gayrimenkul vakfetmiştir. Ancak bunların Sultan III. Mustafa’nın yaptırdığı mektepler dışında diğer hayratına da tahsis edilmiş olması sadece sıbyan mektebine ait gelir kaynaklarının belirlenmesine engel olmaktadır. Büyük bir kısmı Ayazma Camii çevresinde yer alan 64 dükkân, 43 menzil, 3 fırın, 3 han, 2 değirmen ve 2 bahçe bu amaçla vakfedilmiştir. Bunlar dışında gelir getirici akar olmak üzere İstanbul ve Rumeli’de vakfettiği gayrimenkullerden elde edilen gelirler ile¹⁴² Ayazma, Paşabahçe ve Laleli Külliyelerinin giderleri ile Kadıköy ve Rodos’ta kale içinde bulunan camilerin giderlerinin karşılanmasını şart koşmuştur¹⁴³.

Sultan III. Mustafa tarafından, kurmuş olduğu vakfa gelir kaynağı olması için vakfedilen diğer gayrimenkuller ise aşağıdaki gibidir:

36 adet menzil, 2 adet mumhane, 4 adet attar dükkânı, 3 adet helvacı dükkânı, 1 adet çilingir dükkânı, 2 adet çamaşırhane, 2 adet şekerçi, 1 adet ekmek fırını, 3 adet kasap, 1 adet balıkçı, 1 adet tekneçi, 1 adet mahzen ve karhanesi, 2 adet menzilhane, 1 adet tuğlacılar hanı, 1 adet şahinciler hanı, 1 adet han, 8 adet muhtelif dükkân, 3 adet bahçe, 1 adet hamam, 1 adet sarraf dükkânı, 3 adet bakkal, 4 adet berber, 1 adet şişhane, 2 adet simitçi fırını, 2 adet çörekçi fırını, 1 adet firancalacı fırın, 1 adet paçacı dükkânı, 2 adet kebabçı dükkânı, 2 adet sebzeçi dükkânı, 1 adet yağhane, 1 adet taşçı dükkânı, 1 adet hallaç dükkânı, 2 adet keresteci dükkânı, 2 adet doğramacı dükkânı, 1 adet kafesçi dükkânı, 1 adet horosancı dükkânı, 1 adet alçıcı dükkânı, 2 adet arpacı dükkânı, 1 adet samancı dükkânı, 1 adet basmacı karhanesi, 1 adet çarıkçı karhanesi, 1 adet yastıkçı karhanesidir.

Sultan III. Mustafa, yukarıda sayılan akarların, icareteyn-i misliteyn ile talip olanlara mütevellî tarafından kiralanmasını, buradan elde edilen gelir ve vakfın diğer gelirlerinden toplanan hasılatla sıbyan mektebinin de aralarında yer aldığı hayrat

¹⁴² Sadi Bayram-Adnan Tüzen, “İstanbul-Üsküdar Ayazma Cami ve Ayazma Cami İnşaat Defteri”, **VD**, sayı XXII, Ankara 1991, s. 222.

¹⁴³ **VGMA**, Defter Numarası: 642, s. 3.

görevlilerinin ücretlerinin ödenmesini ve gerekli tüm masrafların karşılanmasını istemiştir¹⁴⁴.

d. Ayazma ve Paşabahçe Külliyesi'nin Sıbyan Mektepleri ile Hasköy'deki Sıbyan Mektebinin Giderleri

Sultan III. Mustafa'ya ait vakfiyeye göre bânisi olduğu Paşabahçe Külliyesi sıbyan mektebi ve Hasköy'deki sıbyan mektebinin görevlilere ödenen ücretlerden başka bir giderinin olmadığı görülmektedir. Ayazma Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin ise görevli ücretleri dışında yıllık 1.500 akçe kömür masrafı mevcuttur¹⁴⁵. Sultan III. Mustafa tarafından inşa ettirilen bu üç sıbyan mektebinde çalışan görevlilerin aldıkları günlük ücretler aşağıda yer alan tablodaki gibidir.

TABLO 6

Sultan III. Mustafa Tarafından İnşa Ettirilen Üç Sıbyan Mektebinin Eğitim ve Hizmetli Kadrolarının Günlük Ücretleri¹⁴⁶

Mektep Görevlisi	Ayazma Külliyesi Sıbyan Mektebi	Paşabahçe Külliyesi Sıbyan Mektebi	Hasköy Sultan III. Mustafa Sıbyan Mektebi
Muallim	30 akçe	8 akçe	10 akçe
Halife	15 akçe	5 akçe	-
Hat Hocası	15 akçe	-	-
Ferraş	5 akçe	-	-
Ferraş-1 Kenifha-yı Mektep	8 akçe	-	-
Toplam	73 akçe	13 akçe	10 akçe

Sultan III. Mustafa vakfının muhasebe kayıtları incelendiğinde ise giderler kısmında üç sıbyan mektebi için de her yıl kömür temin edildiği, mektepte okuyan

¹⁴⁴ Bayram, Tüzen, “İstanbul-Üsküdar Ayazma Cami ve Ayazma Cami İnşaat Defteri”, **VD**, sayı XXII, Ankara 1991, s. 222.

¹⁴⁵ **VGMA**, Defter Numarası: 642, s. 46.

¹⁴⁶ **VGMA**, Defter Numarası: 642, s. 42, 46.

öğrencilere kapama¹⁴⁷ verildiği ve bazı yıllarda mektep hocası ve halifeye ferace alındığı görülmektedir. Söz konusu giderlerin tablo halinde gösterimi ise aşağıda yer almaktadır.

TABLO 7
Sultan III. Mustafa Tarafından İnşa Ettirilen Sıbyan Mekteplerinin
h. 1192-1215 Senesi Giderleri

Yıl	Gider	Kuruş	Toplam
1192	Kapama ve mektep hocası ile halifeye ferace	781	969 ¹⁴⁸
	Kömür	188	
1193	Kapama ve mektep hocası ile halifeye ferace	781	969 ¹⁴⁹
	Kömür	188	
1197	Kapama ve mektep hocası ile halifeye ferace ve mektebe kömür	-	882 ¹⁵⁰
1200-1202	Kapama ve kömür	-	3.226 ¹⁵¹
1201	Kapama	892	1.082 ¹⁵²
	Kömür	190	
1205	Kapama	950	1.140 ¹⁵³
	Kömür	190	
1210	Kapama	1.108	1.298 ¹⁵⁴
	Kömür	190	
1211	Kapama	1.171	1.361 ¹⁵⁵
	Kömür baha-i huddaman ve mektep ve gayrühû	190	
1213	Kapama	1.080	1.270 ¹⁵⁶
	Kömür baha-i huddaman ve mektep ve gayrühû	190	
1214	Kapama	1.078	

¹⁴⁷ **Kapama:** Elbise takımı yerinde kullanılır bir tabirdir. Vaktiyle medrese talebesiyle yeniçerilere verilen elbiselere denirdi. Pakalın, **a.g.e.**, c. II, s. 164.

¹⁴⁸ BOA, EV. HMH. d., 6113, 29 Zilhicce 1192, s. 2.

¹⁴⁹ BOA, EV. HMH. d., 6169, 29 Zilhicce 1193, s. 3.

¹⁵⁰ BOA, EV. HMH. d., 6384, 29 Zilhicce 1197, s. 3.

¹⁵¹ BOA, EV. HMH. d., 6553, 29 Zilhicce 1202, s. 3.

¹⁵² BOA, EV. HMH. d., 6600, 29 Zilhicce 1201, s. 3.

¹⁵³ BOA, EV. HMH. d., 6854, 29 Zilhicce 1205, s. 4.

¹⁵⁴ BOA, EV. HMH. d., 7210, 29 Zilhicce 1210, s. 2.

¹⁵⁵ BOA, EV. HMH. d., 7279, 29 Zilhicce 1211, s. 4.

¹⁵⁶ BOA, EV. HMH. d., 7434, 29 Zilhicce 1213, s. 3.

	Kömür baha-i huddaman ve mektep ve gayrühû	190	1.268 ¹⁵⁷
1215	Kapama	1.146	1.336 ¹⁵⁸
	Kömür baha-i huddaman ve mektep ve gayrühû	190	

F. SULTAN I. ABDÜLHAMİD TARAFINDAN İNŞA ETTİRİLEN SİBYAN MEKTEPLERİ

Yirmi yedinci Osmanlı padişahı Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)¹⁵⁹ tarafından İstanbul'da Beylerbeyi ve Hamidiye Külliyesi bünyesinde iki sıbyan mektebi inşa ettirilmiştir. Bu iki sıbyan mektebi aşağıda yer alan ilgili başlıklar altında ele alınacaktır.

1. Beylerbeyi Külliyesi Sıbyan Mektebi

a. Konumu ve İnşa Tarihi

Beylerbeyi Külliyesi, Sultan I. Abdülhamid tarafından annesi Râbia Sultan adına Beylerbeyi semtinde yaptırılmıştır. Cami, sıbyan mektebi, hamam, muvakkithâne ve iki çeşmeden meydana gelen külliyenin mimarı, Mehmed Tahir Ağa'dır¹⁶⁰.

Beylerbeyi Külliyesi Sıbyan Mektebi, 15 Ağustos 1778 tarihinde inşası tamamlanan caminin içinde, son cemaat yerinin üstünde yer almaktadır¹⁶¹. Giriş kapısının üzerinde 1778 (h. 1192) tarihli bir kitabesi mevcuttur. Kitabenin okunuşu aşağıdaki gibidir:

“Şeh-i Şâhân-ı dehr Abdülhamîd'in hüsn-i eltâfi

Şevkle hatm idince bu ta'allümgâh-ı Kur'ân-î

¹⁵⁷ BOA, EV. HMH. d., 7522, 29 Zilhicce 1214, s. 3.

¹⁵⁸ BOA, EV. HMH. d., 7585, 29 Zilhicce 1215, s. 3.

¹⁵⁹ 20 Mart 1725 tarihinde dünyaya gelen Sultan I. Abdülhamid, Sultan III. Ahmed ile Râbia Şermi Kadınefendi'nin oğullarıdır. Kardeşi Sultan III. Mustafa'nın 21 Ocak 1774'te vefatı üzerine 49 yaşında tahta çıkmıştır. 15 yıllık saltanatı 7 Nisan 1789'da vefatı ile son bulan Sultan I. Abdülhamid, Bahçekapı'da bugünkü IV. Vakıf Hanı'nın karşısında kendisi tarafından inşa ettirilen türbede medfundur. Fikret Sarıcaoğlu, **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)**, Tatav Yayınları, İstanbul 2001, s. 1, 4; M. Münir Aktepe, “Abdülhamid I”, **DİA**, c. I, İstanbul 1988, s. 216.

¹⁶⁰ Selçuk Mülâyim, “Beylerbeyi Camii ve Külliyesi”, **DİA**, c. VI, İstanbul 1992, s. 75-77.

¹⁶¹ Selçuk Batur, “Beylerbeyi Camii”, **DBİst.A**, c. II, İstanbul 1994, s. 203-205.

Tulû etti derûne mih-veş târih-i cevherdâr

Münevver mektebe-i nev maşrık-ı envâr-ı Furkânî¹⁶²”

Sultan I. Abdülhamid tarafından inşa ettirilen sıbyan mektebi, oğlu Sultan II. Mahmud döneminde caminin içinden kaldırılmış ve yerine yeni bir mektep inşa ettirilmiştir. Cami ile muvakkithâne arasında yer alan bu yeni mektep iki katlı, ahşap, sade bir yapıdır ve günümüze kadar ulaşabilmeyi başarmıştır¹⁶³. Mektebin kapısı üzerinde ta’lik hatla yazılmış sekiz mısralık bir kitabe yer almaktadır. Şair İzzet tarafından hazırlanan bu tarih manzumesinin okunuşu aşağıdaki gibidir:

*“Sezâ Beylerbeyi’nde şâh-ı şâhâne eser-i inşâ
Ona olmuş muvaffak validi sultân-ı devrânın
Cenâb-ı Han-ı Mahmud etdi izhar el-veled sırrın
Edüp hayratın ihyâ vâlid-i firdevs-me vânin
Bulub bir dürr-i yektâ eyledi gencine-i Kur’ân
Cenah-ı câmi’ü’n-nur idi câyı kenz-i furkânın
Eder etfal izzet cevheri tarihimizi ezber
Ne vâlâ buldu mevki mektebi Abdülhamid Hanın”*

Tarih manzumesinin son mısrasındaki noktalı harflerin Ebced hesabına göre 1820-1821 (h. 1236) tarihini verdiği ifade edilmektedir¹⁶⁴.

b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Sultan I. Abdülhamid’e ait vakfiyede sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda bir muallim ve bir halife, hizmetli kadrosunda ise bir bevab ve bir ferraş görevlendirilmiştir.

Mektepte muallim olarak görev yapacak kişinin sâlih, dindar ve terbiyeli bir kimse olması gerekmektedir. Muallim, mektepte okuyan Müslüman çocuklarına Kur’ân-ı Kerim okumayı öğretmekle görevlidir. Zeki, olgun ve anlayışlı bir kimse ise

¹⁶² Ayvansarâyî, **a.g.e.**, c. II, s. 581.

¹⁶³ Mülâyim, **a.g.m.**, s. 77.

¹⁶⁴ Konyalı, **a.g.e.**, c. II, s. 304.

mektepte halife olarak görev yapacaktır. Muallim ve halifenin Ramazan-ı Şerif gecelerinde kılınan terâvih namazlarında aşırhan¹⁶⁵ olarak da görev alması istenmiştir.

Mektebin hizmetli kadrosunda çalışan bevvab, mektebin kapısını açıp kapatmakla görevlidir. Mektebin ferraşlığını ise külliye ait camide muvakkit olarak görevlendirilen kişi yapacaktır¹⁶⁶. Ferraş, mektebin temizlik işlerinden sorumludur.

Resim 7

Beylerbeyi Külliyesi Sıbyan Mektebi

c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Sultan II. Mahmud döneminde, külliye ait cami kapsamlı bir onarımdan geçirilmiştir. Bu esnada bir hünkâr kasrı, muvakkithane ve yukarıda bahsedildiği üzere yeni bir sıbyan mektebi inşa ettirilmiştir. Yeni yaptırılan sıbyan mektebinin inşası

¹⁶⁵ **Aşırhan:** Cemâatle kılınan namazlardan sonra veya mânevî toplantılarda Kur'ân-ı Kerim'den okunan âyetlere aşır, bunları okuyana ise aşırhan denilmektedir.

(Çevrimiçi), <http://lugatim.com/s/A%C5%9EIR%E2%80%93A%C5%9E%C4%B0R%E2%80%93A%C5%9E>, 2022.

¹⁶⁶ **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, 11 Ocak 1781 (15 Muharrem 1195), s. 23.

kitabesine göre 1820-1821 yılında tamamlanmış olup günümüzde hâlâ ayakta¹⁶⁷. Beylerbeyi Camii imamı tarafından konut olarak kullanılmaktadır¹⁶⁸.

2. Hamidiye Külliyesi Sıbyan Mektebi

a. Konumu ve İnşa Tarihi

Sultan I. Abdülhamid tarafından inşa ettirilen Hamidiye Külliyesi, Osmanlı padişahları tarafından İstanbul'da yaptırılan son külliyesidir. Şehre hâkim bölgelerde yer kalmaması nedeniyle Eminönü-Sirkeci arasındaki bölgede inşa ettirilmiştir. Temeli Eylül 1777'de atılan külliyenin mimarı, Mehmed Tahir Ağa'dır¹⁶⁹.

Sultan I. Abdülhamid vakfiyesine göre Bahçekapı'da inşa edilen külliye, bir imaret, sıbyan mektebi, mektebe bitişik bir sebil, sebilin iki yanında birer çeşme, ilim tahsil edecek talebeler için 21 kargir oda, odaların altında bodrumlar ve derslane, ortada şadırvan, fevkani kargir bir kütüphane ile kütüphanenin yanında küçük bir odayı ihtiva eden bir medreseden meydana gelmektedir¹⁷⁰.

Sıbyan mektebinin inşası, imaret, sebil ve çeşme ile 1777'de; medrese, kütüphane ve türbenin yapımı ise 1780'de tamamlanmıştır¹⁷¹.

Sıbyan Mektebi'nin kapısının üzerinde, Lütfullah Efendi'nin söylediği bir kitabe bulunmakta idi. Kitabenin okunuşu aşağıdaki gibidir:

*Şehinşâh-ı âlî-himem hâkân-ı memdûhü 'ş-şiyem
Gerdûn-vakâr ve Cem-i haşem sultân İskender abîd
Kur'ân'a kılmış iktida münkâd-ı emr-i Kibriyâ
Ammâ ki olmuş muktedâ-yı şâhâne ol zât-ı vahîd
Ol pâdişâh-ı pür-kerem dünyâyı kıldı muğtenem
Hayrâta sa'y itdi bu dem tarh eyleyüb resm-i cedîd
Yazdı kalem Lütîfî gibi târîh-i tâm atyebi*

¹⁶⁷ Reşad Ekrem Koçu, "Beylerbeyi Camii", *İstanbul Ansiklopedisi*, c. V, İstanbul, 1961, s. 2676.

¹⁶⁸ 03.06.2022 tarihinde Beylerbeyi Camii imamı Ramazan Kutlu ile Gökçe Beşen tarafından yapılan röportaj verilerine dayanmaktadır.

¹⁶⁹ Semavi Eyice, "Hamidiye Külliyesi", *DiA*, c. XV, s. 465.

¹⁷⁰ *VGMA*, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 5-7.

¹⁷¹ Haskan, *a.g.e.*, s. 26.

*Sıbyâne yapıdı mektebi şâh-ı cihân Abdülhamîd 1777 (h. 1191)*¹⁷²

b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Hamidiye Külliyesi için düzenlenen vakfiyeye göre, 60 Müslüman çocuğa Kur'ân-ı Kerim okumayı öğretmek amacı ile yaptırılan sıbyan mektebinin¹⁷³ eğitim kadrosunda bir muallim, bir halife, bir meşk hocası ve bir küttab hocası, hizmetli kadrosunda ise bir bevvab, ferraş ve mustahfız¹⁷⁴, a yer verilecektir.

Edepli, anlayışlı, iman ve ilim sahibi bir muallim, mektepte bulunan çocuklara Kur'ân okumayı öğretmek üzere görevlendirilecektir. Mektepte muallimden başka hat sanatında uzman bir meşk hocası, Arapça ve Farsça dersleri verebilecek kabiliyette bir de küttab hocası vazifelendirilecektir¹⁷⁵. Olgun, yetenekli ve görevinde gayretli bir kimse ise mektebin halife kadrosunda bulunacaktır.

Mektebin hizmetli kadrosunda sadece bir kişi görev yapacaktır. Görevine sadık ve gayretli biri olması istenen bu kişi, bevvab, ferraş ve mustahfız olarak mektebin kapısını açıp kapatmak, temizliğini yapmak ve güvenliğini sağlamakla yükümlü tutulacaktır¹⁷⁶.

c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Hamidiye Külliyesi'ne ait sıbyan mektebi, imaret, sebil ve çeşmeler günümüzde mevcut değildir. 1912'de yıktırılan yapıların yerine IV. Vakıf Han inşa ettirilmiştir¹⁷⁷. Yıktırılan mektebin yerine ise Bostancı'da Kuloğlu Camii'nin yanında yeni bir mektep yaptırılmıştır¹⁷⁸.

¹⁷² Ayvansarâyî, **a.g.e.**, c. II, s. 585-586.

¹⁷³ **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20-21.

¹⁷⁴ **Mustahfız**: Yeniçeriliğin kaldırılmasından önce kale, hisar ve memleket muhafazasında bulunanlar, kaldırıldıktan sonra da rediflikten sonraki askerlik hizmetiyle mükellef olanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Pakalın, **a.g.e.**, c. II, s. 630.

¹⁷⁵ **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20.

¹⁷⁶ **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20-21.

¹⁷⁷ Osman Ergin, **Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939, s. 57.

¹⁷⁸ Sarıcaoğlu, **a.g.e.**, s. 28.

d. Beylerbeyi ve Hamiye Külliyesi Sıbyan Mekteplerinin Gelirleri

Sultan I. Abdülhamid, Bahçekapı'da ve Beylerbeyi'nde inşa ettirdiği külliyeler ile Emirgan'da Mirgunoğlu Yalısı arsası üzerinde inşa ettirdiği camide çalışan görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve diğer tüm giderlerinin karşılanması için sahibi olduğu birtakım mülkleri vakfetmiştir. Bu mülkler, sadece sıbyan mektebinin giderlerine tahsis edilmediğinden mektebe ait gelirler belirlenememektedir. Sultan I. Abdülhamid tarafından kurmuş olduğu vakfa gelir kaynağı olması için vakfedilen yerler aşağıdaki gibidir:

Lanka-i Kebir kurbünde Baklalı Kemal Mahallesi'nde bulunan Yeğen Paşa Sarayı olarak bilinen sarayın arsası ve üzerinde bulunan binalar; Molla Gürani Mahallesi'nde kargir 2 hamam, camekân, matbah, yer altı deposu, fevkani odalar tahtında 1 taş oda, mahzen, bahçe ile su kuyusundan meydana gelen bir menzil; Saraçhane yakınlarında Mimar Ayas Mahallesi'nde bir menzil; Bezzaz Cedid Mahallesi'nde hamam, su haznesi, mahzen ve 2 su kuyusundan oluşan bir menzil¹⁷⁹; Medresenin köşesinde türbenin karşısındaki arsada 15 adet dükkân, Muhsinzade Hanı tarafında 6 adet dükkân, 1 kolluk ve 9 dükkân; Türbe kapısı karşısında 1 menzil ile dükkânlar¹⁸⁰; İmaretin köşesinde sebil karşısındaki arsa üzerine inşa ettirilecek binalar¹⁸¹; Kütüphane mukabilinde bulunan arsada yaptırılacak dükkân ve mahzenler¹⁸²; Fazlı Paşa Sarayında bulunan karhane¹⁸³; Yedikule kapısı dışında bulunan 10 adet koyun, 1 adet miri salhane ile bunlara bağlı 265 adet kasap gediğini havi 11 adet salhane; Mora Sancağı'nda Burgos Bey Çiftliği ile 9 çiftlikten gelen gelir; Tırhala sancağında Yenişehir Fener nahiyesindeki çiftlikler; Rumeli'de Serez'deki çiftlikler¹⁸⁴; Beylerbeyi'nde ve İstavroz'da bulunan 8 dönümlük arazi üzerindeki binalar, sahilhane, dükkânlar ve bütün müştemilat¹⁸⁵; Mirgunoğlu Yalısı olarak bilenen yerde inşa edilen caminin bulunduğu arazide mevcut binalar, ağaçlar ve yeni

¹⁷⁹ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 11, s. 8.

¹⁸⁰ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 11, s. 9.

¹⁸¹ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 11, s. 9-10.

¹⁸² VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 11, s. 10.

¹⁸³ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 11, s. 10-11.

¹⁸⁴ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 11, s. 11.

¹⁸⁵ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 11, s. 11-12.

inşa edilen binalar ile dükkânlar, hamam, fırınlar, sahilhane ve kayıkhaneler¹⁸⁶; Boğaziçi'nde 8 adet oda, matbah ve kayıkhaneyi içeren gümrükhane, sahilhane, kayıkhaneye, dükkânlar, hamam, fırın¹⁸⁷; Aydın sancağındaki Tire ve birtakım karyelerin yıllık mahsulat gelirlerinin bir kısmı, İstanbul, Bursa ve buraya bağlı yerlerin ipek mukataası gelirleri; Beypazarı mukataası, Avlonye ve Delvine sancaklarında, Arnavud Belgradı'nda bulunan çiftlikler ve Aydın'daki mukataa gelirleri; Mora'daki peynir rüsumu mukataası; Selanik gümrük rüsumu gelirleri; Mora adasındaki Bolyabadra mukataası hasılatından elde edilen gelirlerdir.

Vakfiyelerde vakfın yukarıda belirtilen gelir kaynaklarından elde edilen gelirlerinin ve vakıf için yapılan harcamaların miktarı ile ilgili bilgi bulunmadığından Sultan I. Abdülhamid vakfının gelir miktarına yönelik fikir vermesi adına Rûmî 1203 yılı (R. 1 Mart 1203-28 Şubat 1203 / M. 12 Mart 1789-11 Mart 1790) gelir-gider kaydı incelenmiştir. Buna göre vakfın ilgili yıla ait gelirleri aşağıda tablo halinde yer almaktadır.

TABLO 8
Sultan I. Abdülhamid Vakfı'nın Rûmî 1203 Yılı Gelirleri

Gelirler	Kuruş
Selanik gümrüğü malı mukataası geliri	148.500
Burgos çiftlikleri geliri	23.000
Bursa ipeği mukataası geliri	36.890
Tire mukataası geliri	5.000
Bolyabadra mukataası geliri	50.000
Yenişehir ve Fener çiftlikleri geliri	15.250
Serez çiftlikleri	4.000
Korguncuk mukataası geliri	1.700
Mütevelli Mehmed Efendi' den 1200 senesi malından alınan meblağ	51.893
Kiracılardan alınan kiralara	19.190
	3.204
Hazine Kadın vakfına verilen miktar	5.625
Toplam	364.252

¹⁸⁶ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 11, s. 12-13.

¹⁸⁷ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 11, s. 13.

Yukarıda adı geçen mukataalardan mültezimin elinde bulunup, mart ayına kadar mültezimden alınacak olan meblağlar ise şu şekildedir: Selanik gümrüğü malından 52.666, Burgos çiftliklerinden 16.750, ipek mukataasından 24.500, Siroz çiftlikleri kirasından 4.000 ve Tire mukataasından 5.000, kiracılardan ise 19.190 kuruşluk kira olmak üzere toplam 122.106 kuruştur¹⁸⁸.

e. Beylerbeyi ve Hamidiye Külliyesi Sıbyan Mekteplerinin Giderleri

Beylerbeyi ve Hamidiye Külliyesi için kaleme alınan vakfiyeye göre, Beylerbeyi ve Hamidiye Külliyesi sıbyan mekteplerinin giderlerinin büyük kısmını görevlilere ödenen ücretler oluşturmaktadır. Buna göre mekteplerin eğitim ve hizmetli kadrolarında çalışan görevlilerin aldıkları ücretler aşağıdaki tabloda bulunmaktadır.

TABLO 9

Beylerbeyi ve Hamidiye Külliyesi Sıbyan Mekteplerinin Eğitim ve Hizmetli Kadrolarının Günlük Ücretleri¹⁸⁹

Mektep Görevlisi	Beylerbeyi Külliyesi Sıbyan Mektebi	Hamidiye Külliyesi Sıbyan Mektebi
Muallim	20 akçe	50 akçe
Halife	10 akçe	30 akçe
Meşk Hocası	-	30 akçe
Küttab Hocası	-	40 akçe
Bevvab	4 akçe	-
Ferraş	5 akçe	-
Bevvab, Ferraş, Mustahfiz (1 kişi)	-	30 akçe
Toplam	39 akçe	180 akçe

Beylerbeyi ve Hamidiye Külliyesi sıbyan mekteplerinin gider kalemlerinde görevlilere ödenen ücretlerden başka, Beylerbeyi Külliyesi Sıbyan mektebinde görevliler ve çocuklar için fodula¹⁹⁰ dağıtıldığı, muallim ve halifeye günlük birer çift,

¹⁸⁸ BOA, HAT., 1389/55255, 9 Eylül 1790 (29 Zilhicce 1204).

¹⁸⁹ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20-24.

¹⁹⁰ Fodula: İmaretten verilen pidemsi bir ekmek çeşidi. Şemseddin Sami, a.g.e., s. 1007.

mektepte okuyan çocuklara ise günlük 12 çift fodula verildiği¹⁹¹, Hamidiye Külliyesi Sıbyan Mektebi'nde okuyan 60 çocuktan her birinin günlük 2'şer akçe aldığı¹⁹² ve muallime günlük 3 çift, halife, meşk hocası ve küttab hocasına 2'şer çift, bevab, ferraş ve mustahfıza 3 çift, çocuklara ise 20 çift fodula verildiği¹⁹³ görülmektedir.

Vakfiyede imaretin kuruluş amacı açıklanırken vakıftan maaş alan kişilere, talebelere, dervişlere ve fakirlere her gün sabah-akşam yemek verileceği belirtilmiştir¹⁹⁴. Bu ifade, Beylerbeyi ve Hamidiye Külliyeleri sıbyan mekteplerinde çalışan görevliler ve burada okuyan öğrencilerin de imaretten yemek yiyebildiklerini göstermektedir.

¹⁹¹ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 34.

¹⁹² VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 21.

¹⁹³ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 33.

¹⁹⁴ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 6.

İKİNCİ BÖLÜM

İSTANBUL'DA HANEDANA MENSUP KADINLAR TARAFINDAN YAPTIRILAN SIBYAN MEKTEPLERİ

Çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı padişahlarının XV-XVIII. yüzyıllar arasında İstanbul'da inşa ettirdiği sıbyan mektepleri, vakfiyeleri esas alınarak anlatılmıştı. Bu bölümde ise İstanbul'da aynı yüzyıllar arasında hanedan mensubu kadınlarca yaptırılan ve vakfiyelerine ulaşılabilen 18 sıbyan mektebi; bânileri, kuruluş amaçları, inşa tarihleri, eğitim ve hizmetli kadroları, gelir-giderleri, geçirdiği onarımlar ve günümüzdeki durumları üzerinden ele alınacaktır.

A. HASEKİ KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

Haseki Külliyesi'nin bânisi olan Hürrem Sultan¹ (ö. 1558), Kanuni Sultan Süleyman'ın nikâhlı eşi, Mihrimah Sultan, Şehzade Abdullah, Şehzade Mehmed, Şehzade Bayezid, Şehzade Cihangir ve Sultan II. Selim'in anneleridir². Hürrem Sultan

¹ Kökeni, esas adı, doğum tarihi ve Osmanlı sarayına girişi ile ilgili çeşitli rivayetler bulunan Hürrem Sultan'ın asıl adıyla ilgili Alexandra Lisowska, Ross, Roza, Rossana, Rvziac gibi isimler ileri sürülmüştür. Daha yaygın olarak geçen isim ise Roxelana'dır. Hürrem Sultan'ın günümüzde Ukrayna sınırları içinde kalan, o dönemde ise Lehistan hakimiyetinde bulunan Rogatin (Rohatyn, Ruthene) bölgesinden ve burada yaşayan fakir bir Katolik papazın kızı olduğu düşünülmektedir. Bazı araştırmalara göre 1506 yılında dünyaya geldiği tahmin edilirken, yaklaşık 1504 doğumlu olduğunu ileri sürenler de mevcuttur. Osmanlı sarayına girdikten sonra gelenek olduğu üzere “neşeli, güler yüzlü kişi” anlamına gelen “Hürrem” adını alan Sultan, 14-17 yaşlarında iken Hafsa Sultan veya Makbul İbrâhim Paşa tarafından henüz şehzade olan Kanuni Sultan Süleyman'a takdim edilmiş ve çok geçmeden zekâsı ve cazibesi sayesinde Kanuni'nin gözdesi haline gelmiştir. Osmanlı padişahları, Sultan I. Bayezid'den sonra hiçbir kadını nikâhlarına almamalarına rağmen Sultan Süleyman onu 1524'te saray kurallarına aykırı şekilde nikahlı eşi yapmıştır. Cariyelik döneminde Kanuni Sultan Süleyman'a ardı ardına çocuklar veren Hürrem Sultan, 1521'de Şehzade Mehmed'i, 1522'de Mihrimah Sultan'ı, 1522-23'te Şehzade Abdullah'ı, 1524'te Şehzade Selim'i, 1525'de Şehzade Bayezid'i, 1531'de Şehzade Cihangir'i dünyaya getirmiştir. Son yıllarını hastalıklarla mücadele içinde geçiren Hürrem Sultan, 15 Nisan 1558'de, 56 yaşında iken vefat etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman tarafından Süleymaniye Camii çevresinde kendi türbesi için ayırdığı yerin yanına inşa ettirilen türbesinde medfundur. Nurhan Atasoy, **Haseki Hürrem Sultan ve Vakıfların Altın Çağı**, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2018, s. 17-19; Cahit Baltacı, “Hürrem Sultan”, **DİA**, c. XVIII, İstanbul 1998, s. 498-499; Uluçay, **a.g.e.**, s. 60; Kartal, **a.g.t.**, s. 64; Zehra Yavuzcan, **Osmanlı Devleti'nde Hayırsever Hanım Sultanlara Bir Örnek: Hürrem Sultan**, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2019, s. 5, 15-16.

² Şehri Kartal, **Haseki Hürrem Sultan Yapıları**, İTÜ Mimarlık Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s. 64.

tarafından inşa ettirilen Haseki Külliyesi, Mimar Sinan'ın hassa başmimarı olarak yaptığı ilk eserdir³. Cami, imaret, darüşşifa, medrese, sıbyan mektebi ve çeşmeden meydana gelen külliye⁴, bugün Haseki adıyla anılan semtte bulunmaktadır. Caddenin güneyinde cami, kuzeyinde ise doğudan batıya doğru medrese, imaret ve sıbyan mektebi yer almaktadır⁵.

Kare planlı iki birimden oluşan mektebin birinci birimi açık, ikinci birimi kapalı dershanedir⁶. Ön kısmında yer alan ve kapalı bölüme geçiş sağlayan revaklı açık kısmın, yaz aylarında derslere devam edilen bir alan olarak kullanıldığı düşünülmektedir⁷. Haseki Caddesi cephesinde, medrese ile imaret arasında küçük bir kapısı bulunan mektebe giriş bu kapıdan sağlanmaktadır⁸.

Diğer tüm Mimar Sinan mekteplerinde olduğu gibi Haseki Mektebi'nin de kitabesi yoktur⁹. Bu nedenle tam olarak hangi tarihte inşa edildiği tespit edilememektedir. Mektepte yer alan nilüfer çiçeği motifli sütun başlıklarının medresede de kullanılması iki yapının birlikte tasarlandığını düşündürmektedir. Diğer yandan külliye ait vakfiyelerden 1540 (947) tarihli ilk vakfiyede mektebin adının geçiyor olması 1540 yılında faaliyete geçtiğini gösterir niteliktedir¹⁰.

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Hürrem Sultan'a ait 1540 (h. 947) ve 1551 (h. 958) tarihli iki vakfiyede fakir çocuklara Kur'an-ı Kerim'i öğretmek maksadıyla yaptırılan sıbyan mektebinin¹¹ eğitim kadrosunda bir muallim ve bir halife, hizmetli kadrosunda ise bir ferraşın görev yapacağı kaydedilmiştir.

Kur'an-ı Kerim ve tecvid ilmini iyi bilen, güzel ahlâklı bir kişi olması istenen muallim, mektepteki çocuklara Kur'an okumayı, lügat ve sarfı öğretmek için

³ Sema Doğan, "Haseki Külliyesi", *DİA*, c. XVI, İstanbul 1997, s. 370.

⁴ Ayvansarâyî, *a.g.e.*, c. I, s. 147.

⁵ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 289.

⁶ Atasoy, *a.g.e.*, s. 111.

⁷ Kartal, *a.g.t.*, s. 163.

⁸ Nimet Taşkıran, *Hasekinin Kitabı*, Yenilik Basımevi, İstanbul 1972, s. 126.

⁹ Kartal, *a.g.t.*, s. 163.

¹⁰ E. Füsun Alioğlu- Olcay Aydemir, "Haseki Hürrem Sultan Külliyesi: Tarihsel Veriler Bağlamında Külliye'nin Konumlanma Özellikleri", *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, sayı 2, 2011, s. 12.

¹¹ Kartal, *a.g.t.*, s. 521.

görevlendirilecektir. Azimli ve güvenilir bir kimse de kalfa olarak çocukların derslerini tekrar ettirecektir. Muallim ve kalfa bu vazifelerinin yanında çocuklara karşı şefkatli ve merhametli davranarak aralarında fark gözetmeyecek, çocukların ahlâkını güzelleştirmeye çalışarak onlar için samimi bir dost, belki şefkatli bir baba olacaktır¹².

1540 ve 1551 tarihli vakfiyelerde mektepte hizmetli olarak çalışanların sıralandığı bölümde herhangi bir görevliye yer verilmemiştir. Ancak ikinci vakfiyenin imaretten yemek yiyebileceklere yönelik şartların yer aldığı kısımda mektep ferraşının adı geçmektedir¹³. Bu durumda mektepte temizlik işlerinden sorumlu bir ferraşın bulunduğu kesindir. Vazifeleri ve özelliklerine yönelik bir bilgi ise kaydedilmemiştir.

3. Gelir ve Giderleri

Hürrem Sultan, inşa ettirdiği Haseki Külliyesi'nin masraflarının karşılanması, külliye çalışan görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve ihtiyaç halinde külliye ait binaların tamir ve onarımlarının gerçekleştirilmesi için vakfa gelir kaynağı olarak pek çok mülk vakfetmiştir¹⁴.

1540 tarihli ilk vakfiyeye göre Hürrem Sultan tarafından kurmuş olduğu vakfa gelir kaynağı olması için vakfedilen yerler aşağıdaki gibidir:

İstanbul'da, Daye Hatun Mahallesi'nde elli iki adet oda ile yirmi bir adet dükkânı ihtiva eden yeni han (Bu hanın bir kısmı merhum Hızır Bey evkafı arazisine, bir kısmı merhum Abdusselam Bey arazisine, bir kısmı ise Sakalar Baş evkafı arazisi üzerine inşa edilmiştir. Elli iki adet oda ile yirmi bir adet dükkânı içermektedir. Yıllık mukataası üç bin yedi yüz yirmi dirhemdir. Bunun bin beş yüz altmış dirhemi Hızır Bey evkafına, bin seksen dirhemi Abdusselam Bey evkafına, bin seksen dirhemi ise Sakalar Baş evkafına verilecektir); Yahudi kapısı civarında Karaca Paşa Mahallesi'nde iki adet hamam; İstanbul'da Nöbethane Mahallesi'nde, üzerinde oda bulunan bir ahır ile su kuyusunu içeren bir adet hane; Haseki medresesi civarında, Hacı

¹² Kartal, **a.g.t.**, s. 524.

¹³ Kartal, **a.g.t.**, s. 545; **VGMA**, Defter Numarası: 608/2, Sıra Numarası: 177, 1551 (h. 958).

¹⁴ 1540 ve 1551 tarihli vakfiyelere göre Hürrem Sultan tarafından Ankara'da bir cami inşa ettirilmiştir. Bu camiye ait giderler de bu iki vakfiyede sıralanan gelirlerden karşılanacaktır. Kartal, **a.g.t.**, s. 521.

Mübarek vakfı arazisi üzerine inşa edilen üç adet dükkân (Bu dükkânların zemininin mukataası senede yedi yüz yirmi dirhemdir); Üç adet dükkân (Dükkânların arsasının mukataası senede üç yüz altmış gümüş dirhemdir); Edirnekapı Mahallesi'nde iki adet hane, Karaman pazarı diye bilinen çarşıda bulunan otuz beş adet oda ile dört adet dükkân (Mukataası senede iki yüz altmış dirhemdir); İstanbul kapılarından Odun Kapısı dışında kâin Ayasofya evkafı cümlesinden olan arazide inşa edilen kereste anbarı olarak bilinen mahzen, bozahane olarak bilinen bir büyük dükkân ve diğer otuz üç adet dükkân; İstanbul'da Unkapanı civarında altı adet mahzen; Galata'da Tophane olarak bilinen yerin karşısında Sinan Kadı Mahallesi'ndeki hane ve bitişiğindeki altı adet dükkân; Beşiktaş'ta bir adet hane; İstanbul'da saray mumcular hanesi yakınlarında elli beş adet oda, on yedi adet dükkân iki ekmekçi fırını ve dokuz adet mahzen; Silistre sancağında Ahyolu kazasındaki üç köyün tamamı ve Aydos kazasındaki dokuz köyün tamamıdır¹⁵.

1551 tarihli ikinci vakfiyede kaydedilen ve yukarıda yer alan gelirlerin dışındakiler ise şu şekildedir:

İstanbul kapılarından Yahudi Kapısı dışında deniz sahilinde yapılmış bir adet kayıkthane (Ayasofya vakfindan olan arsa üzerine inşa edilmiştir. Senelik mukataası altmış dirhemdir); İstanbul'da Ayulanka Mahallesinde beş adet ev, bir adet ekmek fırını, dört adet dükkân ve bezirhaneyi kapsayan bir adet hane¹⁶; Haseki medresesi yakınlarında bulunan ve Hacı Mübarek evkafından olan arsa üzerindeki üç adet dükkân (Sahasının senelik mukataası yedi yüz yirmi dirhemdir); İmaret-i âmire yakınlarında, Bostancıbaşı evkafından olan sahada bulunan üç adet dükkân (Arsasının senelik mukataası dört yüz altmış iki dirhemdir); Câmi-i şerif yakınlarında inşa edilen on adet oda, Karaman Pazarı olarak bilinen yerde bulunan otuz iki adet odayı, beş adet dükkânı içeren binaların tamamı (Ayasofya vakfına ait olan arazinin mukataası senede iki yüz seksen dirhemdir); Bir adet ekmek fırını; İstanbul'da Emiri Mumhane civarında elli dört adet oda, on altı adet dükkân, dokuz adet mahzen ve iki adet ekmekçi fırını; İstanbul kapılarından Odun Kapısı dışında yer alan ve Ayasofya evkafından olan arsa üzerinde bulunan kereste anbarı adıyla bilinen otuz beş adet dükkân (Arsasının senelik

¹⁵ Kartal, **a.g.t.**, s. 522; **VGMA**, Defter Numarası: 608/2, Sıra Numarası: 176, 1540 (h. 947)

¹⁶ Kartal, **a.g.t.**, s. 535; **VGMA**, Defter Numarası: 608/2, Sıra Numarası: 177.

mukataası dört yüz elli dirhemdir); İstanbul kapılarından Odun Kapısı dışında yer alan ve Ayasofya evkafından olan arsa üzerinde bulunan otuz dört adet dükkân ile bir adet başcı dükkânı (Senelik mukataası iki bin iki yüz seksen dirhemdir); İstanbul'da Unkapanı civarında bulunan altı adet mahzen. İstanbul kapılarından Ayakapısı adıyla bilinen kapı civarında yer alan bir adet ekmek fırını; İstanbul kapılarından Edirnekapı civarında Akkerman Mahallesinde, dört adet ev içeren iki hane ve bir adet ekmek fırını; Edirne kapısı dışında, silâhane olarak bilinen bir adet bina¹⁷; Ebu Eyyub-i Ensari kasabasında bulunan bir adet ekmek fırını; Galata mahallelerinden Lonca Mahallesi'nde bulunan üç adet ev içeren bir hane; Bir evi içeren bir adet hane; Ayasofya evkafından olan saha üzerinde bulunan, çok sayıda ev içeren büyük bir hanenin tamamı (Arsasının senelik mukataası ise yüz yirmi dirhemdir); Tophane olarak bilinen bölgenin karşısında, Sinan Kadı Mahallesinde bulunan bir adet hane, yedi adet oda ve dükkânlar; Beşiktaş'ta bir adet han; Silistre sancağına bağlı Ahyolu ve Aydos kazalarında bulunan yirmi adet köy; Aydos kazasında bulunan İmnus karyesi ve ona bağlı Arklı mezarı; Çorlu kazasına bağlı Umurcu Köyü adıyla bilinen köy; Silivri kazasındaki Kabakçı mezarı¹⁸; Anadolu vilâyeti Aydın sancağına bağlı Kestel'de bulunan Kadıncık Çiftliği'dir¹⁹.

Hürrem Sultan'a ait 11 yıl ara ile düzenlenen iki vakfiyede gelirler bakımından farklılıklar olduğu, ikinci vakfiyede vakfa yeni gelir kaynaklarının ilave edildiği görülmektedir. Bu ilavede darüşşifanın inşasının tamamlanıp faaliyete geçmesinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Haseki Külliyesi sıbyan mektebinin giderleri incelendiğinde bir kısmının eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevlilere ödenen ücretlerden oluştuğu görülmektedir. Bu görevlilerin aldıkları günlük ücretler ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹⁷ Kartal, **a.g.t.**, s. 536; **VGMA**, Defter Numarası: 608/2, Sıra Numarası: 177.

¹⁸ Kartal, **a.g.t.**, s. 537; **VGMA**, Defter Numarası: 608/2, Sıra Numarası: 177.

¹⁹ Kartal, **a.g.t.**, s. 538; **VGMA**, Defter Numarası: 608/2, Sıra Numarası: 177.

TABLO 10

**Haseki Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin Eğitim
ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri²⁰**

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (dirhem)
Muallim	6
Kalfa	2
Toplam	8

Sıbyan mektebinin görevlilere ödenen ücretlerden başka giderleri de bulunmaktadır. 1551 tarihli vakfiyeye göre; Her sene Ramazan Bayramı'nda mektebin Kur'ân öğrenen öksüz fakirlerden oluşan on talebesine elbise alınacak²¹, mektepte çalışan muallim, kalfa ve ferraşa Haseki imaretinde pişen yemeklerden sabah ve akşam olacak şekilde günde iki kere iki parça et, iki adet ekmek ve iki kepçe dolusu yemek verilecek, israf olmaması için çorba bir kepçe ile sınırlı tutulacak ve mektepte okuyan yetenekli öğrenciler bu yemeklerin yarısı kadar yemek alabilecektir²².

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Haseki Külliyesi'nin tarih boyunca meydana gelen çeşitli deprem ve yangınlardan etkilendiği bilinmektedir²³. 1960-1978 yılları arasında ve 1980'lerde muhtelif bakım ve onarımlardan geçen külliyenin geniş çaplı onarımı, 1963-74 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilmiştir²⁴. Sıbyan mektebinin onarımlar öncesinde birtakım eklemeler yapılmak suretiyle kullanıldığı bilinmektedir. Kurşun levhalarla kaplı olduğu düşünülen sıbyan mektebinin kırma çatısı da 1967-69 yılları arasında yapılan onarımlarda kurşun taklidi şap ile

²⁰ Kartal, **a.g.t.**, s. 535; **VGMA**, Defter Numarası: 608/2, Sıra Numarası: 177.

²¹ Kartal, **a.g.t.**, s. 544; **VGMA**, Defter Numarası: 608/2, Sıra Numarası: 177.

²² Kartal, **a.g.t.**, s. 545; **VGMA**, Defter Numarası: 608/2, Sıra Numarası: 177.

²³E. Füsün Alioğlu- Olcay Aydemir, "Haseki Hürrem Sultan Külliyesi 2010-2012 Yılları Restorasyonu", **Vakıf Restorasyon Yılığ**, sayı 4, 2012, s. 21.

²⁴ Kartal, **a.g.t.**, s. 148.

kaplanmıştır. Bu restorasyonlar sırasında cephesi, pencereleri ve iç mimarisi de detaylı bir bakımdan geirilmiřtir²⁵.

Resim 8

Haseki Külliyesi Sıbyan Mektebi

1976 yılından 2000 senesi başına kadar Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kullanımına tahsis edilen külliye, bu kurum tarafından Haseki Eğitim Merkezi adı ile faaliyet göstermiştir. Farklı amaçlara hizmet eden külliye binalarından sıbyan mektebi toplantı salonu olarak deęerlendirilmiřtir²⁶. Günümüzde ise Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Abdurrahman Gürses Eğitim Merkezi'nin, imam ve vaizlere st düzey Kur'an eğitimi verilen dershanesi olarak kullanılmaktadır. şimdiki kullanıcıları tarafından, kapalı derslane mekânının zeminine laminant parke döşenmesi dışında başka bir yapısal müdahaleye uğramadığı grlmektedir²⁷.

²⁵ Kartal, **a.g.t.**, s. 167.

²⁶ Kartal, **a.g.t.**, s. 148.

²⁷ Cem Balcan, **Mimar Sinan'ın İstanbul Klliyelerinde Yer Alan Sıbyan Mektepleri ve Koruma Sorunları**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018, s. 24.

B. MİHRİMAH SULTAN TARAFINDAN İNŞA ETTİRİLEN SIBYAN MEKTEPLERİ

Kanuni Sultan Süleyman ile Hürrem Sultan'ın kızları olan Mihrimah Sultan (ö. 1578)'in²⁸ İstanbul'da iki sıbyan mektebi bulunmaktadır. Bu mekteplerin biri Üsküdar'daki Mihrimah Sultan Külliyesi bünyesinde inşa edilen sıbyan mektebi diğeri ise Yenibahçe'deki sıbyan mektebidir. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında bu mektepler incelenecektir.

1. Mihrimah Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi

a. Konumu ve İnşa Tarihi

Mihrimah Sultan Külliyesi'nin yapımına, 1540'ların başında başlanmıştır²⁹. Caminin Arapça kitabesine göre 1547 (h. 954)'de tamamlanan külliye³⁰, Mimar Sinan'ın mimarbaşılığı döneminde Şehzade Külliyesi ile aynı tarihlerde inşa ettiği ilk önemli yapı gruplarından biridir. Cami, imaret-tabhane, sıbyan mektebi, medrese, han, çeşme, hazne, su yolları ve tuvalet gibi tesislerden meydana gelmektedir³¹. Üsküdar'ın üç tepesinden biri olan Sultantepe'nin eteğine, arazinin topografyasına uyum

²⁸ Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen Mihrimah Sultan'ın, evlilik tarihi ve sonraki olayların gelişiminden yola çıkılarak 1522 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. 1539'da Enderun Sarayı'nda yetişen ve o dönemde Diyarbekir Beylerbeyi olan Rüstem Paşa ile evlendirilen Mihrimah Sultan, bu evlilikten Ayşe Hümaşah ve Osman adında iki çocuk dünyaya getirmiştir. Rüstem Paşa'nın 1561'de vefatından sonra bir daha evlenmeyerek Eski Saray'a çekilmiştir. Babası Kanuni'den sonra Sultan II. Selim ile Sultan III. Murad dönemlerini de gören Mihrimah Sultan, bu iki padişah zamanında rahat bir yaşam sürmüştür. Vefat tarihi o sırada İstanbul'da bulunan Alman seyyah Stephan Gerlach tarafından 25 Ocak 1578 olarak kaydedilen Mihrimah Sultan, Süleymaniye Camii haziresinde babası Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesinde medfundur. Mahmut Ak, "Vakıf Kurucusu Bir Hanım: Mihrimah Sultan", **VD**, 2006 Vakıf Medeniyeti Yılı Özel Sayısı, Ankara 2006, s. 80, 83; Necdet Sakaoğlu, "Mihrimah Sultan", **DBİst.A.**, c. V, İstanbul 1994, s. 453; Stephan Gerlach, **Türkiye Günlüğü**, çev. Türkiş Noyan, c. II, Kitap Yayınevi, Şubat 2007, s. 723; M. Cavid Baysun, "Mihrimah Sultan", **İA**, c. VIII, MEB Yayınları, İstanbul 1960, s. 307; Mustafa Kaçar, "Mihrimah Sultan", **DİA**, c. XXX, Ankara 2020, s. 39.

²⁹ İsmail Orman, "Mihrimah Sultan Külliyesi", **DİA**, c. XXX, İstanbul 2005, s. 40.

³⁰ Ayvansaray, **a.g.e.**, c. II, s. 592.

³¹ Orman, "Mihrimah Sultan Külliyesi", s. 40.

sağlayacak şekilde dağınık bir biçimde inşa edilmiştir³². Günümüzde sadece cami, medrese, sıbyan mektebi, türbeler ve hazire varlığını sürdürmektedir³³.

Külliyeye ait yapılardan biri olan sıbyan mektebi, caminin kible yönünde Selman Ağa Sokağı ile Selman Ağa Çeşmesi Sokağı'nın birleştiği köşede³⁴, kubbeli açık bir eyvan ile kapalı kubbeli bir dershaneden meydana gelmektedir³⁵. Üsküdar sınırları içerisinde, günümüze kadar ayakta kalabilen en eski mektep olarak bilinmektedir³⁶.

b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Mihrimah Sultan'ın 8 Nisan 1550 (20 Rebi'ü'l-evvel 957) tarihli vakfiyesinde bânisi olduğu sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda bir muallim ve bir halife, hizmetli kadrosunda ise bir kennas³⁷ görevlendirildiği görülmektedir.

Sıbyan mektebinde görev alacak muallimin mü'min, dindar, Kur'ân-ı Kerim'i tecvid kurallarına uygun şekilde, usûl ve âdâbına riâyet ederek okuyabilen, rivayet usulünü bilen bir kimse olması gerekmektedir. Muallim, mektepte bulunan Müslüman çocuklarına Kur'ân okumayı, dini vecibeleri ve yazı yazmayı öğretecek, çocuklara yetecek kadar edebiyat bilgisi verecektir. Dindar bir kimse de mektepte halife olarak görev yapacaktır. Halife, öğrencilere karşı güzellik ve nezaketle yaklaşacak, kabalıktan uzak duracaktır. Öğrencilerin ihmalkâr davrandıkları durumlarda vurarak terbiye edebilecek, dersle meşgul oldukları zamanlarda ise onları güzel sözlerle şevklendirecektir. Muallim önemli bir işi çıkıp mektepten ayrıldığı zaman, halife mektepten ayrılmayacak ve bir özürlü olmadıkça vazifesini terk etmeyecektir.

³² Ezgi Gürbüz, **Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Külliyesi Oluşturan Yapılar ve Bu Yapılardan Caminin Son Dönem Restorasyonu (2012-2014)**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Restorasyon Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 39.

³³ Bekir Yılmazörnek, **Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010, s.5.

³⁴ Gürbüz, **a.g.t.**, s. 56.

³⁵ Doğan Kuban, "Mihrimah Sultan Külliyesi", **DBİst.A**, c. V, s. 457.

³⁶ Gürbüz, **a.g.t.**, s. 96.

³⁷ **Kennas**: Mevlevi tekkelerinde abdesthane temizleyicilerine verilen addır. Lügat manası süpürücüdür. Pakalın, **a.g.e.**, c. II, s. 242.

Mektebin hizmetli kadrosunda görev yapan tek kişi, mektebin temizlik işlerinden sorumlu olacak kennastır. Kennasın şükür sahibi ve sabırlı bir kimse olması gerekmektedir³⁸.

c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Üsküdar sınırları içerisinde, günümüze kadar ayakta kalabilen en eski mektep özelliği gösteren Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi³⁹, dış ve iç mimari özellikleriyle medreseye göre daha iyi durumda olup özgünlüğünü korumuş vaziyettedir. Mektep, eğimli bir araziye oturduğundan dolayı kışlık dershanesi subasman kotu ile yükseltilmiş, altına kot farkından yararlanılarak bir çeşme yerleştirilmiştir. Ancak zaman içerisinde bu çeşmenin önünün kapatılıp dükkâna dönüştürüldüğü görülmektedir⁴⁰. 1963'te sıbyan mektebinin kurşun örtüsünün yenilendiği, bir başka tarihte ise mektebin sokağa bakan eski avlu kapısının kırılması üzerine onarıldığı bilinmektedir⁴¹. 1989'da onarımı başlatılan mektebin, ön cephede bulunan eskimiş, camlı demir konstrüksiyonun değiştirilmiş, alçı içlik ve dışlıklar aslına uygun olarak yenilenmiş, ısınma sisteminde eski esere zarar verdiği düşünülerek soba yerine elektrikli radyatör kullanılmaya başlanmış ve iç mekânda sıva ve boya tamirleri gerçekleştirilmiştir⁴².

1964 yılında çocuk kütüphanesi haline getirilen, 2001 yılında ise yeniden onarıldığı tespit edilen sıbyan mektebi, günümüzde Mihrimah Sultan Çocuk Kütüphanesi olarak hizmet vermeye devam etmektedir⁴³.

2. Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi

a. Konumu ve İnşa Tarihi

Mihrimah Sultan'a ait 8 Nisan 1550 tarihli vakfiyeye göre Mihrimah Sultan'ın Üsküdar'daki sıbyan mektebinden başka bir sıbyan mektebi daha bulunmaktadır. Vakfiyede yeri “...Yenibağçe demekle mâruf olan mahall-i canfezâ ve mevzi-i hoş

³⁸ VGMA, Defter Numarası: 635/2, 8 Nisan 1550 (20 Rebi'ü'l-evvel 957), s. 70.

³⁹ Gürbüz, a.g.t., s. 96.

⁴⁰ Gürbüz, a.g.t., s. 97.

⁴¹ Gürbüz, a.g.t., s. 123.

⁴² Gürbüz, a.g.t., s. 128.

⁴³ Yılmazörnek, a.g.t., s. 57.

*kurbünde vâki olan Karabaş Mahallesi'nde...*⁴⁴” şeklinde tarif edilen mektebin Yenibahçe’de, Karabaş Mahallesi’nde olduğu anlaşılmaktadır. İnşa tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak vakfiyesi 8 Nisan 1550’de tanzim edildiğine göre bu tarihte faaliyete geçtiği söylenebilir.

Resim 9

Mihrimah Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi

⁴⁴ VGMA, Defter Numarası: 635/2, s. 64.

b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Mihrimah Sultan'a ait 8 Nisan 1550 tarihli vakfiye incelendiğinde eğitim kadrosunda bir muallim ve bir halifenin yer aldığı, mektebin hizmetli kadrosunda herhangi bir görevli bulunmadığı görülmektedir.

Dindar, kırâat ve tecvid ilmini iyi bilen muallim, mektepte okuyan fakir çocuklara Kur'ân okumayı öğretmek ve muallimlik vazifelerini yerine getirmekle mükelleftir. Mektepte merhametli ve bu göreve layık bir kimse de halife olarak çalışacaktır. Halife, mektepte bulunan çocuklara derslerini anlatmak ve onları korumakla yükümlüdür⁴⁵.

c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Mihrimah Sultan tarafından Yenibahçe civarındaki Karabaş Mahallesi'nde inşa ettirilen ve varlığı Mihrimah Sultan'a ait vakfiyeden tespit edilen sıbyan mektebiyle ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Dolayısıyla mevcut durumu bilinmemektedir. 1893 (R.1309) tarihinde Evkaf-ı Hümayun Nezâreti'nin İstanbul'daki tüm vakıf sıbyan mektepleri için hazırlanan "İstanbul ve bilâd-ı selâsedeki vakıf sıbyan mektepleri" başlıklı raporlarda⁴⁶, suriçi sıbyan mektepleri kataloğunda⁴⁷ ve 318 mektebin sıralandığı Mekâtib-i Vakfiye Cetveli listesinde⁴⁸ de mektebin adı yer almamaktadır. Bu durum mektebin 1893-1928 yılları arasında faal olmadığını göstermektedir.

d. Mihrimah Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi ve Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi'nin Gelirleri

Mihrimah Sultan, Üsküdar'daki külliyesi ve buraya ait sıbyan mektebi ile Yenibahçe civarındaki Karabaş Mahallesi'ndeki sıbyan mektebinin masraflarının karşılanması, külliye çalışan görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve ihtiyaç halinde külliye ait binaların tamir ve onarımlarının gerçekleştirilmesi için birçok mülk

⁴⁵ VGMA, Defter Numarası: 635/2, s. 70.

⁴⁶ Ahmed Nezih Galitekin, **Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul**, İşaret Yayınları, İstanbul 2003.

⁴⁷ Özyalvaç, **a.g.m.**, s. 345-373.

⁴⁸ Kut, **a.g.m.**, s. 347-374.

vakfetmiştir. Bu mülklerin Mihrimah Sultan Külliyesi ve Karabaş Mahallesi'ndeki sıbyan mektebinin tamamı için tahsis edilmesi, sadece sıbyan mekteplerine ait gelirleri belirlemeye engel olmaktadır.

Mihrimah Sultan Vakfının 1550 (Rebî'ü'l-evvel 957) tarihli 1 numaralı ana vakfiyesinde sıralanan gelir kaynaklarına göre Rumeli'de 17 köy ve 1 tarla; Anadolu'da 1 köy ve 1 çayır⁴⁹ vakfedilmiştir. Mihrimah Sultan vakfının 1558 (Zilhicce 965) tarihli 8. zeyl vakfiyesinde ise vakfa yeni gelir kaynaklarının eklendiği görülmektedir. Buna göre Rumeli'de 89 köy; Anadolu'da ise 1 köy vakfedilmiştir. Ana vakfiyede yer alan Anadolu'daki Nerdübanlu Köyü'nün adı 8. Zeyl vakfiyede de tekrar edilmiştir⁵⁰.

e. Mihrimah Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi ve Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi'nin Giderleri

Mihrimah Sultan'a ait iki sıbyan mektebinin tek gideri eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevliler için ödenen ücretlerdir. Mihrimah Sultan'ın 8 Nisan 1550 tarihli vakfiyesine göre Üsküdar'daki külliyesine ait sıbyan mektebi ile Karabaş Mahallesi'ndeki mektebinin görevlilerine verilen günlük ücretlere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

TABLO 11

Mihrimah Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi ve Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri⁵¹

Mektep Görevlisi	Mihrimah Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi	Mihrimah Sultan Sıbyan Mektebi
Muallim	3 akçe	3 akçe
Halife	2 akçe	2 akçe
Kennas	1 akçe	-
Toplam	6 akçe	5 akçe

⁴⁹ Yılmazörnek, **a.g.t.**, s. 100.

⁵⁰ Yılmazörnek, **a.g.t.**, s. 102.

⁵¹ **VGMA**, Defter Numarası: 635/2, s. 70.

C. ATİK VALİDE SULTAN KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

Sultan II. Selim' in hasekisi ve Sultan III. Murad'ın annesi olan Nurbanu Sultan (ö.1583)⁵², II. Selim' in 1574'te vefatından sonra oğlu III. Murad'ın tahta geçişiyle beraber valide sultanlık makamına yükselerek dokuz yıl boyunca bu makamda hüküm sürmüştür⁵³.

Nurbanu Sultan Üsküdar ilçesi, Toptaşı semtinde, Valide-i Atik Mahallesi'nde Mimar Sinan eseri olan bir külliye inşa ettirmiştir. Önceleri “Valide Sultan” adıyla anılan külliye, XVIII. yüzyılın başında, Gülnuş Valide Sultan'ın Üsküdar'da Yeni Valide Külliyesi'ni yaptırması üzerine “Eski Valide”, “Atik Valide” ya da “Valide-i Atik” olarak isimlendirilmiştir⁵⁴. Nurbanu Sultan tarafından yaptırılan külliye; cami, medrese, dârülhadis, dârülkurrâ, sıbyan mektebi, darüşşifa, imaret, han⁵⁵, tabhane, çifte hamam ve çeşmeden meydana gelmektedir⁵⁶.

Külliye ait yapılardan biri olan sıbyan mektebi, caminin güneyinde, Valide İmareti-Çinili Cami Sokağı'yla, Kartal Baba Sokağı'nın kesiştiği köşede bulunmaktadır⁵⁷. Sıbyan mektebine ait bir kitabe olmadığı için tam olarak hangi tarihte inşa edildiği bilinmemektedir. Ancak külliye ait vakfiyesi 25 Nisan-5 Mayıs 1582

⁵² 1530 yılında doğduğu tahmin edilmektedir. 1543 senesinde Şehzade Selim'in İstanbul'dan Konya'ya sancak beyi olarak gidişi sırasında muhtemelen onun haremde yer alan Nurbanu Sultan, burada ilk çocuğu olan kızını dünyaya getirmiştir. 4 Temmuz 1546'da Şehzade Selim'in Saruhan Sancakbeyi olduğu dönemde ise Sultan III. Murad'ı doğurmuştur. 24 Eylül 1566'da Sultan II. Selim'in tahta geçişiyle birlikte İstanbul'a gelen Nurbanu Sultan, bu tarihten itibaren hayatına İstanbul'da devam etmiştir. II. Selim'in 1574'te vefatından sonra oğlu III. Murad'ın tahta geçmesiyle valide sultanlık makamına yükselen Nurbanu Sultan, dokuz yıl boyunca bu makamda hüküm sürmüştür. Rivayete göre “valide sultan” unvanı, ilk defa Sultan III. Murad tarafından annesine olan sonsuz saygısının gereği kendisi için kullanılmıştır. Böylelikle “Valide Sultan” unvanını kullanan ilk padişah annesi olarak tarihe geçmiştir. 7 Aralık 1583'te vefat eden Nurbanu Sultan, Ayasofya'daki Sultan II. Selim'in türbesine defnedilmiş olup eşinin türbesine gömülen ilk padişah kadınıdır. Necdet Sakaoğlu, “Nurbânu Valide Sultan”, *DBİst.A*, c. VI, İstanbul 1994, s. 95; Uluçay, *a.g.e.*, s. 68; İlhan Şahin, “Nurbânu Sultan”, *DİA*, c. XXXIII, İstanbul 2007, s. 250; Akyıldız, *a.g.e.*, s. 357; Fatma Kaytaz, “Nurbanu Valide Sultan'ın Hayatı ve Şahsiyeti”, *Vakıf Kuran Kadınlar*, haz. Fahameddin Başar, VGM Yayınları, Ankara 2019, s. 255, 259-260, 263.

⁵³ Kaytaz, *a.g.m.*, s. 255.

⁵⁴ M. Baha Tanman, “Atik Valide Külliyesi”, *DBİst.A*, c. I, İstanbul 1993, s. 407.

⁵⁵ Ayvansaraylı, *a.g.e.*, c. II, s. 588.

⁵⁶ Kütükoğlu, *a.g.e.*, s. 319.

⁵⁷ Özyürek, *a.g.t.*, s. 275.

(1-10 Rebi'ü'l-âhir 990)'de tanzim edildiğine göre mektebin de bu tarihten sonra faaliyete geçtiği söylenebilir.

Resim 10

Atik Valide Külliyesi Sıbyan Mektebi

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Nurbanu Sultan'a ait 25 Nisan-5 Mayıs 1582 tarihli vakfiyeye göre⁵⁸ Müslüman çocuklara Kur'ân-ı Kerim okumayı öğretmek için kurulduğu belirtilen sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda bir muallim, bir muid⁵⁹ ve bir hat muallimi, hizmetli kadrosunda ise bir bevvab bulunmaktadır.

Kırâat ve tecvid ilmini bilen, Kur'ân-ı Kerim'i öğretmede gayret gösterecek Müslüman bir kimse mektepte muallim olarak görev yapacaktır. Muallim, eğitim ve öğretimde herhangi bir ayırım yapmayacak, çocuklara kendi çocuklarına baktığı gibi bakacak ve onlara karşı şefkatli davranacak, mektepte okuyan Müslüman çocuklarına Kur'ân okumayı, dili, namazın şartlarını öğreterek güzel ahlak sahibi olmaları için gayret edecektir. Güvenilir Müslümanlar arasından seçilecek muid, öğrencilere derslerini tekrar ettirip imtihan ettirecek, muallimin bulunmaması durumunda onları kötü edep ve ahlâktan koruyacak, eğitim ve öğretimde en uygun ve en başarılı olan yöntemi uygulamaya özen gösterecektir⁶⁰. Yazıda uzman, hat sanatında yetkin bir kimse de hat muallimi olarak mektepteki çocuklara hat sanatını öğretmek üzere vazifelendirilecektir.

Mektebin hizmetli kadrosunda çalışan tek kişi ise mektebin kapısını açıp kapatmak ve mektebi süpürüp temizlemekten sorumlu olacak bevvab'tır⁶¹.

3. Gelir ve Giderleri

Nurbanu Valide Sultan, Üsküdar'da ve Çanakkale'nin Lapseki ilçesinde inşa ettirdiği külliyelerin masraflarının karşılanması, vakıf personelinin ücretlerinin ödenmesi ve vakfa ait binaların tamir ve onarımlarının gerçekleştirilmesi için birçok mukataa, çiftlik, mezra, bağ, hamam, dükkân, ev ve oda vakfetmiştir. Ancak bu gelir kaynaklarının sadece sıbyan mektebi için tahsis edilmemesi sebebiyle mektebe ait

⁵⁸ VGMA, Kasa Numarası: 121, Defter Numarası: 1426, Sıra Numarası: 1.

⁵⁹ **Muid:** Medreselerde müzakerecilik edenler ve müderris muavini mertebesinde bulunanlar hakkında kullanılır bir tabirdir. Pakalın, **a.g.e.**, c. II, s. 573.

⁶⁰ Tijen Sabırlı, **Nurbanu Atik Valide Sultan Vakfı**, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 85.

⁶¹ Sabırlı, **a.g.e.**, s. 95.

gelirlere ulaşamamaktadır. Nurbanu Valide Sultan'ın kurmuş olduğu vakfa gelir kaynağı olması için vakfettiği akarlar şu şekildedir:

Üsküdar'da Yeni Mahalle'de 22 odalı 1 adet han, 76 adet dükkân, 2 adet hamam, 24 hücre⁶², 1 adet büyük ahır ve Koyun Salhanesi olarak bilinen ev⁶³, 1 adet boş arazi; Üsküdar'da Yeni Mahalle'de ikamet eden Yahudi, Hristiyan ve Kiptilerden alınan cizye⁶⁴; küçük bir hücre ve 3 adet dükkân; 1 adet şemhane⁶⁵; 1 adet salhane; İstanbul'da Dikilitaş yakınında iki adet hamam, 9 adet dükkân ve 65 adet hücre; Dört adet dükkân arsasının yıllık 1440 dirhem miktarındaki mukataası (zemin kirası); Bir adet dükkân arsasının yıllık 500 dirhem miktarındaki mukataası (zemin kirası); Aya Kapısı yakınında Gül Cami Mahallesinde bulunan 1 adet hamam, 11 adet hücre ve 2 adet dükkân; İstanbul Yenikapı'da 2 adet hücre; Yenikapı dışında, üstünde 2 hücresi bulunan 1 adet dükkân ve yıllık 25 dirhem Ayasofya Vakfı'na mukataalı 2 adet dükkân; Aya Kapısı olarak bilinen kapının dışında, arsası yıllık 360 dirhem Ayasofya Vakfı'na mukataalı 2 adet dükkân⁶⁶; İstanbul'da evlilerin ikameti için inşa edilen 27 adet hücre; Üsküp'e bağlı Galhova ve Çeltikçi Köylerinin yakınında bulunan çiftlik; Yoros kazasında 3 adet çiftlik ve 1 adet ev⁶⁷; 1 adet otlak ve ova; Silivri kazasına bağlı Kabakçı köyü olarak bilinen köyün yakınında bulunan 1 adet çiftlik; Üsküdar'a bağlı, Aydos Dağı'na yakın Samandıra / Semendire olarak anılan köyde bulunan 1 adet çiftlik; İstanbul Haslar'a bağlı Çavuş Kuyusu olarak bilinen mevki yakınlarındaki 1 adet bağ; Haslar Kazasına bağlı Konstantiniyye Bağları arasında bulunan 1 adet ev ve 1 adet mezra; İstanbul'a bağlı Çavuşkapısı olarak bilinen mevzi yakınlarındaki 1 adet bağ; İstanbul kapılarından Topkapı olarak bilinen kapının dışında bulunan 1 adet bağ, mezra ve otlak; İstanbul'da Samanviran Mahallesi'nde bulunan 1 adet ev; Rodos Kalesinde Orta Kapı denilen kapıya yakın 1 adet ev⁶⁸ ve 1 adet boş arazi; Bursa'da 3 adet ekmek fırını; Anadolu Vilayeti'nde bulunan Yeniil Haslarındaki köyler; Yanbolu

⁶² Sabırlı, **a.g.e.**, s. 58-59.

⁶³ Sabırlı, **a.g.e.**, s. 61.

⁶⁴ Sabırlı, **a.g.e.**, s. 67.

⁶⁵ Sabırlı, **a.g.e.**, s. 58.

⁶⁶ Sabırlı, **a.g.e.**, s. 61-62.

⁶⁷ Sabırlı, **a.g.e.**, s. 63-64.

⁶⁸ Sabırlı, **a.g.e.**, s. 65-66.

Kazasında bulunan 4 adet köy; Zağraeskisi Kazasında bulunan 3 adet köy; Rumeli Vilayetinde Rodosçuk Kazasında bulunan 2 adet köy'dür⁶⁹.

Nurbanu Sultan'a ait 25 Nisan-5 Mayıs 1582 tarihli vakfiyeye göre sıbyan mektebinin görevlilere ödenen ücretlerden başka bir gideri bulunmamaktadır. Atık Valide Sultan Külliyesi sıbyan mektebinde çalışan görevlilere verilen günlük ücretler aşağıda yer alan tabloda verilmiştir.

TABLO 12
Atık Valide Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli
Kadrosunun Günlük Ücretleri⁷⁰

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (dirhem)
Muallim	8
Hat Muallimi	3
Muid	2
Bevvab	2
Toplam	15

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Kare planlı ve kubbeli tek bir dershaneden meydana gelen sıbyan mektebi⁷¹, XVIII. yüzyılda Feridun Ağa adlı bir hayırsever tarafından kütüphaneye çevrilmiş ve XVIII. yüzyılın sonuna kadar kütüphane olarak hizmet vermiştir. Sonraki süreçte mektebin terk edilerek harap olduğu ve mesken olarak kullanıldığı bilinmektedir. 1928'de Toptaşı Cezaevi'ni koruyan jandarmalara tahsis edilen mektep⁷², Toptaşı Ceza Evi olarak kullanıldığı sırada camiye bakan revak çatıları yıkılmış, dershanelerin araları açılarak büyütülmüş ve avlu içine yeni binalar inşa ettirilmiştir. Cami cephesine, bir kazan dairesi ve gözetleme kulesi de eklenen yapı iyice tanınmaz hale

⁶⁹ Sabırlı, **a.g.e.**, s. 69-70.

⁷⁰ Sabırlı, **a.g.e.**, s. 85, 95.

⁷¹ Özyürek, **a.g.t.**, s. 275.

⁷² Ramazan Pantık, **Atık Valide Sultan Külliyesi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014, s. 33.

gelmiştir⁷³. Son olarak 2018 yılında restore edilen sıbyan mektebi, günümüzde Hafızlar Derneği tarafından kullanılmaktadır⁷⁴.

D. AYŞE SULTAN KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

Ayşe Sultan Külliyesi, III. Murad ile Safiye Sultan'ın kızları⁷⁵ Ayşe Sultan (ö.1605)⁷⁶ tarafından inşa ettirilmiş olup sıbyan mektebi, medrese ve çeşmeden meydana gelmektedir⁷⁷.

Sultan III. Murad'ın şehzadelik döneminde, Manisa Sarayı'nda dünyaya gelen Ayşe Sultan'ın⁷⁸ doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak abisi Şehzade Mehmed'in 26 Mayıs 1566 (7 Zilkade 973)'da dünyaya gelmesinden yola çıkarak bu tarihten sonraki bir tarihte doğduğu tahmin edilmektedir⁷⁹.

Ayşe Sultan tarafından külliye için farklı tarihlerde kaleme alınan iki vakfiye bulunmaktadır. Vakfiyelerden ilki 1602-1603 (h. 1011), ikincisi 1604-1605 (h. 1013) tarihli. İlk vakfiyenin aynı tarihli iki adet zeyli mevcuttur.

1602-1603 tarihli zeyl vakfiyede Ayşe Sultan tarafından 16 hücre ve bir dershaneden meydana gelen 50 akçeli bir medrese ile bir muallimhane inşa ettirileceği ifade edilmektedir⁸⁰. 1604-1605 tarihli vakfiyede ise mektep ve medresenin yapılacağı yerin açıkça tarif edildiği görülmektedir. Bu tarife göre medrese ve mektep, İstanbul'da Atmeydanı yakınlarında, bir tarafı İbrahim Paşa Sarayı, bir tarafı Arap odaları olarak bilinen vakıf odalar ve bir tarafı El-hac Ferhad Mescid-i Şerifi ile sınırlı olup Ayşe Sultan tarafından vakfedilmiş bir bahçe içinde yer almaktadır⁸¹.

⁷³ Ahmet Yılmaz, **Osmanlı Mimarisinde Külliye Olgusu ve Atik Valide Külliyesi Örneği**, MSGSÜ Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001, s. 65.

⁷⁴ Özyürek, **a.g.t.**, s. 275.

⁷⁵ Çağatay Uluçay, **Padişahın Kadınları ve Kızları**, Ötüken Yayınları, 6. bs., İstanbul 2012.

⁷⁶ Zübeyde Güneş Yağcı- Mustafa Akkaya, **III. Murad ve Safiye Sultan'ın Kızları Ayşe Sultan**, Berikan Yayınevi, Ankara 2018, s. 103.

⁷⁷ Yağcı- Akkaya, **a.g.e.**, s. 129-132.

⁷⁸ Yağcı- Akkaya, **a.g.e.**, s. 37.

⁷⁹ Feridun Emecen, "**Mehmed III**", s. 407; Yağcı- Akkaya, **a.g.e.**, s. 38.

⁸⁰ **VGMA**, Kasa Numarası: 86, 1011 (1602-1603), zeyl vakfiye, s. 83.

⁸¹ **VGMA**, Kasa Numarası: 87, 1013 (1604-1605), s. 89.

Ayşe Sultan tarafından yaptırılan sıbyan mektebi, medrese ve çeşmenin⁸² inşa tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak vakfiyesinin 1602-1603 tarihinde düzenlenmiş olması mektebin de bu tarihte faaliyete geçtiğini göstermektedir.

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Ayşe Sultan'ın 1602-1603 tarihli zeyl vakfiyesi ve 1604-1605 tarihli vakfiyelerinde sıbyan mektebinde hizmetli olarak görevlendirilen herhangi bir çalışana yer verilmezken eğitim kadrosunda ise bir muallim, bir şeyhülkurrâ⁸³ ve bir halifenin vazifelendirileceği belirtilmiştir.

Ayşe Sultan Külliyesi'ne ait vakfiyelerde sıbyan mektebinde görev yapacak olan muallim ile halifede aranan nitelikler ve bunların sorumluluk alanlarının belirtilmediği, şeyhülkurrâ olacak kişide aranan özelliklerin ise ayrıntılı bir şekilde sıralandığı görülmektedir. Buna göre şeyhülkurrâ'nın iyi huylu, takvâ sahibi, kırâat ilmine vâkıf bir kimse olması gerekmektedir⁸⁴.

3. Gelir ve Giderleri

Ayşe Sultan bânisi olduğu sıbyan mektebi, medrese ve çeşmelerin giderlerinin karşılanması, vakıfta çalışan görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve bu binaların ihtiyaç halinde tamir ve onarımlarının gerçekleştirilmesi için pek çok mülk vakfetmiştir. Bunlar, h. 1011 tarihli vakfiye ve zeyli ile h. 1013 tarihli vakfiyelerde kayıt altına alınmıştır.

Kasada 86 numarada kayıtlı 14 Ocak 1603 (1 Şaban 1011) tarihli vakfiye göre Ayşe Sultan vakfının akarları;

İstanbul'da Hızırbeğ Mahallesi'nde iki katlı, 25 odalı bina; İstanbul'da Yahudi Kapısı dışında, sahilde bir kayıkthane; İstanbul'da Balat semtinde iki ev, su kuyusu, tuvalet ve bahçeyi müştemil mülk menzil; Rumeli'de, Yanbolu'da dört gözlü değirmen; Filibe'deki yaylakta 8.000 baş koyun; Kıbrıs'ta 30 oda, 2 ahır ve samanlık,

⁸² Yağcı- Akkaya, a.g.e., s. 129-132.

⁸³ Şeyhülkurrâ: Kırâat ilminde uzman ve bu ilmi öğreten kişiler olduğu bilinmektedir. Recep Akakuş, "Reisülkurrâ", DİA, c. XXXIV, İstanbul 2007, s. 545.

⁸⁴ VGMA, Kasa Numarası: 86, s. 83; VGMA, Kasa Numarası: 87, s. 91.

5 ambar, 3 pamuk mahzeni, içinde meyveli ağaçlar olan⁸⁵ çiftlik olarak bilinen mülk ve çiftlikteki 10 çift karasığır öküzü ve 10 baş kısırak; İstanbul'da Eyüp'te beş odalı mülk menzil; Sütlüce iskelesinde boş arazi; Sütlüce İskelesi ağzında 2 bakkal dükkânı ve üstündeki 2 oda; İstanbul'da Atmeydanı yakınında 1 bahçe'dir⁸⁶.

Kasada 86 numarada kayıtlı 1603 tarihli zeyl vakfiyeye göre Ayşe Sultan vakfının akarları;

Bolu'da 250 adet mülk dükkân ve 1.200 baş koyun; Mısır'da Buhayn nahiyesinde mülk karye; Buhayn nahiyesinde iki kıta mülk karye; Şam-ı Darüsselam'da mülk menzil; Nefs-i kasaba-i Hama'da bulunan 60 adet dükkân ve 1 kahvehane'dir⁸⁷.

Kasada 87 numarada kayıtlı 1605 tarihli vakfiyeye göre Ayşe Sultan vakfının akarları ise;

Rumeli'de İnebahtı Sancağı'nda Badracık Nahiyesi'nde 2 karye ve 1 mezra; Rumeli'de Silistre Sancağı'nda Hırsova Kazası'na tâbi Taya ve Ilıca, diğer adıyla Sarıköy ve Ünye Mahallesi ve Saruhanlı karyesi; Hırsova Kazası'nda kışlak; İstanbul'da Ulvanoğlu Mahallesi'nde 4 katlı Yahudihane; İstanbul Edirnekapı'da 5 adet kuyumcu dükkânı, bunların üst katında 5 adet ocaklı oda, birinci katta 1 oda, 1 muhavvata ve 1 kenifi olan dükkânlar; İstanbul'da Sarıdemirci Mahallesi'nde 2 dükkân, 1 mahzen, üst katında 3 adet gürfe, 1 matbah, 1 küçük hücre, 1 muhavvata, 1 tuvalet ve boş arazi; İstanbul'da Petro Kapısı dahilinde menzil; İstanbul'da Halil Paşa Mahallesi'nde Büyük Ayasofya vakfına her sene 36 akçe mukataalı arsa üzerinde bulunan menzil; İstanbul Galata'da Büyük Ayasofya vakfına senelik 1.000 akçe mukataalı arsa üzerinde bulunan 1 mahzen, mahzenin üstünde 1 adet oda ve 4 kepenkli 1 adet şekerçi dükkânı; İstanbul'da Lonca Mahallesi'nde alt katta 3 oda, üst katta 3 oda, 1 mahzen ve 1 tuvalet; İstanbul Galata'da Büyük Ayasofya vakfına senelik 150 akçe mukataası olan 2 mahzen, üstünde 2 oda ve ikinci katta 2 oda, 1 mutfak; İstanbul'da Sambesti Mahallesi'nde 1 oda ve altında 1 mahzen; İstanbul Hasköy'de

⁸⁵ VGMA, Kasa Numarası: 86, s. 79.

⁸⁶ VGMA, Kasa Numarası: 86, s. 80.

⁸⁷ VGMA, Kasa Numarası: 86, s. 85.

Sütlüce’de 1 bahçe, 2 dükkân, 1 kahvehane ve 3 masura su; Kara Ahmed karyesi sınırında 3 masura sudur⁸⁸.

Ayşe Sultan’a ait yukarıda yer alan 1603 ve 1605 tarihli iki vakfiyede gelirler bakımından farklılıklar bulunduğu, h. 1011 tarihli vakfiyenin zeyl kısmında vakfa yeni akarlar ilave edildiği görülmektedir. Ancak bu gelir kaynaklarının Ayşe Sultan tarafından yaptırılan külliye için vakfedilmiş olması nedeniyle sadece sıbyan mektebi için tahsis edilen gelirler belirlenememektedir.

Ayşe Sultan sıbyan mektebinin yukarıda sıralanan gelir kaynaklarından karşılandığı belirtilen gider kalemlerinin bir bölümünü mektep görevlilerine ödenen ücretler oluşturmaktadır. 1603 ve 1605 tarihli Ayşe Sultan vakfiyelerinde şeyhülkurrâya günlük 30 akçe⁸⁹, muallim ve halifeye ise yeterli miktarda ücret ödenmesi şartına yer verilmiştir⁹⁰.

Ayşe Sultan Sıbyan Mektebi’nin görevlilere ödenen ücretlerden başka giderleri de bulunmaktadır. Bu giderlere bakıldığında, mektepte Kur’ân-ı Kerim okumayı öğrenen çocuklara her sene Kadir Gecesi’nde birer kaftan, arakiyye⁹¹ ve pabuç alınacak⁹², mektebin hasır ve kalıçe⁹³ ihtiyacı vakıf tarafından karşılanacaktır⁹⁴. Vakfiyede mektebe kömür alınması ile ilgili herhangi bir şarta yer verilmemiştir. Ancak Ayşe Sultan Vakfına ait 11 Mart 1693-10 Mart 1694 (R. 1 Mart 1104-28 Şubat 1104) tarihli muhasebe kaydının giderler kısmında sıbyan mektebi için kömür alındığı kaydedilmiştir⁹⁵. Bu durumda vakfiyede böyle bir şarta yer verilme de sonraki yıllarda mektebi ısıtmak için vakıf tarafından kömür temin edildiği görülmektedir.

⁸⁸ VGMA, Kasa Numarası: 87, s. 90-91.

⁸⁹ VGMA, Kasa Numarası: 87, s. 91.

⁹⁰ VGMA, Kasa Numarası: 86, s. 83.

⁹¹ **Arakiyye**: Yünden, tiftikten beyaz sarımtırak renkte, fes büyüklüğünde derviş külâhı. Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, c. II, haz. Kâzım Arısan- Duygu Arısan Günay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995, s. 406.

⁹² VGMA, Kasa Numarası: 86, s. 83.

⁹³ **Kalıçe**: Küçük halı, seccade yerine kullanılan bir tabirdir. Pakalın, **a.g.e.**, c. II, s. 151.

⁹⁴ VGMA, Kasa Numarası: 87, s. 91.

⁹⁵ BOA, TS.MA. d., 4326, 28 Şubat 1104 (10 Mart 1694).

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Ayşe Sultan tarafından inşa ettirilen bu mekteple ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır. Yağcı ve Akkaya'nın eserinde mektebin günümüzde mevcut olmadığı ifade edilmiştir⁹⁶. 1893 tarihli “İstanbul ve bilâd-ı selâsedeki vakıf sıbyan mektepleri” başlıklı raporlarda, suriçi sıbyan mektepleri kataloğunda ve 318 mektebin sıralandığı Mekâtib-i Vakfiye Cetveli listesinde de Ayşe Sultan Mektebi'nin adına rastlanamamıştır. Bu durum mektebin tam tarihi belirlenememekle beraber 1893-1928 yılları arasında kullanılmadığını göstermektedir. Ancak ne zaman ve nasıl ortadan kalktığı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

E. MAYPEYKER KÖSEM VALİDE SULTAN TARAFINDAN İNŞA ETTİRİLEN SIBYAN MEKTEPLERİ

Sultan I. Ahmed'in eşi ve Sultan IV. Murad ile Sultan İbrahim'in anneleri olan Mahpeyker Kösem Sultan (ö.1651)⁹⁷ tarafından İstanbul'da biri Çinili Külliyesi

⁹⁶ Yağcı- Akkaya, **a.g.e.**, s. 132.

⁹⁷ Sultan I. Ahmed'in eşi ve Sultan IV. Murad ile Sultan İbrahim'in anneleri olan Mahpeyker Kösem Sultan'ın doğum tarihi tam olarak bilinmemekle beraber vefat ettiğinde 62 yaşında olduğu belirtildiği için 1589 yılında doğduğu anlaşılmaktadır. Kökeni hakkında genel olarak bir Rum Papazının kızı olduğu ifade edilmektedir. Ancak farklı görüşler ileri sürenler de mevcuttur. Mesela M. Guer, Bosna asıllı olabileceğini belirtmektedir. Dolayısıyla kökeniyle ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. Venedik Devlet Arşivi'nde bulunan bir belgede Sultan Ahmed'in nikahlı eşi olduğu ifade edilen Kösem Sultan, I. Ahmed'in 17 Kasım 1617'de vefat etmesi üzerine gelenek olduğu üzere eski saraya gönderilmiştir. Altı yıl boyunca Eski Saray'da ikamet eden Kösem Sultan, IV. Murad'ın 1623'te tahta çıkması üzerine valide sultanlık makamına yükselerek yeniden Topkapı Sarayı'na yerleşmiştir. Sultan IV. Murad, tahta çıktığında henüz 12 yaşında olduğu için devlet 10 yıl boyunca oğlu adına kendisi tarafından idare edilmiştir. Sultan IV. Murad'ın ölümünden sonra diğer oğlu Sultan İbrahim'in tahta çıkışı ile birlikte yeniden idareyi eline alan Kösem Sultan, vefat edinceye kadar Topkapı Sarayı'nda yaşamaya devam etmiştir. Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesinden sonra Eski Saray'a gitmesi gereken Kösem Sultan, geleneğe aykırı şekilde Topkapı Sarayı'nda kalmaya ve devlet idaresinde söz sahibi olmaya devam etmiştir. Bu durumda Sultan IV. Mehmed'in küçük yaşta tahta çıkması ve annesi Turhan Sultan'ın yaşının genç olmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Kösem Sultan'ın bu diktatörlüğü, gelini Turhan Sultan ile aralarında rekabete neden olmuştur. Kösem Sultan, IV. Mehmed'in tahttan indirilip yerine annesi saf bir kadın olan Süleyman'ı padişah yapmak istemiştir. Durumdan haberdar olan Turhan Sultan, Kösem Sultan'dan daha erken davranarak Enderun ağaları vasıtasıyla 2-3 Eylül 1651 (16-17 Ramazan 1061)'de kayınvalidesini boğdurmıştır. Osmanlı hanedanında katledilen tek valide sultan olan Kösem Sultan, Sultan I. Ahmed'in Sultanahmet'teki türbesinde medfundur. Murat Kocaaslan, **Kösem Sultan**, Okur Kitaplığı, İstanbul 2014, s. 27; M. Cavid Baysun, “Kösem Sultan”, **İA**, c. VI, s. 916, 918; Özlem Kumrular, **Kösem Sultan**, Doğan Kitap, İstanbul 2015, s. 15, 110, 121, 171; Mücteba İlgürel, “Kösem Sultan”, **DİA**, c. XXVI, Ankara 2002, s. 273; Uluçay, **a.g.e.**, s. 80.

bünyesinde diğeri ise Beşiktaş'ta bulunan iki sıbyan mektebi inşa ettirilmiştir. Devam eden başlıklarda bu iki mektep hakkındaki bilgilere yer verilecektir.

1. Çinili Külliyesi Sıbyan Mektebi

a. Konumu ve İnşa Tarihi

Mahpeyker Kösem Sultan tarafından inşa ettirilen Çinili Külliyesi, Üsküdar'da Toptaşı'nda yer almaktadır. Günümüzde kuzeyinde Çinili Hamam Sokağı, doğusunda Çavuş Dere Caddesi, güneyinde ise Çinili Mescit Sokağı bulunmaktadır⁹⁸. Cami, medrese, mektep, çifte hamam, sebîl ve çeşmeden meydana gelen külliye, caminin kuzey kapısının üstünde yer alan Fevzî'ye ait kitabeye göre 1640 (h. 1050)'ta inşa ettirilmiştir. Kitabenin okunuşu aşağıdaki gibidir:

“Mâderi Sultân İbrâhîm Hân

Hazret-i sultân ekrem-i vâlîde

Bu binâ-i Hakk'ı yaptı hayr için

Tâ ola beyt-i ibâdet âbide

Dâv'et ola beş vaktde rahmete

Menzîl ola âbide ve zâhide

Yapdı mekteb çeşme hammâm ve sebîl

Kim ona Hakk lutf hem ihsân ide

Ehl-i hayr bunda tâ'at ideni

Dâhil it yâ Rabb cinân-ı hâlîde

Fevziyâ lâfzen ve mâ'nen târihi

Oldu bin ellide hayrû'l-vâlîde

1640 (h. 1050)⁹⁹”

Eşsiz çinilerinden dolayı “Çinili” olarak adlandırılan külliyenin¹⁰⁰ o dönemin hassa başmimarı olan Kasım Ağa'nın eseri olduğu tahmin edilmektedir¹⁰¹. Külliye ait yapılardan biri olan sıbyan mektebi, caminin kuzeyindeki Çinili Hamam Sokağı

⁹⁸ Kocaaslan, **a.g.e.**, s. 157.

⁹⁹ Reşad Ekrem Koçu, “Çinili Cami”, **İstanbul Ansiklopedisi**, s. 4009.

¹⁰⁰ Konyalı, **a.g.e.**, c. I, s. 131.

¹⁰¹ Gülçin Erol, “Çinili Cami Külliyesi”, **DİA**, c. VIII, İstanbul 1993, s. 335.

üzerinde, küçük bir avlu içerisinde bulunmaktadır. Etrafı alçak bir duvarla çevrilidir. Kare planlı, tek kubbeli sıbyan mektebinin dershanesine on beş basamaklı taş bir merdivenle ulaşılmaktadır¹⁰².

Resim 11

Çinili Külliyesi Sıbyan Mektebi

b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu ile Günümüzdeki Durumu

Mahpeyker Kösem Sultan'a ait 4 Mart 1804 (22 Zi'l-ka'de 1218) tarihli vakfiyeye göre 20 çocuğun bulunduğu¹⁰³ Çinili Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin eğitim kadrosunda bir muallim, halife ve hat hocası, hizmetli kadrosunda ise bir halife yer almaktadır.

¹⁰² Gülçin Erol, "Çinili Camii ve Külliyesi", **STAD**, c. I, sayı 3 III, Eylül 1988, s. 40.

¹⁰³ **VGMA**, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, 22 Zi'l-ka'de 1218 (4 Mart 1804), s. 31.

Mektepte muallim olarak görevlendirilecek kişinin dinin emir ve yasaklarına uyan, şefkatli ve dindar bir kimse olması gerekmektedir. Muallim, mektepte bulunan Müslüman çocuklarına Kur’ân-ı Kerim okumayı öğretmekle mükelleftir. Mektepte bir kişi de halife olarak görev yapacaktır. Halife, hâfız-ı ecza olarak da vazifelendirilmiştir¹⁰⁴. Muallim ve halife her sabah camide birer adet cüz okuyacak¹⁰⁵ ve hat sanatında kabiliyetli ise çocuklara hat dersi verecektir¹⁰⁶. Muallim ve halifenin hat sanatında yetkin olmaması durumunda mektebe bir hat hocası tayin edilecek ve mektepte bulunan çocuklara hat dersi vermekle görevlendirilecektir. Mektebin hizmetli kadrosunda çalışan tek kişi ise mektebin temizlik işlerinden sorumlu olan ferraştır¹⁰⁷. Vakfiyeye göre cami ve mektebin huddâmının¹⁰⁸ ikameti için bir bina inşa edilmesi şart koşulmuştur¹⁰⁹. Bu şarta göre mektepte hizmetli olarak görev yapan ferraşa vakıf tarafından konut imkânı sağlandığı görülmektedir.

Yukarıda yer alan vakfiye şartları esas alınarak faaliyet gösteren sıbyan mektebi, muhtelif tarihlerde yapılan restorasyonlar neticesinde yenilenmiştir. 1966’dan beri Çinili Çocuk Kütüphanesi olarak hizmet vermektedir¹¹⁰.

2. Mahpeyker Kösem Valide Sultan Sıbyan Mektebi

a. Konumu ve İnşa Tarihi

Konuyla ilgili mevcut araştırma eserleri, makale ve tezlerde Mahpeyker Kösem Valide Sultan tarafından inşa ettirilen bu sıbyan mektebine dair hiçbir ize rastlanamamıştır. Varlığı Kösem Sultan’a ait 4 Mart 1804 (22 Zi’l-ka’de 1218) tarihli vakfiyeden öğrenilen sıbyan mektebinin yeri “... medine-i Galata tevâbinden Beşiktaş kasabasında merhum Şeyh Yahya Efendi türbesine karib mahalde binâ buyurdıkları

¹⁰⁴ Halifenin hâfız-ı eczalı görevi için günlük 1 akçe alacaktır. **VGMA**, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 29.

¹⁰⁵ Kur’ân-ı Kerim’i tecvit kurallarına uygun şekilde okuyan, ehl-i Kur’ân 30 kişinin her gün sabah camide toplanarak birer cüz okumaları şart koşulmuştur. Bu 30 kişiden iki tanesi muallim ve halifedir. Halife cüz okumak karşılığında günlük 2 akçe alacaktır. **VGMA**, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 29.

¹⁰⁶ Muallimin ve halifenin hat dersi için alacakları ücret günlük 2’şer akçedir. Hat sanatında hangisi yetkin ise dersi o verecektir. **VGMA**, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 30.

¹⁰⁷ **VGMA**, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 30.

¹⁰⁸ **Huddam**: Hizmet edenler, hizmetçiler, uşaklar. (Çevrimiçi) <http://lugatim.com/s/HUDDAM>, 2022.

¹⁰⁹ **VGMA**, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 28.

¹¹⁰ Erol, **a.g.m.**, s. 40.

muallimhâne...¹¹¹” şeklinde tarif edilmektedir. Beşiktaş’ta, Yahya Efendi türbesi civarında bulunduğu anlaşılan mektebin Çinili Külliyesi ile aynı tarihte yani 1640 (1050) yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. Zira her iki mektep de aynı vakfiye içerisinde zikredilmektedir.

b. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Mahpeyker Kösem Sultan’a ait 4 Mart 1804 tarihli vakfiyede sıbyan mektebinin eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışacak görevliler ve görevlilere ödenecek günlük ücretlerin kayıt altına alındığı görülmektedir. Vakfiyeye göre sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda bir muallim, halife ve hat hocası, hizmetli kadrosunda ise bir ferraş görevlendirilmiştir. Muallim, mektepteki, çocukların eğitiminden sorumludur. Halife ise muallime yardımcı olmakla görevlidir. Mektepte görev yapan muallim ve halifenin hat ilminde yetkin olmaması halinde mektebe bir hat hocası tayin edilecektir. Hat hocası mektepteki çocuklara hat dersi verecektir.

Mektebin hizmetli kadrosunda görev yapan tek kişi ferraştır. Vakfiyede ferraşa aranan nitelikler ve görevleri ile ilgili bilgi verilmemiş, sadece alacağı günlük ücret belirtilmiştir¹¹².

c. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Mahpeyker Kösem Sultan’a ait vakfiyeden başka herhangi bir kaynakta adına rastlanamayan sıbyan mektebinin nasıl ve ne zaman ortadan kalktığı bilinmemektedir. “İstanbul ve bilâd-ı selâsedeki vakıf sıbyan mektepleri” başlıklı raporlarda, suriçi sıbyan mektepleri kataloğunda ve 318 mektebin sıralandığı Mekâtib-i Vakfiye Cetveli listesinde de mektebin adına rastlanamamıştır. Bu durum, mektebin ne zaman mevcudiyetini kaybettiği tam olarak bilinemese de en azından 1893-1928 yılları arasında kesin olarak faal olmadığını ortaya koymaktadır.

¹¹¹ VGMA, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 28.

¹¹² VGMA, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 30.

d. Çinili Külliyesi Sıbyan Mektebi ve Mahpeyker Kösem Valide Sultan Sıbyan Mektebi'nin Gelirleri

Mahpeyker Kösem Valide Sultan, Üsküdar'da inşa ettirdiği Çinili Külliyesi'nin, Beşiktaş'taki sıbyan mektebinin, İstanbul'da Atik İbrahim Paşa Mahallesi'ndeki Piyale Paşa Sarayı ve çiftliğinin görevli ücretlerinin ve Piyale Paşa Sarayı arsası üzerinde bulunan hanın içindeki mescidin görevlilerinin ücretlerinin karşılanması için çok sayıda gelir kaynağı vakfetmiştir. Bu gelir kaynakları sadece sıbyan mekteplerine tahsis edilmediği için mekteplere ait gelir kaynaklarına ulaşmak mümkün olmamaktadır. Kösem Sultan tarafından adı geçen yerlerin giderleri için vakfedilen mülkler¹¹³ şöyledir:

Karye-i Çekmece-i Sugrâ nahiyesinde Sofra nam karyede vâki saray; Sultan Bayezid Han vakfına senede beş bin akçesi olan kırk beş kıta tarla; Şehremini Çarşısı civarında inşa edilen üç adet değirmen, bir adet fırın, fırının üzerinde bir adet ambar, bir adet at ahır, iki adet su kuyusu ve avlulu mülk; Üsküdar'da dokuz adet dükkân; İstanbul'da Atik İbrahim Paşa mahallesinde Piyale Paşa Sarayı olarak bilinen saray; Piyale Paşa Sarayı arsası üzerinde iki yüz yirmi yedi adet oda ve dükkânlar, kargir kule ve mescidi içeren çifte han, hana bitişik içinde ve dışında çok sayıda evi içeren iki adet büyük ev, büyük eve bitişik dokuz adet evli odaları; Üsküdar'da, Valide Sultan vakfına senede iki bin yüz akçe mukataası olan ve inek çiftliği olarak bilinen çiftliktir¹¹⁴.

e. Çinili Külliyesi Sıbyan Mektebi ve Mahpeyker Kösem Valide Sultan Sıbyan Mektebi'nin Giderleri

Mahpeyker Kösem Valide Sultan'ın Üsküdar'daki Çinili Külliyesi sıbyan mektebi ve Beşiktaş'taki sıbyan mektebinin giderlerinin bir bölümünü mektepte çalışan görevlilere verilen ücretler oluşturmaktadır. Çinili Külliyesi sıbyan mektebi ve Beşiktaş'taki sıbyan mektebinin görevli kadrolarının günlük ücretleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹¹³ Vakfiyeye göre Kösem Sultan tarafından Beşiktaş'ta inşa ettirilen sıbyan mektebinin giderleri, İstanbul'da Atik İbrahim Paşa Mahallesi'ndeki Piyale Paşa Sarayı ve çiftliğinin görevli ücretleri ile Piyale Paşa Sarayı arsası üzerinde bulunan hanın içindeki mescidin görevlilerinin ücretleri de bu gelir kaynaklarından elde edilen gelirlerden karşılanacaktır.

¹¹⁴ VGMA, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 28.

TABLO 13

Çinili Külliyesi Sıbyan Mektebi ve Mahpeyker Kösem Valide Sultan Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri¹¹⁵

Mektep Görevlisi	Çinili Külliyesi Sıbyan Mektebi	Mahpeyker Kösem Valide Sultan Sıbyan Mektebi
Muallim	8 akçe	8 akçe
Hat Hocası	4 akçe	4 akçe
Halife	5 akçe	8 akçe
Ferraş	3 akçe	1 akçe
Toplam	20 akçe	21 akçe

Beşiktaş'taki Mahpeyker Kösem Sultan Sıbyan Mektebi'nin tek gideri görevlilere ödenen ücretlerdir. Ancak Çinili Külliyesi sıbyan mektebinin görevlilere verilen ücretlerden başka giderleri de bulunmaktadır. Buna göre; her sene kış mevsiminde mektepte yakmak üzere 20 çeki odun alınacaktır. Yılda iki defa muallimin mektepte okuyan çocukları geziye götürmesi için 1.000 akçe verilecektir. Her yıl Berat Gecesi'nde mektepte okuyan 20 çocuğa birer kapama, arakiyye, kuşak ve pabuç alınacaktır. Her sene mektebe süpürge alınması için yeterli miktarda ücret tahsil edilecek ve her yıl Ramazan-ı Şerif'te muallim ve halifeye 100'er akçe baklava akçesi tahsis edilecektir¹¹⁶. Böylelikle mektepte okuyan çocukların sıcak ve temiz bir ortamda ders işlemeleri temin edilmiş, senede iki kez düzenlenen gezilerle çocuklar için güzel bir etkinlik gerçekleştirilerek eğlenceli vakit geçirmeleri sağlanmış ve çocukların yıllık temel giyim ihtiyaçları giderilmiştir.

¹¹⁵ VGMA, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 30.

¹¹⁶ VGMA, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 31.

F. YENİ CAMİ KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

Yeni Cami Külliyesi, Sultan İbrahim'in hasekisi ve Sultan IV. Mehmed'in annesi olan Hatice Turhan Sultan (ö. 1683) tarafından yaptırılmıştır¹¹⁷. Aslında caminin ilk bânîsi, Sultan III. Murad'ın eşi ve Sultan III. Mehmed'in annesi olan Safiye Sultan'dır. Safiye Sultan kendi adına bir cami inşa ettirmek istemiştir¹¹⁸. Caminin yapımı için çoğunluğu Yahudiler olmak üzere gayrimüslimlerin yaşadığı bir semt olan Eminönü-Bahçekapı bölgesi seçilerek¹¹⁹ bölgedeki Yahudi ve Hristiyanlara ait evler istimlak edilmiş¹²⁰, Musevilere ait bir havra ile Hristiyanlara ait eski bir kilise yıktırılmıştır¹²¹. 1597 yılında temeli atılan caminin yapımı bir sene devam ettikten sonra Mimar Davud Ağa'nın vebadan ölmesi veya katli nedeniyle 1599'da durmuştur. Yeni mimarbaşı Suyolu Nazırı Dalgıç Ahmed Çavuş Ağa yeniden başlatmıştır. Ancak Sultan III. Mehmed'in 1603'te vefatı ve bunu takiben Eski Saray'a sürülen Safiye Sultan'ın 1605'te ölümü üzerine, ağır masraflara neden olduğu belirtilen inşaat tamamen durdurulmuştur¹²². 58 yıl boyunca tamamlanmadan yarım kalan cami, 1660 yılında meydana gelen bir yangın sonucunda, şehrin durumunu görmeye çıkan Hatice

¹¹⁷ Rus kökenli olduğu belirtilen Hatice Turhan Sultan'ın, Ukraynalı ya da Lehistanlı da olabileceği ifade edilmektedir. 1642'de Şehzade Mehmed'i dünyaya getirdiğinde 15 yaşından daha küçük olamayacağı düşünülerek 1627 doğumlu olduğu tahmin edilmektedir. Rusya Bozkırında esir toplamaya yönelik bir akın sırasında Tatarlar tarafından esir alındığı ve Kör Süleyman Paşa tarafından saraya getirilerek Kösem Sultan'a hediye edildiği bilinmektedir. Sultan İbrahim'e sunulan ilk câriye olan Hatice Turhan Sultan, 2 Ocak 1642'de Sultan IV. Mehmed'i dünyaya getirince haseki sultan unvanını almıştır. 8 Ağustos 1648'de Şehzade Mehmed'in yedi yaşında iken tahta çıkarılması üzerine ise valide sultanlık makamına yükselen Turhan Sultan, 1651'de Kösem Sultan ortadan kaldırıcaya dek iktidarda tam olarak söz sahibi olamamıştır. 2 Eylül 1651'deki harem baskınında Kösem Sultan'ın boğdurulması üzerine oğlu adına saltanat naibeliğini üstlenen Hatice Turhan Sultan'ın, 1660'a doğru IV. Mehmed'in saltanat işlerini yürütecek yaşa gelmesi ile birlikte siyasi kararlardan tamamıyla uzaklaştığı ve hasarlarından edindiği büyük gelirlerle hayır işlerine yöneldiği bilinmektedir. 5 Temmuz 1683'te Edirne'de vefat eden Hatice Turhan Sultan, vasiyeti gereği Yeni Cami avlusundaki türbesine defnedilmiştir. Erhan Afyoncu- Uğur Demir, **Turhan Sultan**, Yeditepe Yayınevi, 2. bs., İstanbul 2016, s. 27-28, 204; Lucienne Thys-Şenocak, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Kadın Baniler: Hadice Turhan Sultan**, çev. Ayla Ortaç, İstanbul 2009, s. 34; Necdet Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s. 337, 347; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Yenicamii Külliyesi", **DİA**, c. XLIII, İstanbul 2013, s. 439; Doğan Kuban, "Yeni Cami Külliyesi", **DBİst.A**, c. VII, İstanbul 1994, s. 464-467.

¹¹⁸ Şahabeddin Tekindağ, "17. Yüzyıl Türk Sanat Eserlerinden Bir Abide Yeni Cami Külliyesi", **İÜEF Tarih Dergisi**, sayı 28-29, 1974-1975, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1975, s. 170.

¹¹⁹ Thys-Şenocak, **a.g.e.**, s. 214.

¹²⁰ Ali Saim Ülgen, "Yenicami", **VD**, sayı II, Ankara 1942, s. 388.

¹²¹ Tekindağ, **a.g.m.**, s. 170.

¹²² Öz, **a.g.e.**, c. I, s. 153; Tekindağ, **a.g.m.**, s. 171; Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Yenicamii Külliyesi", **DİA**, s. 439; Ülgen, **a.g.m.**, s. 389.

Turhan Sultan'ın dikkatini çekmiştir. Zaten bir hayır müessesesi kurmak niyetinde olan Turhan Sultan, caminin bir an önce tamamlanmasını ve cami ile birlikte bir dârülkurrâ, sıbyan mektebi, çifte çarşı, türbe, iki kapıda birer sebilhane ile denize nâzır bir yüce kasır yapılmasını emretmiştir. Bunun üzerine aradan geçen zaman içerisinde bölgeyi kaplayan Yahudi evleri yeniden istimlak edilmiştir¹²³.

Cami, hünkâr kasrı, dârülhadis, sıbyan mektebi, çarşı, sebil ve türbeden meydana gelen ve Mimar Mustafa Ağa'nın eseri olan külliye¹²⁴, cümle kapısı üzerinde yer alan kitabeye göre 1663 (h. 1074)'te tamamlanmıştır¹²⁵.

Yeni Camii Külliyesi'ne ait yapılardan biri olan sıbyan mektebi sofa, tuvalet ve dershaneden meydana gelmektedir. Günümüzde yerinde İş Bankası'nın bulunduğu Dârülhadis ile türbe bahçeleri arasında yer alan büyük kapının üstünde inşa edilmiştir¹²⁶. Külliye ile eş zamanlı olarak yapıldığı bilinmekle beraber tam olarak hangi tarihte inşa edildiği herhangi bir kitabesi bulunmadığı için tespit edilememektedir.

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Hatice Turhan Valide Sultan'ın 8 Mart 1663 (27 Receb 1073) tarihli vakfiyesinde sıbyan mektebinde görevlendirilen çalışanlar, bu çalışanlarda olması beklenen nitelikler, yapmakla yükümlü oldukları işler ve karşılığında alacakları günlük ücretlerle ilgili şartlara yer verilmiştir. Vakfiyede yetim ve yetim olmayan Müslüman çocuklara Kur'ân-ı Kerim okumayı öğretmek maksadıyla yaptırıldığı belirtilen¹²⁷ sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda bir muallim ve bir halife, hizmetli kadrosunda ise bir kayyım bulunmaktadır.

Mektepte görev yapacak olan muallimin iyi huylu, dindar, namuslu, Kur'ân'ı güzel sesle ve tecvid kurallarına uygun şekilde okuyabilen ve çocuklara ders verebilecek yetkinlikte bir kimse olması gerekmektedir. Muallim, mektepteki çocuklara Kur'ân okumayı, İslam dininin farz ve sünnetlerini, ahlak ve terbiye

¹²³ Tekindağ, **a.g.e.**, s. 172; Ülgen, **a.g.m.**, s. 389.

¹²⁴ Öz, **a.g.e.**, c. I, s. 153.

¹²⁵ Ayvansarayi, **a.g.e.**, c. I, s. 61.

¹²⁶ Ülgen, **a.g.m.**, s. 395.

¹²⁷ **Turhan Valide Sultan Vakfiyesi**, haz. H. Ahmet Arslantürk, Okur Kitaplığı, İstanbul 2012, s. 60.

kurallarını¹²⁸ ve yazı yazmayı öğretmekle görevlidir. Mektepte namuslu ve halifelik görevini yerine getirebilecek bir kimse de halife olarak görev yapacaktır. Halife çocuklara derslerini tekrar ettirecek ve terbiye edilmelerine gayret edecektir.

Resim 12

Turhan Valide Sultan Vakfiyesi

(*Turhan Valide Sultan Vakfiyesi*, haz. H. Ahmet Arslantürk, Okur Kitaplığı, İstanbul 2012, s. 60.)

¹²⁸ *Turhan Valide Sultan Vakfiyesi*, s. 102.

Mektebin hizmetli kadrosunda çalışan tek kişi, her sabah mektebin kapısını açmak, etrafı silip süpürmek ve ikindiden sonra mektebin kapısını kilitlemekte görevli kayyımdır. Kayyımın iyi huylu ve dürüst bir kimse olması gerekmektedir¹²⁹.

3. Gelir ve Giderleri

Hatice Turhan Valide Sultan, inşa ettirdiği külliye'nin giderlerinin karşılanması, vakıf personelinin ücretlerinin ödenmesi ve burada verilen hizmetlerin kesintisiz şekilde devam etmesi için İstanbul'da ve Rumeli'de pek çok mülk vakfetmiştir. Fakat bu mülklerin Yeni Cami Külliyesi'nin tamamı için tahsis edilmiş olması sadece sıbyan mektebine ait gelir kaynaklarına ulaşmaya engel teşkil etmektedir. Turhan Sultan tarafından vakfedilen gelir kaynakları;

İstanbul'daki emlak ve akarat, Yeni Camii yakınında Balık Pazarı civarında; 1 adet börekçi fırını, 2 adet dükkân, 1 adet kahve fırını ve etrafında dibekler¹³⁰, 1 arsa, Mısır Çarşısı, Mahmud Paşa Mahallesi'nde; 2 arsa, Azebler Mahallesi'nde; 1 arsadan meydana gelmektedir. Rumeli'deki emlak ve akarat ise İdlin Kazası'nda; Çiftlikler, 4 köy, İzdin'in iskele ve memleha ve çeltik vs. mahsul ve gelirleri, Yenişehir Kazası'nda; 13 köy, Haslar Nahiyesi'nde; Dişkad Köyü, Velesin Kazası'nda; 5 köy ve 2 çiftlik, Alasonya Kazası'nda 13 köy den oluşmaktadır¹³¹.

Yeni Cami Külliyesi sıbyan mektebinin yukarıda sıralanan gelir kaynaklarından karşılandığı ifade edilen giderlerinin bir kısmını eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevlilere ödenen ücretler oluşturmaktadır. Yeni Cami Külliyesi sıbyan mektebinde çalışan görevlilerin aldıkları günlük ücretler aşağıda yer alan tablodaki gibidir:

¹²⁹ Turhan Valide Sultan Vakfiyesi, s. 103.

¹³⁰ Turhan Valide Sultan Vakfiyesi, s. 18.

¹³¹ Turhan Valide Sultan Vakfiyesi, s. 19-20.

TABLO 14
Yeni Cami Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin Eğitim
ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri¹³²

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Muallim	15
Halife	10
Kayyım	6
Toplam	31

Külliye için düzenlenen vakfiyeye göre Yeni Camii Külliyesi sıbyan mektebinin, görevlilere ödenen ücretler dışında masrafları da bulunmaktadır ki bunlar, her sene Ramazan ayında mektepte okuyan çocuklara ve görevlilere birer kapama, don, gömlek, takye, kuşak, mest ve pabuç alınması için 25.000 akçe tahsis edilecektir. Mektepteki çocuklara yaz döneminde bahariyye olarak 3.000 akçe verilecektir. Mektebin kış aylarında soğuktan korunması ve çocukların sıcak bir ortamda ders işlemeleri için muşamba, kömür ve odun alınmak üzere 3.000 akçe tahsis edilecektir¹³³. Mektebe sermek üzere hasır, seccade ve halı da vakıf tarafından alınacaktır. Temiz ve güzel bir şekilde kullanılması şart koşulan bu eşyaların yerine ihtiyaç halinde, uygun fiyata yenileri alınabilecektir¹³⁴.

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Sofa, tuvalet ve bir dershaneden meydana gelen sıbyan mektebi, günümüzde yerinde İş Bankası'nın bulunduğu Dârülhadis ile türbe bahçeleri arasında yer alan büyük kapının üstünde bulunmakta idi¹³⁵. Ancak 1950 sonrası imar faaliyetlerinde sokağın genişletilmesi esnasında yıkılmıştır¹³⁶. Külliye'nin dış avlu duvarları ve dârülhadis de günümüzde mevcut değildir¹³⁷.

¹³² **Turhan Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 102-103.

¹³³ **Turhan Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 103.

¹³⁴ **Turhan Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 135.

¹³⁵ Ülgen, **a.g.m.**, s. 395.

¹³⁶ Nurdan Şafak, "17. Yüzyılda Bir Valide Sultan: Hatice Turhan Sultan ve Vakıfları", **Vakıf Kuran Kadınlar**, haz. Fahameddin Başar, VGM Yayınları, Ankara 2019, s. 248.

¹³⁷ Öz, **a.g.e.**, c. I, s. 153.

G. YENİ VALİDE KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

Sultan IV. Mehmed'in hasekisi, Sultan II. Mustafa ve III. Ahmed'in anneleri olan Gülnuş Emetullah Sultan (ö.1715)¹³⁸, tarafından inşa ettirilen Yeni Valide Külliyesi, klasik Osmanlı mimarisinin son ve Lâle Devri'nin en önemli örneği olarak gösterilmektedir. Diğer valide sultan külliyelerinden ayırt edilebilmesi için bu adla anılan külliye; bir cami, imaret, sıbyan mektebi, sebil, çeşmeler, hazîre, türbe, abdest muslukları, helâlar, gusûlhane, su haznesi, dükkânlar, meşruta ve hünkâr kasrından meydana gelmektedir. Külliye aî yarığın havuzu ve muvakkithane XIX. yüzyılda inşa edilmiştir¹³⁹.

İnşası 4 Ağustos 1708 (17 Cemaziyelahir 1120)'de hafriyat çalışmaları ile başlayan caminin temeli 7 Kasım 1708 (23 Şaban 1120)'de atılmış ve 6 Mart 1711 (16 Muharrem 1123)'de ibadete açılmıştır¹⁴⁰. Sıbyan mektebinin de içinde yer aldığı külliye binalarının Mayıs 1711'de bitirildiği bilinmektedir¹⁴¹. Külliye'nin birçok kaynakta Kayserili Mehmed Ağa'nın eseri olduğu ileri sürölmektedir. Ancak bu bilgiyi kanıtlayan herhangi bir belge bulunmamaktadır.

¹³⁸ Girit'in Resmo kasabasında dünyaya gelmiştir. Sultan II. Mustafa'nın vakanüvisi Silahdar'ın Nusretname adlı eserine göre 1715'te vefat ettiğinde yetmiş beş yaşındadır. Bu kayıt dikkate alındığında 1640 doğumlu olduğu anlaşılmaktadır. 1645-1669 yılları arasında meydana gelen Girit Savaşı sırasında ada Osmanlı ordusu tarafından işgal edilip 1646'da Hanya Kalesi ile birlikte büyük bir bölümü fethedilince birçok Rum kız esir alınarak saraya gönderilmiştir. Gülnuş Sultan'ın da bu esir alınan kızlar arasında yer aldığı düşünölmektedir. 1664'te ilk oğlu Şehzade Mustafa'yı dünyaya getirerek, Sultan IV. Mehmed'in hasekiliğine yükselen Gülnuş Sultan, 1673'te ikinci oğlu Şehzade Ahmed'i dünyaya getirmiştir. Sultan IV. Mehmed'in 1687'de tahttan indirilmesi üzerine Edirne Sarayı'na gönderilen Gülnuş Sultan, oğlu Şehzade Mustafa'nın 1695'te Edirne'de tahta çıkması ile birlikte valide sultanlık makamına yükselmiştir. Sultan II. Mustafa, 1703 Edirne Vakası neticesinde tahttan indirilerek yerine kardeşi Şehzade Ahmed tahta çıkarılmıştır. 2. Oğlu da tahta çıkan Gülnuş Sultan, 20 boyunca valide sultanlık makamında kalmıştır. 1715'te vefat eden Gülnuş Sultan, Üsküdar'da yaptırdığı caminin yanında, vasiyetine uygun olarak inşa edilen üstü açık kafes şeklindeki türbesinde medfundur. Betöl İpşirli Ağıt, **Rabia Gülnuş Emetullah Sultan**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 32-33; Murat Kalafat, **Gülnuş Emetullah Sultan'ın Baniliği**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2011, s. 29-32; Emine Berksan, **II. Mustafa ve III. Ahmed'in Valideleri Emetullah Gülnuş Sultan ve Vakıfları**, İstanbul Üniversitesi Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998, s. 12, 35; Akyıldız, **a.g.e.**, s. 400-401; Abdölkadir Özcan, "Edirne Vakası", **DİA**, c. X, s. 446.

¹³⁹ Töluy Sezgin Orman, "Yeni Valide Külliyesi", **DİA**, c. XLIII, İstanbul 2013, s. 433.

¹⁴⁰ Murat Kalafat, **a.g.t.**, s. 46.

¹⁴¹ Muzaffer Özgölüş, **Gülnuş Emetullah Sultan'ın İmar Faaliyetleri**, İTÜ FBE Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013, s.329.

Külliyyeye ait vakfiye incelendiğinde yapının yerinde daha önce ne olduğu veya kimlerin mülkleri bulunduğu tespit edilebilmektedir. Vakfiyede geçen “...*Ekseri mukâta‘alı evkâf-ı müteferrika-i âti’l-beyân arsaları üzerine izn-i mütevellî ile binâ olunmağla...*” ifadesi, daha evvel külliyyenin yerinde başka vakıflara ait, çoğu gelir getiren arsalar bulunduğunu, ilgili vakıfların mütevellilerinden alınan izinlerle ve muhtemelen istimplâklerle inşaatın yapılabildiğini göstermektedir. Bu vakıfların isimleri, onlara verilecek yıllık ücretler ve hangi vakfın arsasından ne oranda arsa alındığı vakıf giderleri başlığı altında açıklanacaktır.

Yeni Valide Külliyesi, günümüzde Üsküdar Meydanı’nda, Hâkimiyeti Milliye Caddesi, Balaban Caddesi ve İmam Nasır Sokağı arasında kalan kısımda yer almaktadır¹⁴². Külliyyenin kuzey giriş kapısı üzerinde bulunan sıbyan mektebine¹⁴³ avlu cephesindeki yuvarlak kemerli ahşap kapının ardından, dik bir taş merdivenle ulaşılmaktadır. Dikdörtgen planlı olan mektebin ikinci katı, üç dershaneden meydana gelmektedir¹⁴⁴.

Resim 13

Yeni Valide Külliyesi Sıbyan Mektebi

¹⁴² Kalafat, **a.g.t.**, s. 43.

¹⁴³ Müşfika Akbulut, **Üsküdar Yeni Cami ve Külliyesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 16.

¹⁴⁴ Akbulut, **a.g.t.**, s. 66.

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Gülnuş Emetullah Sultan'a ait 3 Temmuz 1711 (17 Cemaziyelevvel 1123) tarihli Üsküdar'daki Yeni Valide Külliyesi'nin vakfiyesinde¹⁴⁵, Kur'ân-ı Kerim'i güzel sesle ve usulüne uygun şekilde okumayı öğretmek, çocuklara bilgi, edep, ilim kazandırmak ve ahlaklarını güzelleştirmek için¹⁴⁶ vakfedildiği belirtilen sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda bir muallim, bir halife ve bir hat muallimi, hizmetli kadrosunda ise bir bevvab ve ferraş görevlendirilmiştir.

Sıbyan mektebinde görev alacak olan muallimin takvâ sahibi, dindar, tecvid ilmini bilen, çocuklara karşı merhamet ve şefkat gösterecek bir kimse olması istenmektedir. Mektep muallimi için aranan niteliklerin aynısına sahip bir başka kişi de mektepte halife olarak görevlendirilecektir. Mektebin hat muallimliğini yapacak kişinin ise hat ilmine vâkıf bir kimse olması gerekmektedir. Hat muallimi, mektepteki çocuklara hat dersi vermekle görevlidir¹⁴⁷.

Sıbyan mektebinde hizmetli olarak çalışacak tek bir görevli bulunmaktadır. Bu görevli bevvab ve ferraşlık vazifelerini bir arada yürütecektir¹⁴⁸.

3. Gelir ve Giderleri

Gülnuş Emetullah Sultan, inşa ettirdiği külliye de çalışan görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve vakfa ait diğer giderlerin karşılanması için pek çok mülk vakfetmiştir. Bu mülklerden elde edilen gelirler sadece sıbyan mektebine tahsis edilmediğinden dolayı mektebe ait gelir kaynakları belirlenememektedir. Gülnuş Emetullah Sultan'ın, bânisi olduğu külliyenin giderleri için vakfettiği mülkler;

Cami ve imaret civarında bulunan 9 adet dükkân; İstanbul'da Gülfem¹⁴⁹ ve Gere de Mahallesi'nde, içinde üst katta iki oda ve ortada bir matbah ve bir kiler ve sofa ve bir tuvalet ve bir su kuyusu ve avlu ve dışında iki oda ve bir sofa ve tuvaleti içeren menzil; Rumeli' de Tuna Nehri sahilindeki Zıştovi Kasabası ve Zıştovi Kasabasına bağlı 12 karye ile Kurdalanı, Kalayıçe ve Niğbolı kazâsına tâbi mezra'a-i karye-i

¹⁴⁵ VGMA, Defter Numarası: 1640, s. 27-45.

¹⁴⁶ Özgüleş, a.g.t., s. 563.

¹⁴⁷ Özgüleş, a.g.t., s. 570.

¹⁴⁸ Özgüleş, a.g.t., s. 571.

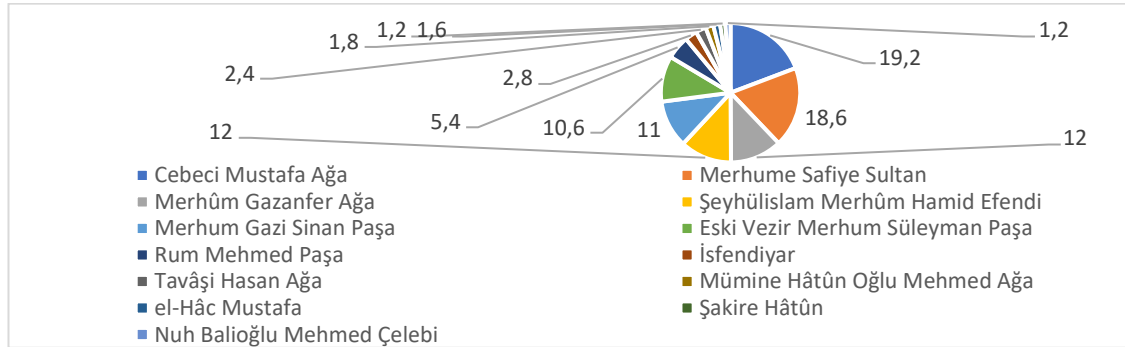
¹⁴⁹ Özgüleş, a.g.t., s. 565.

İslatna; Lofça Kasabası ve Lofça Kasabasına tâbi Novasin karyesi, Mendaova Mezrası, Asmalık Karyesi mezrası, Meskohibe Karyesi mezrası, Cüzova Karyesi mezrası, Lejan Karyesi, Lofça Karyesi; Tırnova şehri ve Tırnova şehrine bağlı 11 karye ve 3 mahalle'dir¹⁵⁰.

Gülnuş Emetullah Sultan Külliyesi'nin yukarıda sıralanan gelir kaynaklarından karşılandığı belirtilen giderleri 3 kısımdan meydana gelmektedir. Daha önce ifade edildiği üzere Yeni Valide Külliyesinin inşa edildiği alanda başka vakıflara ait, çoğu gelir getiren arsalar mevcut olup Yeni Valide Külliyesi, ilgili vakıfların mütevellilerinden alınan izinler ve muhtemelen istimlâklerle inşa edilmiştir. Külliye'ye ait 3 Temmuz 1711 (17 Cemâziye'l-evvel 1123) tarihli vakfiyeye göre vakıf mütevellisinin yukarıda sıralanan gelir kaynaklarından elde edilen geliri toplayarak külliye'nin yapıldığı arsanın sahibi olan vakıfların mütevellilerine gerekli ödemeleri yapması istenmiştir. Gülnuş Sultan vakfına ait giderlerin ilk kısmını bu ödemeler oluşturmaktadır. Yeni Valide Külliyesi'nin bulunduğu arsanın sahibi olan vakıfların¹⁵¹ isimleri ve alınan arsalarla ödenen yıllık ücretlerin yüzdelik dağılımı aşağıda yer alan grafik üzerinde gösterilmiştir.

GRAFİK 1

Külliye İçin Satın Alınan Arsalarla Ödenen Yıllık Ücretlerin Yüzdelik Dağılımı¹⁵²

¹⁵⁰ Özgüleş, a.g.t., s. 566.

¹⁵¹ Muzaffer Özgüleş, "Üsküdar Yeni Valide Külliyesi'nin Bilinmeyen Yönleri", **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX**, 11-13 Kasım 2016 Bildiriler, c. III, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2017, s. 311.

¹⁵² Grafikte gösterilen yüzdelik dilimlerin akçe karşılığı ise şu şekildedir; Cebeci Mustafa Ağa 5.760 akçe, merhûme Safiye Sultan 5.570 akçe, merhûm Gazanfer Ağa 3.600 akçe, Şeyhülislam merhum Hamid Efendi 3.600 akçe, merhûm Gazi Sinan Paşa 3.300 akçe, merhûm Süleyman Paşa 3.180 akçe, Rum Mehmed Paşa 1.620 akçe, İsfendiyyar 840 akçe, Tavâşi Hasan Ağa 720 akçe, Mümine Hatun oğlu Mehmed Ağa 540 akçe, el-Hâc Mustafa 480 akçe, Şakire Hâtûn ve Nuh Balioglu Mehmed Çelebi 360 akçedir. Özgüleş, a.g.m., s. 312; Özgüleş, a.g.t., s. 567.

Yeni Valide Külliyesinin giderlerinin bir diğer kısmını ise sıbyan mektebinde çalışan görevlilere ödenen ücretler oluşturmaktadır. Bu ücretler aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

TABLO 15
Yeni Valide Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin Eğitim
ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri¹⁵³

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Hoca	30
Halife	15
Hat Muallimi	15
Bevvab ve Ferraş	5
Toplam	65

3 Temmuz 1711 (17 Cemâziye'l-evvel 1123) tarihli vakfiyeye göre sıbyan mektebinin görevlilere verilen ücretlerden başka giderleri de mevcuttur. Buna göre her sene kış mevsiminde mektebi ısıtmak için 3.000 akçelik kömür alınacaktır. Bunun dışında mektepte okuyan 40 çocuk ile mektebin hocası, halifesi ve hat muallimine her sene Ramazan Bayramı'nda birer kavuk, kapama, tiftik olarak tabir olunan peşmine kuşak, bir pabuç, mest ve keten bezinden birer günlük verilmesi istenmiştir¹⁵⁴.

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Osmanlı döneminde geçirdiği tamir ve onarımlar hakkında bilgi bulunmayan Yeni Valide Külliyesi'nin son olarak 1940'ta kapsamlı bir onarımdan geçirildiği bilinmektedir¹⁵⁵. Sıbyan mekteplerinin genellikle tek derslikli büyük külliyelerde ise nadiren iki derslikli oldukları dikkate alındığında derslik kısmının orijinal planında değişikliğe gidildiği anlaşılmaktadır¹⁵⁶. İç kısmı, konut olarak kullanmak amacıyla bölümlere ayrılan mektep¹⁵⁷, 15 yıldan bu yana tefsir, hadis, meşk derslerinin verildiği,

¹⁵³ Özgüleş, **a.g.t.**, s. 570-571.

¹⁵⁴ Özgüleş, **a.g.t.**, s. 571.

¹⁵⁵ Orman, **a.g.m.**, s.434.

¹⁵⁶ Akbulut, **a.g.t.**, s. 66.

¹⁵⁷ Kalafat, **a.g.t.**, s. 94-95.

hafızlık ve kırâat çalışmalarının yapıldığı bir mekân olup Ramazan aylarında itikaf yeri olarak kullanılmaktadır¹⁵⁸.

H. İSMİHAN KAYA SULTAN SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

1632-1633 (h. 1042) doğumlu olan İsmihan Kaya Sultan¹⁵⁹, Sultan IV. Murad'ın kızı ve Melek Ahmed Paşa'nın eşidir¹⁶⁰. 24 Nisan 1726 (21 Şaban 1138) tarihli vakfiyeye göre, İsmihan Kaya Sultan tarafından hamam, mahzen, su kuyusu, bahçe ve akarsudan oluşan bir arsa vakfedilmiştir. Bu arsa, Divan Yolu'nda, Asmalı Mescid civarında, Hoca Rüstem Mahallesi'nde bulunmaktadır. Arsanın bir tarafında İbrahim Paşa Sarayı mevcuttur. Ancak bu arsa ve üzerindeki vakıf binaları bir kaza neticesinde yanarak yok olmuştur.

İsmihan Kaya Sultan'ın kızı Fatma Hanım Sultan, yanan arsa üzerinde kendi malı ile 29 adet üstte 28 adet altta ve 6 adet 2 kapının üzerinde olmak üzere toplamda 63 adet kargir oda, 1 adet berber dükkânı, 1 adet büyük ahır, 2 kapıda 13 adet kargir dükkân, taşra kapısının iki tarafında 2 adet kargir dükkân, 2 katlı mülk ve su yolları/kanallar ile 1 masura tatlı akarsu, altlı üstlü 15 tuvalet içeren 1 adet han, hanın yanında 1 adet kargir mektep, mektebin altında 1 adet mahzen, hanın civarında 9 adet evli odası, 1 adet kuyu, 8 adet bekar odası ve mektepte görev yapan muallim ve birinci

¹⁵⁸ 22.08.2022 tarihinde Yeni Valide Cami imamı Hamza Ensaroğlu ile Gökçe Beşen tarafından yapılan röportaj verilerine dayanmaktadır.

¹⁵⁹ İsmihan Kaya Sultan, 1632-1633 (1042) yılında dünyaya gelmiştir. 10 Eylül 1644'te Melek Ahmed Paşa ile evlendirilmiş ve bu evlilikten 3 çocuk dünyaya getirmiştir. İlk çocuğu olan Afife Hanım Sultan, fazla yaşamayarak vefat etmiştir. Şehzadebaşı Camii haziresinde medfundur. Melek Ahmed Paşa tarafından İbrahim adı verilen ikinci çocuğunu ise 7 aylık hamileyken kaybetmiştir. 1659'da Eyüp Sultan'daki yalıda üçüncü çocuğu Fatma Hanım Sultan'ı dünyaya getiren Kaya Sultan, ebelerin yanlış uygulamalarına maruz kalarak doğumdan sonra hayatını kaybetmiştir. Ayasofya Camii'nin bitişiğinde yer alan Sultan I. Mustafa ile Sultan İbrahim'in türbesinde medfundur. Uluçay, **a.g.e.**, s. 89-90; Fikret Sarıcaoğlu, "Melek Ahmed Paşa", **DİA**, c. XXIX, Ankara 2004, s. 42; Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmani**, c. IV, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 1081; Yusuf Korkmaz, **Evliya Çelebi'ye Göre Melek Ahmed Paşa'nın Biyografisi**, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2019, s. 82; Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s. 331; Özer Küpeli, "IV. Murad'ın torunu Fatma Hanım Sultan'ın Muhallefati", **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, sayı 2, Aralık 2016, s. 163.

¹⁶⁰ Uluçay, **a.g.e.**, s. 42.

halifenin ikameti için 2 adet menzil inşa ettirerek annesi İsmihan Kaya Sultan'ın vakfına bağışlamıştır.

Resim 14

İsmihan Kaya Sultan Vakfiyesi

(VGMA, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298.)

24 Nisan 1726 tarihli vakfiyeden anlaşıldığı üzere Divan Yolu'nda, Asmalı Mescid civarında, Hoca Rüstem Mahallesi'nde bulunan İsmihan Kaya Sultan Sıbyan Mektebi, Fatma Hanım Sultan tarafından annesinin vakfettiği arsa üzerinde inşa

ettirilerek annesinin vakfına bağışlanmıştır. Altında bir mahzeni bulunan mektep, vakfa ait olan hanın yanında yer almaktadır¹⁶¹.

İsmihan Kaya Sultan Sıbyan Mektebi ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanmadığından dolayı inşa tarihi tam olarak tespit edilememiştir. Ancak vakfiyesi 24 Nisan 1726 tarihinde düzenlendiğine göre mektebin de bu tarihte faaliyete geçtiği düşünülmektedir.

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

24 Nisan 1726 tarihli vakfiyede, İsmihan Kaya Sultan Sıbyan Mektebi'nin eğitim ve hizmetli kadrosundaki görevliler, görevlilerin sorumlulukları ve alacakları günlük ücretlerle ilgili şartlara yer verilmiştir. Sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda bir muallim, bir küttab hocası, bir hat muallimi ve iki halife, hizmetli kadrosunda ise bir ferraş ve bevvab ile iki sandûki¹⁶² ve noktacı¹⁶³ bulunmaktadır.

Ferraş ve bevvab olarak görevlendirilen kişi, mektebin kapısını açıp kapatmak ve temizliğini yapmakla yükümlüdür. Sandûkî ve noktacıardan bir tanesi sıbyan mektebinde her gün öğle namazından sonra Süleyman Paşa ile Melek Ahmed Paşa'nın ruhu için okunan Kur'ân-ı Kerim cüzlerinin, diğer sandûki ve noktacı ise yine her gün mektepte okunarak Hz. Muhammed'in ruhuna hediye edilen 1 hatimin takibi için görevlendirilmiştir¹⁶⁴.

İsmihan Kaya Sultan Sıbyan Mektebi'nde 40 fakir çocuğa eğitim verilecektir. Mektepte görevlendirilen muallim, çocuklara Kur'ân-ı Kerim dersi vermekle mükelleftir. Mektebin küttab hocası, Arapça gramer bilgisi, hat muallimi ise hat dersi vermekle görevlendirilmiştir. Vakfiyede mektepte görev yapacak olan birinci ve ikinci halifede aranan nitelikler ve sorumlulukları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Muallim

¹⁶¹ VGMA, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 278.

¹⁶² Sandûkî: Veznedar (Çevrimiçi) <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu#dic21>, 2022.

¹⁶³ Noktacı: Vakıf kurumlarında görevlilerin devamını kontrol eden memur. (Çevrimiçi) <http://lugatim.com/s/NOKTACI>, 2022.

¹⁶⁴ VGMA, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

ve halife, Fatma Hanım Sultan tarafından inşa ettirilerek İsmihan Kaya Sultan vakfına bağışlanan menzilde ikamet edecektir¹⁶⁵.

3. Gelir ve Giderleri

İsmihan Kaya Sultan vakfının giderleri için vakfa ait mülklerden gelen birtakım kiraların vakfa gelir kaynağı olarak kaydedildiği görülmektedir. Fatma Hanım Sultan tarafından inşa ettirilen hanın civarında yer alan 9 adet evli odası icâre-i muaccele¹⁶⁶ ve günlük 1'er akçe icâre-i müeccele¹⁶⁷ ile talep edenlere kiraya verilecektir. Üsküdar'da bulunan vakfa ait saray, çiftlik, tarlalar ve bostan ise icâre-i muaccele ve günlük 10 akçe icâre-i müeccele ile kiraya verilecektir. Bahsi geçen han, dükkânlar, bekar odaları ve diğer binalar da kiralanacaktır. İsmihan Kaya Sultan vakfının tüm masrafları elde edilen bu kira gelirlerinden karşılanacaktır¹⁶⁸. İsmihan Kaya Sultan vakfına ait gelir kaynaklarının sadece sıbyan mektebinin giderleri için tahsis edilmemesi nedeniyle mektebe ait gelirler hakkında bilgi sahibi olunamamaktadır¹⁶⁹.

İsmihan Kaya Sultan vakfının yukarıda sıralanan gelir kaynaklarının bir kısmı, sıbyan mektebinin giderleri için kullanılacaktır. Mektebin gider kalemlerinden ilkini mektepte görevlendirilen 8 kişiye ödenen ücretler oluşturmaktadır. 24 Nisan 1726 tarihli vakfiyeye göre sıbyan mektebinin eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevlilerin aldıkları günlük ücretler aşağıdaki tabloya eklenmiştir.

¹⁶⁵ VGMA, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

¹⁶⁶ **İcâre-i muaccele**: Peşin kira. Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 468.

¹⁶⁷ **İcâre-i müeccele**: Sonradan alınacak kira. Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 468.

¹⁶⁸ VGMA, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

¹⁶⁹ Ayasofya Cami'de haftada 2 gün ders vermek üzere günlük 20 akçe ile görevlendirilen dersiamın ücreti, İsmihan Kaya Sultan türbesinde her gün 60 kişi tarafından okunarak Sultan'ın ruhuna hediye edilecek 2 hatm-i şerif için bu 60 kişiye verilecek günlük 120 akçe, bu işin takibi için görevlendirilen sanduki ve noktacıya ödenecek günlük 5 akçe, mektebin altındaki mahzende ikâmet edecek İsmihan Kaya Sultan türbesinin türbedarına vazifeleri karşılığında verilecek ücretler, râh-ı âbiye ödenecek günlük 4 akçe ve her sene 10 fakir Müslümana verilecek yardım parası da bu vakıf gelirlerinden karşılanacaktır. VGMA, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

TABLO 16
İsmihan Kaya Sultan Sıbyan Mektebi'nin Eğitim
ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri ¹⁷⁰

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Muallim	25
Küttab Hocası	6
Hat Muallimi	5
Halife-i Evvel	15
Halife-i Sâni	5
Sanduki ve Noktacı (2 kişi)	Her birine 5
Ferraş ve Bevvab	2
Toplam	68

Yukarıda tablo halinde gösterilen İsmihan Kaya Sultan Mektebinde çalışan görevlilere verilen ücretlerde yıllar içerisinde artış ya da azalış meydana gelip gelmediğini kontrol etmek maksadıyla, farklı tarihlerde mektebe yapılan görevli tayinleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda ulaşılan kayıtlar şu şekildedir:

Günlük 25 akçe ile mektepte muallim olarak görev yapan Hafız Mustafa'nın vefatı üzerine yerine 1757'de oğlu Muhammed Emin tayin edilmiştir¹⁷¹. Günlük 25 akçe ile muallimlik yapmaya devam eden Muhammed Emin bin Mustafa, 1768'de kendi rızasıyla görevini Muhammed bin Ahmed'e devretmiştir¹⁷².

Abdülkadir Halife adlı kişi günlük 5 akçe ile mektepte meşk hocası olarak görev yapmaktadır. Vefatı üzerine yerine 1779'da hattat Hüseyin ibn Ahmed tayin edilmiştir¹⁷³.

Vakfiyede mektepte buhûrî¹⁷⁴ olarak görev yapması istenilen bir personelden bahsedilmemektedir. Ancak 14 Temmuz 1779 (29 Cemâziye'l-âhir 1193) tarihli bir

¹⁷⁰ **VGMA**, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

¹⁷¹ BOA., C. MF., 84/4186, 19 Muharrem 1171 (3 Ekim 1757), s.1

¹⁷² BOA., C. MF., 9/412, 4 Receb 1182 (14 Kasım 1768), s.1.

¹⁷³ BOA., AE.SABH.I., 179/11935, 29 Cemâziye'l-âhir 1193 (14 Temmuz 1779), s. 1.

¹⁷⁴ **Buhûrî**: Câmi, tekke gibi ibâdet yerlerinde vakıf idâresince buhurdanları idâre etmekle görevlendirilmiş kimse. (Çevrimiçi) <http://lugatim.com/s/BUH%C3%9BR%C3%8E> , 2022.

vesikada Abdülkadir ibn Osman Halife adında bir kişinin mektepte günlük 4 akçe ile buhûrî olarak görev yaptığı ve bu kişinin vefatıyla yerine 1779'da Hafız Hüseyin'in tayin edildiği kaydedilmiştir¹⁷⁵. Bu durumda sonraki yıllarda ücreti vakıf gelirlerinden ödenmek üzere mektebe yeni görevlilerin tayin edildiği görülmektedir.

Abdullah Halife bin Mustafa adlı bir kişi günlük 5 akçe ile Melek Ahmed Paşa ile Süleyman Paşa'nın ruh-ı şerifleri için okunan ecza-i şerifenin sanduki ve noktacı olarak görev yapmaktadır. Abdullah Halife'nin vefatı üzerine yerine 1778'de El Hac Muhammed bin Mustafa tayin edilmiştir¹⁷⁶.

İsmihan Kaya Sultan Sıbyan Mektebi'nin, vakfiyesine göre 1726 yılında faaliyete geçtiği düşünülecek olursa, yukarıda yer alan bilgilerden hareketle 1779'lu yıllara kadar mektep görevlilerine verilen günlük ücretlerde herhangi bir artış ya da azalış meydana gelmediği, vakfiyede kaydedilen ücretlerin uygulanmaya devam edildiği görülmektedir.

İsmihan Kaya Sultan sıbyan mektebinin eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevlilerin ücretlerinden başka giderleri de mevcuttur. 24 Nisan 1726 (21 Şaban 1138) tarihli vakfiyede, mektebin temel ihtiyaçlarının karşılanması, mektepte okuyan çocuklar ve mektep görevlilerine kıyafetler alınması ve mektepte her yıl birtakım faaliyetler gerçekleştirilmesi ile ilgili şartlar bulunmaktadır. Bu şartlara göre, her sene Ramazan Bayramı'nda mektepte görev yapan Kur'ân-ı Kerim muallimi, 2 halifeye ve mektepte bulunan 40 fakir öğrenciden her birine birer kavuk, kapama, kuşak, mest, pabuç ve entari alınacaktır. Kış aylarında mektebi ısıtmak için her yıl 1.000 dökme kömür temin edilecektir. Mektepte okuyan öğrenciler için biri kiraz biri üzüm vaktinde olmak üzere senede iki kere gezi düzenlenecektir. Bu geziler için muallime 1.800 akçesi kiraz, 1.800 akçesi üzüm vaktindeki gezide harcanmak üzere toplamda 3.600 akçe tahsis edilecektir. Mektepte her sene aşure pişirilecek ve mevlid-i şerif¹⁷⁷ okunacaktır. Mektepte pişirilecek aşure için yıllık 6.000 akçe tahsis edilmiştir.

¹⁷⁵ BOA., AE.SABH.I., 179/11937, 29 Cemâziye'l-âhir 1193 (14 Temmuz 1779), s. 1.

¹⁷⁶ BOA., C.MF., 166/8266, 06 Şaban 1192 (30 Ağustos 1778), s. 1.

¹⁷⁷ Mevlid-i Şerif okunması için tahsis edilen akçe miktarı vakfiyede silinmiş durumda olduğundan dolayı okunamamıştır.

Sıbyan mektebinde okuyan öğrencilere birtakım görevler verildiği görülmektedir. Öğrencilerin bu görevleri yerine getirmeleri karşılığında aldıkları ücretler de mektep giderleri arasında yer almaktadır. Buna göre mektepte okuyan ve Kur'ân-ı Kerim'i hatim eden çocuklardan ve diğer kişilerden oluşan 30 kişi her gün Kur'ân-ı Kerim'den birer cüz okuyacak ve sevabını Hz. Muhammed'in ruhuna hediye edecektir. Bu 30 kişiye vazifelerini yerine getirmeleri karşılığında günlük 2'şer akçe verilecektir. Ayrıca mektepteki çocuklardan 3 kişi Melek Ahmed Paşa'nın, 2 kişi ise Süleyman Paşa'nın ruhu için her gün birer cüz-i şerif okuyacak ve karşılığında 2'şer akçe alacaktır¹⁷⁸.

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

İsmihan Kaya Sultan Mektebi'nin günümüzde mevcut olmadığı bilinmektedir. Ancak ne zaman ve nasıl ortadan kalktığı ile ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

7 Ocak 1899 (24 Şaban 1316) tarihli bir belgeye göre İsmihan Kaya Sultan Mekteb-i İbtidaisi depremde zarar görerek harap olmaya yüz tutmuştur. Buna rağmen mütevellisi tarafından tamir ve onarımı gerçekleştirilmemiştir. Mektebin kışın ders işlenebilecek durumda bulunmaması ve öğrenci mevcudu için yeterli kapasiteye sahip olmaması nedeni ile mektebin muallimi Ali Rıza Efendi 1899'da Divanyolu'nda boş durumda olan Gazi Atik Ali Paşa Mekteb-i İbtidaisi'ne tayin edilmiş ve mektebin öğrencileri buraya nakledilmiştir¹⁷⁹.

1905 yılında sıbyan mektebinin pencerelerinin ve tuvalet tavanının tamir edilmesi gerektiği bildirilmiştir¹⁸⁰. Gerekli olan bu tamirat 1906 yılında gerçekleştirilmiştir¹⁸¹. Mektebin 7 Kasım 1912 tarihinde yeniden tamir edilmesi kararlaştırılmış ancak mevsim şartları nedeniyle onarım yapılamamıştır¹⁸².

İsmihan Kaya Sultan Mektebi'nin 1912 yılından sonraki akıbeti hakkında ise şu bilgilere ulaşılmıştır: 1912-1914 yıllarına ait bir müfettiş raporunda Divanyolu'nda

¹⁷⁸ VGMA, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

¹⁷⁹ BOA., MF. MKT., 431/59, 24 Şaban 1316 (7 Ocak 1899), s. 5.

¹⁸⁰ BOA., MF. MKT., 827/31, 30 Kanunuevvel 1320 (12 Ocak 1905), s. 1.

¹⁸¹ BOA., MF. MKT., 917/956, 15 Safer 1324 (10 Nisan 1906), s. 3.

¹⁸² BOA., MF. İBT., 426/70, 17 Mart 1329 (30 Mart 1912), s. 4.

bulunan İsmihan Kaya Sultan Mektebi'nde, 100 kız talebe ile 1 muallime-i evvel, 1 muallime-i sâni ve 1 hademe olan kargir mektebin altında bir bodrum katı, üstünde bir büyük dershane ile bir teneffüshanenin yer aldığı kaydedilmiştir¹⁸³. 1923-1928 yılları arasında hazırlandığı anlaşılan Mekatib-i Vakfiye Cetveli adlı vesikada ise mektebin bulunduğu yerin Şehremaneti karşısındaki meydanlığa çevrildiği belirtilmiştir¹⁸⁴. 1928 yılına kadar ayakta olduğu anlaşılan mektebin bu tarihten sonraki akıbeti hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

I. SALİHA SULTAN KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

Sultan II. Mustafa'nın eşi ve Sultan I. Mahmud'un annesi olan Saliha Sultan¹⁸⁵, 23 Haziran 1732 (29 Zilhicce 1144) tarihli vakfiyesine göre Galata'da, El-hac A'mâ Mahallesi'nde boyu 40 eni 20 zirâ¹⁸⁶, yaklaşık 800 zira mülk arsası üzerinde bir sıbyan mektebi, bir sebil ve iki çeşme inşa ettirmiştir¹⁸⁷. Bir sebil, iki çeşme, bir su hazinesi¹⁸⁸ ve bunların yan tarafında ayrı bir bina halinde inşa edilen bir sıbyan mektebinden

¹⁸³ Özyalvaç, **a.g.m.**, s. 355.

¹⁸⁴ Kut, **a.g.m.**, s. 357.

¹⁸⁵ Saliha Sultan'ın kadın efendi oluncaya kadarki yaşamıyla ilgili bilinenler sınırlıdır. 1680 yılında doğduğu ve Rum asıllı olduğu düşünülmektedir. Oğlu I. Mahmud'un yazdığı şiirlerde kullandığı "sebkati" mahlasından dolayı Saliha Sebkatı Valide Sultan olarak da adlandırılmıştır. 1696 yılında Edirne Sarayı'nda oğlu Şehzade Mahmud'u dünyaya getirmiştir. Sultan II. Mustafa'nın 1703 Edirne Vakası neticesinde tahttan indirilmesi ve Sultan III. Ahmed'in tahta geçmesiyle birlikte padişahın diğer eşleri ve kızlarıyla beraber Eski Saray'a gönderilmiştir. Sultan III. Ahmed'in 27 yıl süren saltanatı boyunca Eski Saray'da yaşayan Saliha Sultan, 1730 yılında meydana gelen Patrona Halil İsyanı ile Sultan III. Ahmed'in tahttan indirilmesi ve yerine oğlu Şehzade Mahmud'un tahta geçmesiyle beraber valide sultanlık makamına yükselerek Topkapı Sarayı'na taşınmıştır. 9 yıl boyunca valide sultan olarak burada yaşamaya devam etmiştir. Saliha Sultan'ın uzun süre boyunca bir hastalıkla mücadele ettiği bilinmektedir. Hastalığına iyi gelmesi ümidiyle gittiği Tırnakçı Yahısı'nda fenalaşarak 17 Cemaziyelâhîr 1152 (21 Eylül 1739) tarihinde vefat etmiştir. Cenaze namazı Yalı kasrında kılınan Saliha Sultan, Yeni Cami'nin arka tarafında yer alan Cedid Havâtin Türbesi'ne defnedilmiştir. Akyıldız, **a.g.e.**, s. 411-412; Abdülkadir Özcan, "Mahmud I, **DİA**, c. XXVII, Ankara 2003, s. 351; Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s. 394.

¹⁸⁶ **VGMA**, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, 29 Z 1144 (23 Haziran 1732), s. 31.

¹⁸⁷ **VGMA**, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 33.

¹⁸⁸ Süheyl Ünver, "Azap Kapısında Saliha Sultan Çeşmesi", **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni**, No: 153, Ekim 1954, s. 3.

meydana gelen bu küçük külliye¹⁸⁹, Sokullu Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilen Azapkapı Camii ile birlikte bir bütün teşkil etmektedir¹⁹⁰.

Sıbyan mektebi, mektebin iç kısmında yer alan derslane kapısının üstündeki kitabeye göre 1733-1734 (h. 1146) yılında inşa ettirilmiştir. Kitabenin okunuşu aşağıdaki gibidir:

*“Eser-i Valide Sultandır bu
Bî bedel mekteb-i dilkeş bünyân
Güyyâ gülşen-i rahmettir kim
Yavru bülbüller içinde sıbyân
Seyreden resmini der tarihin
Bih ne dilkeş kafes-i hak Kur'ân*

1733-1734 (h. 1146)”

Bu manzum tarihte şairin mahlası yer almamaktadır. Ancak mekteple birlikte inşa edilen sebil ve çeşmelerin 1732-1733 (h. 1145) tarihli üç kitabesinde de Seyyid Vehbi'nin adının bulunması nedeniyle mektep kitabesinin de ona ait olduğu düşünülmektedir. Kitabelerin hattatı hususunda ise sebil ve çeşme kitabelerinin hattatının Eğrikapılı Rasim Mehmed Efendi olması sebebiyle mektep kitabesinin hattatının da aynı kişi olduğu tahmin edilmektedir. Mektebin hangi mimar tarafından yapıldığı ise bilinmemektedir¹⁹¹.

Sıbyan mektebinin altında her cephede üçer adet olmak üzere toplamda altı adet dükkân bulunmaktadır¹⁹². 23 Haziran 1732 (29 Zilhicce 1144) tarihli vakfiyede Saliha Sultan tarafından vakfın giderleri için vakfedildiği belirtilen beş dükkân ve bir ekmek fırınının¹⁹³ mektebin altında yer alan bu dükkânlar olduğu anlaşılmaktadır.

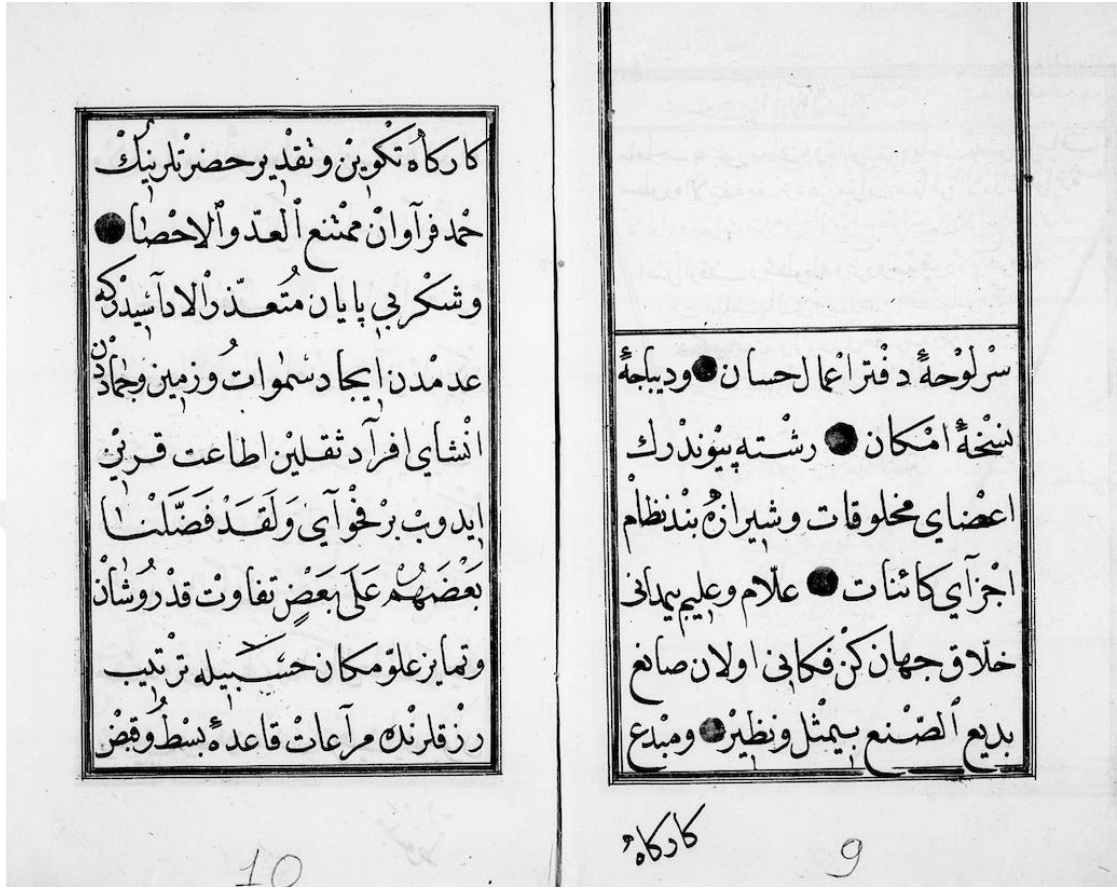
¹⁸⁹ Semavi Eyice, “Azapkapı Çeşmesi ve Sebili”, **DİA**, c. IV, İstanbul 1994, s. 310.

¹⁹⁰ Semavi Eyice, “Saliha Sultan Sıbyan Mektebi”, **İstanbul Ansiklopedisi**, c. VI, İstanbul 1994, s. 429.

¹⁹¹ Semavi Eyice, “İstanbul’un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri IV Sadi Efendi Çeşmesi, Saliha Sultan Sıbyan Mektebi, Toklu İbrahim Dede Mescidi”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, Prof. Dr. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, sayı 12, 1981-1982, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1982, s. 848.

¹⁹² Eyice, “İstanbul’un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri IV Sadi Efendi Çeşmesi, Saliha Sultan Sıbyan Mektebi, Toklu İbrahim Dede Mescidi”, s. 850.

¹⁹³ **VGMA**, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 33.

Resim 15

Saliha Sultan Vakfiyesi

(VGMA, Defter Numarası 1643, Sıra Numarası 1.)

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Saliha Sultan'a ait 23 Haziran 1732 tarihli vakfiye incelendiğinde sıbyan mektebinin görevlileri, bu görevlilerde olması beklenen nitelikler, görevlilerin yükümlülükleri ve karşılığında alacakları günlük ücretlerle ilgili şartlara yer verildiği görülmektedir.

Külliye için düzenlenen vakfiyede yer alan bilgilere göre öğrenci mevcudu 40 kişi olan sıbyan mektebinde¹⁹⁴, Kur'ân-ı Kerim dersi verebilecek yetkinlikte olup tecvid ilmini iyi bilen bir kimse muallim olarak görevlendirilecektir. Halife, muallimin

¹⁹⁴ VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 36.

yardımcılığını yapacaktır. Hat alanında uzman ve hat dersi verebilecek nitelikte bir kimse ise meşk hocası olarak bulunacaktır¹⁹⁵. Mektepte kırâateyn olarak görev yapacak kişinin kırâat ilmini iyi bilen bir kimse olması gerekmektedir. Kırâateyn, mektepteki öğrencilere haftada iki gün, mektep sofasında Kur’ân dersi vermekle görevlidir¹⁹⁶. Ulemadan bir kimse de mektebin küttab hocası olacak ve mektepteki öğrencilere haftada iki gün din ilimleri dersi verecektir¹⁹⁷.

Mektebin hizmetli kadrosunda sadece bir kişi bulunmaktadır. Bu kişi mektepte hem bevvab hem de ferraş olarak hizmet edecektir. Bu görevi icra edecek kişinin gayretli ve çalışkan bir kimse olması gerekmektedir¹⁹⁸.

3. Gelir ve Giderleri

Saliha Sultan, kendi mülkü olan Mihaliç ve tevâbî mukataasının gelirleri ile inşa ettirdiği külliyeinin çevresindeki 5 dükkân ve 1 ekmekçi fırınının gelirlerini kurmuş olduğu vakfın giderleri için tahsis etmiştir¹⁹⁹. Fakat bu gelirler sadece sıbyan mektebi için vakfedilmediğinden mektebe ait gelir kaynakları belirlenememektedir. Vakfa ait gelirler, vakfın mütevellisi olan Haremeyn-i Şerifeyn Muhasebecisi Halid Efendi bin Abdullah’ın²⁰⁰ elinde toplanacaktır²⁰¹. Vakfın gelir fazlası ise müteveli marifetiyle vâkıfe Saliha Sultan’ın hazinesinde muhafaza edilecek ve mektebin tamir ve onarım masrafları vakfın gelir fazlası olarak muhafaza edilen bu meblağdan karşılanacaktır²⁰².

Yukarıda ifade edildiği üzere Saliha Sultan vakfiyesine göre Valide’nin kendi mülkü olan Mihaliç ve buraya bağlı yerlerin mukataası gelirleri ile külliyeinin çevresindeki 5 dükkân ve 1 ekmekçi fırınının gelirleri vakfın giderleri için tahsis edilmiştir. Vakfiyede söz konusu vakıf gelirlerinden elde edilen hasılatla ilgili bilgi bulunmamaktadır. Ancak Saliha Sultan’ın Galata Azapkapı’da inşa ettirdiği mektep,

¹⁹⁵ VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 35.

¹⁹⁶ VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 63.

¹⁹⁷ VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 63-64.

¹⁹⁸ VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 36.

¹⁹⁹ VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 30, 33.

²⁰⁰ VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 29.

²⁰¹ VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 33.

²⁰² VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 48.

çeşme ve sebilhane vakfının Rumi 1145 yılı (26 Ramazan 1145- 5 Şevval 1146 / M. 12 Mart 1733 – 11 Mart 1734) gelir gider muhasebesine bakıldığında adı geçen yerlerden elde edilen gelir miktarına ulaşılabilmektedir. Bu kayda göre Mihaliç mukataasından elde edilen gelir 10.000 kuruş, sıbyan mektebinin etrafında bulunan dükkânlardan alınan kiralar ise 21 kuruştur. Bu bilgilere göre Saliha Sultan Vakfının yıllık toplam geliri 10.021 kuruştur²⁰³.

Vakfın Rumi 1145 yılı gelir gider muhasebesi incelenirken karşılaşılan bir durum daha söz konusudur. Sıbyan mektebi, derslane kapısının üzerinde bulunan kitabedeki manzum tarihe göre 1733-1734 (h. 1146) yılında inşa ettirilmiştir. Ancak Saliha Sultan'ın mektep, sebil ve çeşme vakfının Rumi 1145 yılına ait (26 Ramazan 1145- 5 Şevval 1146) bir vakıf muhasebe kaydı bulunmaktadır. Bu kayıt, sıbyan mektebinin 12 Mart 1733 (26 Ramazan 1145) tarihinde faaliyette olduğunu göstermektedir. Saliha Sultan vakfiyesinin h. 1144 yılının son günü olan 23 Haziran 1732 (29 Zilhicce 1144) tarihinde düzenlenmesi de bunu destekler niteliktedir. Dolayısıyla sıbyan mektebi h. 1146 değil, h. 1145 yılında, 12 Mart 1733 (26 Ramazan 1145) tarihinden önceki bir tarihte inşa edilmiş olmalıdır.

23 Haziran 1732 tarihli Saliha Sultan vakfiyesinde, sıbyan mektebinde okuyan öğrenciler ve mektepte çalışan görevlilerin birtakım ihtiyaçlarının vakıf tarafından karşılanmasına dair şartlara yer verilmiştir. Sıbyan mektebinin giderlerinin bir kısmını bu şartlarla ilgili masraflar oluşturmaktadır. Mektepte okuyan 40 öğrenciye her sene Ramazan Bayramı'nda birer kapama, kavuk, kuşak, pabuç, mest²⁰⁴ verilmesi ve nalçe²⁰⁵ almaları için 15'er akçe dağıtılması istenmiştir. Ayrıca mektebin muallimine kapama, kavuk ve kuşak alması için 1.440 akçe, halifeye giyecek bedeli olarak 960 akçe, meşk hocasına ise 600 akçe tahsis edilmiştir²⁰⁶. Bunun dışında mektebi kışın ısıtmak için her sene 3.000 akçelik kömür alınması şartı bulunmaktadır²⁰⁷. Böylelikle öğrencilerin kışın sıcak bir ortamda ders işlemeleri temin edilmiştir.

²⁰³ BOA., TSMA. E, 570/9, 5 Şevval 1146 (11 Mart 1734).

²⁰⁴ **Mest**: Mesh verilen ve üzerine ayakkabı giyilen, kısa konçlu, hafif ve yumuşak ayakkabı. Devellioğlu, **a.g.e.**, s. 729.

²⁰⁵ **Nalçe**: Kaba kundura ve çizmelerin daha uzun ömürlü olmaları için altlarına çivilenen demir. Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s. 1464-1465.

²⁰⁶ **VGMA**, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 38.

²⁰⁷ **VGMA**, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 36.

Saliha Sultan sıbyan mektebinin giderlerinin diğer bölümünü ise mektep görevlilerine ödenen ücretler oluşturmaktadır. Sıbyan mektebinin eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevlilerin aldıkları günlük ücretler aşağıda yer alan tabloda gösterilmiştir.

TABLO 17
Saliha Sultan Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve
Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri ²⁰⁸

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Muallim	30
Halife	15
Hace-i Meşk	15
Kırâateyn	10
Küttab Hocası	10
Bevvab ve Ferraş	5
Toplam	85

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Saliha Sultan tarafından inşa ettirilen bu küçük külliye'nin zaman içerisinde birtakım onarım faaliyetleri ve değişikliklerden geçirildiği görülmektedir. Külliye'ye ait yapılardan biri olan sıbyan mektebi ise vakıf mekteplerinin İdare-i Hususi'ye devredilmeleri nedeniyle Vakıflar İdaresi'nden alınarak Beyoğlu 48. İlkokulu olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bir süre bu şekilde kullanıldıktan sonra boşaltılan mektep, 1957 yılında gerçekleştirilen imar faaliyetleri esnasında İstanbul Belediyesi'nin emri ve Beyoğlu Şube Müdürlüğü'nün kararıyla yıktırılarak ortadan kaldırılmıştır²⁰⁹.

²⁰⁸ VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 35-36, 63-64.

²⁰⁹ Eyice, "Saliha Sultan Sıbyan Mektebi", s. 429.

J. VERDİNAZ KADIN KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

Sıbyan Mektebinin bânisi olan Verdinaz Kadın (ö. 1804)²¹⁰, Sultan I. Mahmud'un beşinci kadınıdır²¹¹. Verdinaz Kadın'a ait 1 Ağustos 1741 (18 Cemaziyelevvel 1154) tarihli vakfiyede Aksaray yakınlarında Murad Paşa-yı Atik Mahallesi'nde bulunduğu belirtilen mektep, altında bir çeşme ve sebil ile birlikte inşa ettirilmiştir²¹². Hadikatü'l Cevâmi'de yer alan bilgiye göre mektebin içinde bir taht-ı hümâyûn da bulunmaktadır²¹³.

Kaynaklarda Verdinaz Kadın sıbyan mektebiyle ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılammıştır. Mektep hakkında kaynaklarda bulunan tek şey Murad Paşa yakınlarında yer aldığıdır²¹⁴. Mektebin inşa tarihi hakkında da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak vakfiyesi 1 Ağustos 1741 (18 Cemâziye'l-evvel 1154)'de tanzim edildiğine göre bu tarihte faaliyete geçtiği söylenebilir.

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Verdinaz Kadın'a ait 1 Ağustos 1741 tarihli vakfiyeye göre bânisi olduğu sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda bir muallim, bir halife ve bir hat muallimi, hizmetli kadrosunda ise bir ferraş görevlendirilmiştir.

Sıbyan mektebinde görev yapacak olan muallimin tecvid bilen, öğrencileri terbiye etme ve derslerini öğretmek konusunda başarılı, yumuşak, iyi huylu ve dürüst bir kimse olması gerekmektedir. Çocuklara derslerini öğretmek ve anlatmak konusunda özen gösterecek bir kimse de mektepte halife olarak görev yapacaktır. Mektepte hat muallimi olarak çalışacak kişinin ise hat konusunda yetenekli bir kimse

²¹⁰ Bazı kaynaklarda Hacı Virdinaz ve Hacı Hatun adları ile de isimlendirildiği görülen Verdinaz Kadın hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. 16 Aralık 1804 tarihinde vefat eden Verdinaz Kadın, Şehzadebaşı'nda medfundur. Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s. 452; Oransay, **a.g.e.**, s. 288.

²¹¹ Uluçay, **a.g.e.**, s. 145.

²¹² **VGMA** Defter No: 638, Sıra Numarası: 98, H.18 Cemaziyelevvel 1154 (1 Ağustos 1741), s. 174.

²¹³ Ayvansarâyî, **a.g.e.**, c. I, s. 270.

²¹⁴ İbrahim Hilmi Tanışık, **İstanbul Çeşmeleri**, c. II, Maarif Matbası, İstanbul 1945, s. 81; Oransay, **a.g.e.**, s. 288; Ayvansarâyî, **a.g.e.**, s. 269.

olması gerekmektedir. Mektepte görevlendirilen tek hizmetli olan ferraş, mektebin temizlik işlerinden sorumludur²¹⁵.

Resim 16

Verdinaz Kadın Vakfiyesi

(VGMA, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası 98.)

3. Gelir-Giderleri ve Günümüzdeki Durumu

Verdinaz Kadın, Aksaray'da inşa ettirmiş olduğu sıbyan mektebi, sebil ve çeşmenin giderlerinin karşılanması ve burada görev yapan vazifelilerin ücretlerinin ödenmesi için pek çok mülk vakfetmiştir. Bu mülkler yalnızca sıbyan mektebi için tahsis edilmediğinden dolayı mektebe ait gelir kaynakları tespit edilememektedir. Verdinaz Kadın tarafından kurmuş olduğu vakfa gelir kaynağı olması için vakfedilen akarlar; Havâss-ı Refia kazasında Yarık Burgos adlı karyede bulunan arazisinin bir

²¹⁵ VGMA Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 98, s. 175.

miktarının Sinan Paşa vakfına mukataası olan çiftlik tabir olunur menziller, adı geçen çiftliğe bağlı arazileri, Havâss-ı Refia kazasına tâbi Arnavud Köyü adıyla bilinen karye yakınlarında bulunan mülk bostanlar, Üsküdar'da Kanlıcık Karyesi yakınlarında Cıvıklı bahçe olarak bilinen yerde bulunan mülk bostanlar²¹⁶ ve adı geçen bostan civarındaki yeni bostan adıyla bilinen mülk bostanlardır.

Verdinaz Kadın'a ait 1 Ağustos 1741 tarihli vakfiyeye göre sıbyan mektebinin giderlerinin bir kısmını mektebin eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevlilere ödenen ücretler oluşturmaktadır. Sıbyan mektebinde çalışan görevlilere verilen günlük ücretler aşağıdaki gibidir.

TABLO 18
Verdinaz Kadın Sıbyan Mektebinin Eğitim ve Hizmetli
Kadrosunun Günlük Ücretleri

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Muallim	30
Hat Muallimi	10
Halife	15
Ferraş	2
Toplam	57

Verdinaz Kadın sıbyan mektebinin eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevlilere ödenen ücretler dışında giderleri de bulunmaktadır. Buna göre, mektepte bulunan 30 öğrenciden her birine kılık kıyafet alınması için yıllık 800 akçe, mektepteki çocuklara senede bir defa gezi düzenlenmesi için yıllık 1.200 akçe tahsis edilmiştir. Ayrıca mektebi kış aylarında ısıtmak için yıllık 1.400 akçelik kömür ile 1.200 akçelik sünger ve süpürge alınması şart koşulmuştur. Böylelikle mektebin ısınma ihtiyacı giderilerek öğrencilerin sıcak bir ortamda ders işlemeleri sağlanmış ve mektebin temizliği için gerekli malzemeler temin edilmiştir²¹⁷.

²¹⁶ **VGMA** Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 98, s. 174.

²¹⁷ **VGMA** Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 98, s. 175.

Yukarıda yer alan vakfiye şartları esas alınarak faaliyet gösteren Saliha Sultan sıbyan mektebinin, çeşme ve sebili ile birlikte cadde yapımları sırasında yıktırıldığı ifade edilmektedir²¹⁸. A. Turgut Kut ve Gül Aslan'ın çalışmalarında yer alan listelerde de mektebin günümüzde yerinde olmadığı belirtilmektedir²¹⁹. Kaynaklarda mektebin durumu ile ilgili bunlar dışında herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır.

K. ALİCENAB KADIN SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

Sultan I. Mahmud'un baş kadını olan Alicenab Kadın (ö. 1775)²²⁰ tarafından inşa ettirilen sıbyan mektebi, 1745 (h. 1158) tarihli vakfiyesine göre Fatih Camii civarında bulunmakta olup bir çeşme ve sebilin üzerinde yükselmektedir²²¹. İnşa tarihi bilinmeyen sıbyan mektebinin vakfiyesinin 1745 yılında tanzim edilmiş olmasından hareketle bu tarihte faaliyete geçtiği söylenebilir.

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Alicenab Kadın'ın 1745 tarihli vakfiyesine göre 30 çocuğun bulunduğu²²² sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda bir hoca, bir halife ve bir hat muallimi, hizmetli kadrosunda ise bir ferraş görevlendirilmiştir.

Tecvid bilen, çocukları terbiye edebilecek, iyi huylu ve dindar bir kimse mektepte hoca olarak görev yapacaktır. Mektepte görev yapacak olan halife, çocukların düzenini sağlayacak ve derslerini anlatmada ihtimam gösterecektir. Hat sanatında kabiliyetli bir kimse de mektepteki çocuklara güzel yazı dersi vermek üzere

²¹⁸ Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s. 452.

²¹⁹ Kut, **a.g.m.**, s. 373; Aslan, **a.g.t.**, s. 124.

²²⁰ Doğum tarihi, kökeni ve yaşam öyküsü bilinmemektedir. Hac dönüşü İstanbul'da 1775 yılında vefat eden Alicenab Kadın, Yeni Camii Havatin türbeleri bahçesinde medfundur. Uluçay, **a.g.e.**, s. 145; Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s. 451.

²²¹ **VGMA**, Defter Numarası: 1467, 1158 (1745), s. 8.

²²² **VGMA**, Defter Numarası: 1467, s. 12.

hat muallimi olarak bulunacaktır²²³. Sıbyan mektebinin hizmetli kadrosunda ise mektebin temizlik işlerinden sorumlu ferraş yer almaktadır²²⁴.

3. Gelir ve Giderleri

Alicenab Kadın, Fatih’te inşa ettirmiş olduğu sıbyan mektebi, sebil ve çeşmede çalışan görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve vakfa ait diğer giderlerin karşılanması için sahibi olduğu birtakım mülkleri vakfetmiştir. 1745 tarihli vakfiyeye göre Zeyrek Camii’nde okunan mevlid-i şerif masrafları, fakirler için dağıtılan sadakalar ve satın alınan tabla, bardak, şişe, Kütahya tabağı, anber, kâğıt ve gül suyu vs. giderleri de bu gelirlerden karşılanacaktır. Dolayısıyla sadece sıbyan mektebine ait gelirlere ulaşmak mümkün olmamaktadır. Alicenab Kadın tarafından adı geçen yerlerin giderleri için vakfedilen mülkler; Anadolu vilayetinde, Sığla sancağında, Akçeşehir kazasına tâbi Atbergos olarak bilinen mahalde yer alan birçok evin bulunduğu çiftlik, tarım aletleri ve çiftlikte bulunan 232 adet camış ineği, 14 adet koşum tosunu, 1 adet boğa, 37 adet kısrak, 23 adet bir iki yaşlarında tay, 3 adet beygir, 6 adet kara sığır ineği, 2 adet dana, 2 adet deve, 2 adet dişi tosun ve 300 adet keçidir²²⁵.

Alicenab Kadın vakfının yukarıda sıralanan gelir kaynaklarının bir kısmı, bânisi olduğu sıbyan mektebinin eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevlilere ödenen ücretler için kullanılacaktır. Sıbyan mektebinde görevlendirilen kişilerin aldıkları günlük ücretlere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

TABLO 19
Alicenab Kadın Sıbyan Mektebi’nin Eğitim ve
Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri²²⁶

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Mektep Hocası	30
Halife	15
Hat Muallimi	10

²²³ VGMA, Defter Numarası: 1467, s.11.

²²⁴ VGMA, Defter Numarası: 1467, s. 12.

²²⁵ VGMA, Defter Numarası: 1467, s. 9-10.

²²⁶ VGMA, Defter Numarası: 1467, s. 11-12.

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Ferraş	2
Toplam	57

Sıbyan mektebinin giderlerinin diğer kısmını ise mektep ve mektepte okuyan çocuklar için yapılan masraflar oluşturmaktadır. Buna göre, mektepte okuyan 30 çocuğa günlük 1'er akçe harçlık dağıtılacaktır. Mektepteki çocuklardan her birine yıllık 800 akçe kıyafet parası verilecektir. Senede bir kez mektep gezisi düzenlenecek ve bunun için yıllık 1.200 akçe tahsis edilecektir. Ayrıca mektebi kış aylarında ısıtmak için yıllık 1.400 akçelik kömür²²⁷ ve 1.200 akçelik süpürge, kalay ve sünger de vakıf tarafından temin edilecektir²²⁸.

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

1893 (R.1309) tarihinde Evkaf-ı Hümayun Nezâreti'nin İstanbul'daki tüm vakıf sıbyan mektepleri için hazırladığı ve Galitekin tarafından neşredilen "İstanbul ve bilâd-ı selâsedeki vakıf sıbyan mektepleri" başlıklı raporlarda, Alicenab Kadın Sıbyan Mektebi'nin adının geçtiği ve mektep için kömür temin edildiği görülmektedir²²⁹. Bu kayıt mektebin 1893'te faaliyette olduğunu göstermektedir. 4 Kasım 1900 (11 Receb 1318) tarihli bir belgede ise mektep muallimi Recep Efendi'nin eşinin vefatından bahsedilmektedir²³⁰. Mektep için görevlendirilmiş bir muallim olduğuna göre 1900 yılında mektebin eğitim vermeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak 26 Nisan 1906 (2 Rebi'ü'l-evvel 1324) tarihli bir belgede mektebin harap durumda olduğu ve yenilenmesi gerektiği ifade edilmektedir²³¹. Suriçi sıbyan mektepleri kataloğunda²³² ve 318 mektebin sıralandığı Mekâtib-i Vakfiye Cetveli listesinde²³³ ise mektebin adına rastlanmamaktadır. Bu kayıtlara göre 1745 yılında inşa edilen mektebin 1900'e kadar faaliyetine devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak 1906'da kullanılamaz durumda olduğu

²²⁷ VGMA, Defter Numarası: 1467, s. 12.

²²⁸ VGMA, Defter Numarası: 1467, s. 13.

²²⁹ Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul*, s. 907.

²³⁰ BOA, DH. MKT., 2424/109, 11 Receb 1318 (4 Kasım 1900).

²³¹ BOA, MF. MKT., 925/70, 2 Rebi'ü'l-evvel 1324 (26 Nisan 1906).

²³² Özyalvaç, *a.g.m.*, s. 345-373.

²³³ Kut, *a.g.m.*, s. 347-374.

bilinen mektebin bundan sonraki akıbeti ve günümüzdeki durumu ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

L. RAMİ KADIN KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

Sıbyan mektebinin bânîsi, Sultan I. Mahmud'un altıncı kadını olan²³⁴ Rami Kadın (ö.1780)²³⁵'dir. Hadikatü'l Cevâmî'de yer alan kayda göre Rami Kadın tarafından inşa ettirilen mektep, sebil ve çeşme, Beşiktaş'ta bulunan cısr-i kebirin karşısında yer almaktadır²³⁶. Sakaoğlu ise mektebin Eski Beşiktaş Sarayı mutfağının karşısında (Akaretler Sokağının başında) yer aldığını belirtmiştir²³⁷. Rami Kadın'a ait vakfiyede ise Beşiktaş Sahilsarayı yakınlarında matbah-ı amireden ayrılan yerde bulunan arazi üzerine yaptırıldığı ifade edilmektedir²³⁸. Mektebin inşa tarihiyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak vakfiyesi 12 Ağustos 1752'de tanzim edildiğine göre bu tarihte faaliyete geçtiği ifade edilebilir.

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Rami Kadın'a ait 12 Ağustos 1752 tarihli vakfiyeye göre bânisi olduğu sıbyan mektebinin öğrenci mevcudu 70 kişidir. Mektebin eğitim kadrosunda bir muallim, bir halife ve bir meşk hocası, hizmetli kadrosunda ise bir ferraş ve bir saka²³⁹ görev yapmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'i tecvit kurallarına uygun bir şekilde okuyabilen iyi huylu bir kimse mektepte muallim olarak görev yapacaktır. Mektepte halife olarak görevlendirilecek kişinin dürüst ve kabiliyetli bir kimse olması gerekmektedir. Halife, mektepteki çocukların derslerini öğrenmelerine yardımcı olmak ve terbiyelerini

²³⁴ Uluçay, **a.g.e.**, s. 146.

²³⁵ Sultan I. Mahmud'un vefatından bir yıl sonra 1755'te Haremeyn Müfettişi Mustafapaşazâde İbrahim Bey ile evlenerek saraydan ayrıldığı ve Beşiktaş'a yerleştiği bilinmektedir. 16 Ocak 1780 tarihinde vefat eden Rami Kadın, Mahmud Paşa Cami mezarlığında medfundur. Hakkında bilinenler bunlarla sınırlıdır. Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s. 452; Oransay, **a.g.e.**, s. 178.

²³⁶ Ayvansarâyî, **a.g.e.**, c. II, s. 505.

²³⁷ Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s. 452.

²³⁸ **VGMA**, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, 1 Şevval 1165 (12 Ağustos 1752), s. 303.

²³⁹ **Saka**: Su taşıyan, su getiren. Pakalın, **a.g.e.**, c. III, s. 96.

sağlamakla mükelleftir. Hat alanında uzman bir kişi de mektepte bulunan çocuklara haftada iki gün hat dersi vermek üzere meşk hocası olarak görev yapacaktır.

Resim 17

Rami Kadın Vakfiyesi

(VGMA, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası 176.)

Mektepte hizmetli olarak çalışan 2 görevli bulunmaktadır. Görevinde gayretli bir kimse mektepte ferraş, benzer özelliklere sahip diğer kişi ise saka kadrosunda yer alacaktır²⁴⁰. Vakfiyede ferraş ve sakanın sorumluluklarına yer verilmemiştir.

3. Gelir-Giderleri ve Günümüzdeki Durumu

Rami Kadın, inşa ettirdiği mektep, sebil ve çeşmede çalışan görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve vakfa ait tüm giderlerin karşılanması için pek çok mülk vakfetmiştir. Ancak bunlar sadece sıbyan mektebi için tahsis edilmediğinden dolayı mektebe ait gelirler hakkında bilgi sahibi olunamamaktadır. Rami Kadın'ın kurduğu

²⁴⁰ VGMA, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304.

vakfa gelir kaynağı olması için vakfettiği mülkler; Aydın sancağında Bozdoğan kasabasında 1 adet han ve hanın etrafında olan dükkânlar, Dere karyesinde 1 adet değirmen ve sulu atlı tımarı hududunda yer alan zeytin ağaçlarını içeren 6 bahçe, Sultan Hisarı kazasında Hasırcı karyesi yakınlarındaki arazi, mektebin altında bulunan 1 adet külâhçı ile 1 adet yemişçi dükkânları, mektebin yakınlarında bulunan 1 adet ekmekçi fırını, 1 adet attar ve 1 adet kalaycı dükkânıdır.

Yukarıda sıralanan akarat, arazi ve bahçeler vakıf mütevellisi tarafından kiraya verilecektir. Elde edilen gelirle vakfa ait masraflar karşılanacaktır. Vakfin gelir fazlası olarak kalan meblağ ise sıbyan mektebi, sebil ve çeşme ile vakfa ait dükkânların ihtiyaç halinde tamir ve onarımlarının gerçekleştirilmesi için kullanılacaktır.

Yukarıda gelirlerine yönelik açıklamalara yer verilen Rami Kadın Külliyesi'nin birtakım giderleri bulunmaktadır. Bunların bir kısmını mektebin eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevlilere ödenen ücretler oluşturmaktadır. 12 Ağustos 1752 tarihli vakfiyeye göre Rami Kadın sıbyan mektebinin görevlilerinin aldıkları günlük ücretler aşağıda tablo halinde verilmiştir.

TABLO 20
Rami Kadın Sıbyan Mektebinin Eğitim ve Hizmetli
Kadrosunun Günlük Ücretleri²⁴¹

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Muallim	30
Halife	15
Meşk Hocası	8
Ferraş	4
Saka-i Mektep	5
Toplam	62

²⁴¹ VGMA, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304.

Rami Kadın sıbyan mektebine ait diğer gider kalemlerine göre, mektepte bulunan 70 çocuğa her sene Ramazan ayında birer kapama, entari, çintiyan²⁴², fes, kuşak, mest ve pabuç alınacak ve 20'şer pare nalçe parası dağıtılacaktır. Mektebin hocası, halifesi ve meşk hocasına her sene Ramazan ayında birer kapama, entari, kuşak, çuka, çakşır²⁴³, destar²⁴⁴, mest ve pabuç verilecektir. Ayrıca mektep hocası ve halifeye birer ferace, meşk hocasına ise bir çuka alınacaktır. Kışın mektebin ısıtılması için senede 30 kuruşluk kömür alınacaktır. Mektepte okuyan çocuklar için her sene bahar ayında gezi düzenlenecektir. Bu gezi sırasında yenilecek yemekler ve geziye ait tüm masraflar vakıf tarafından karşılanacaktır. Bunun için yıllık 40 kuruş tahsis edilmiştir. Mektebin süpürge, hasır ve seng²⁴⁵ ihtiyacı da vakıf tarafından temin edilecektir²⁴⁶.

Yukarıda yer alan vakfiye şartlarına göre hizmet veren Rami Kadın sıbyan mektebi ile ilgili kaynaklarda yeterli bilgi bulunmaması nedeniyle mektebin geçirdiği onarımlarla ilgili bilgiye ulaşılamamıştır. “Mekâtib-i Vakfiye Cetveli” adlı vesikada Beşiktaş Tramvay Caddesi'nde olan mektebin vaktiyle Hazine-i Hassa'ya dahil edildiği belirtilmiştir²⁴⁷. Gül Aslan tarafından hazırlanan tezde verilen sıbyan mektepleri listesinde ise mektebin yerinin tespit edilemediği ifade edilmektedir²⁴⁸. Kaynaklardaki bilgi yetersizliğinden dolayı mektebin ne zaman ve nasıl ortadan kalktığıyla ilgili herhangi bir şey söylenememektedir.

²⁴² **Çintiyan:** Kadınların belden aşağı giydikleri, don türünden, paçası büzgülü geniş şalvar. Pakalın, **a.g.e.**, c. I, s. 375.

²⁴³ **Çakşır:** Don gibi belden aşağı kısıma giyilen paçaları mestli ve dar bir nevi şalvar hakkında kullanılır bir tabirdir. Çuhadan yapıldı. Kadınlara mahsus olanların ağızlık ve uçkurlukları sırma kaytanlarla süslenirdi. Pakalın, **a.g.e.**, c. I, s. 323.

²⁴⁴ **Destar:** Başa giyilen takke, fes ve emsali şeyler üzerine sarılan sarık mânasına gelen bir tabirdir. Pakalın, **a.g.e.**, c. I, s. 431.

²⁴⁵ **Seng:** Taş. Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s. 738.

²⁴⁶ **VGMA**, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304.

²⁴⁷ Kut, **a.g.m.**, s. 367.

²⁴⁸ Aslan, **a.g.t.**, s. 120.

M. ZEVKİ KADIN SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

Sultan III. Osman'ın üçüncü kadını olan Zevki Kadın²⁴⁹ tarafından inşa ettirilen sıbyan mektebi Fındıklı'da, Meclis-i Mebusan Caddesi üzerinde, Mimar Sinan Üniversitesi'nin bahçesinde bulunmaktadır.

Resim 18

Zevki Kadın Sıbyan Mektebi

²⁴⁹ Doğum tarihi, kökeni ve yaşam öyküsü bilinmeyen Zevki Kadın, Eyüp Sultan'da, Pierre Loti Tepesi'nde, İdris-i Bitlisî mektebinin bahçesinde medfundur. Değirmenci, **a.g.t.**, s. 126.

Mektebin cadde tarafında yer alan giriş kapısının üstündeki kitabeye göre 1755-1756 (h. 1169) yılında inşa ettirilmiştir. Kitabenin okunuşu aşağıda yer almaktadır.

*“Hakân-ı cihân nâmdaş-ı câmi-i Kur’an / Ahlakını halk eylemiş Allah mühezzeb
Dilbâce tırâz-ı kütüb-i devlet-ü şevket / Ser levha-i zîbende-i dîvân-ı müzehheb
Ol Padişâh-ı dîn-i cihânân-ı güzînin / Talib hasenât eylemeğe bendeleri hep
Ez cümle harem zîb-i serâ perde-i iffet / İsmetli üçüncü kadın ol zât-ı mü’eddeb
Hayr-u hasenâta himemin eyledi marûf / Tahsil-i rızâ oldu âna âhir-i matlab
Mesûd ede Hak oldu bu hayrata muvaffak / Bu çeşme münasip idi mekeb dahi enseb
Ol Hüsrev-i dînin olub iclâl-i fîrûş / Hem sâhibetü”l-hayrı dâhi şâd ola ya Rab
Tarihi için levhüi dile yazdım Eminâ / Bu beyti ki her misra-ı cevherle müretteb
Zeykî Kadının sa”yini makbul ede İzîd / Etfâl için ihlâs ile yapıldı bu mekteb
h. 1169²⁵⁰”*

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

5 Aralık 1755 (1 Rebi’ü’l-evvel 1169) tarihli vakfiyede Zevki Kadın Sıbyan Mektebi’nin görevlileri ve görevlilerin aldıkları günlük ücretlerle ilgili şartlara yer verilmiştir. Vakfiyeye göre Zevki Kadın Sıbyan Mektebi’nin eğitim kadrosunda bir muallim, bir halife, bir meşk hocası ve bir Risâle-i Birgivî ve Şâhidî hocası bulunmaktadır. Hizmetli kadrosunda ise bir ferraş-ı mektep ve kenifha ile bir bevva-ı mektep ve mezbelekeş²⁵¹ görevlendirilmiştir.

Sıbyan mektebinde görev yapacak olan muallim, mektepte bulunan çocukların eğitiminden sorumludur. Halife ise muallime yardımcı olmakla görevlidir. Mektepte görevlendirilen meşk hocası, mektepte bulunan çocuklara güzel yazı yazmayı öğretmekle²⁵², Risâle-i Birgivî ve Şâhidî hocası ise Risâle-i Birgivî ve Şâhidî adlı kitapları okutmakla yükümlüdür²⁵³.

²⁵⁰ (Çevrimiçi) <http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1221&hid=1498>, 2021.

²⁵¹ **Mezbelekeş**: Çöpçü. Pakalın, **a.g.e.**, c. II, s. 528.

²⁵² **VGMA**, Defter Numarası: 1405, 1 Rebi’ü’l-evvel 1169 (5 Aralık 1755), s. 37.

²⁵³ **Risâle-i Birgivî**, Mehmed Birgivî (ö.1573) tarafından yazılan, sünnî inancını ve müslümanların dini sorumluluklarını anlatan bir kitaptır. İkinci kitabın hangi kitap olduğunu belirlemek ise zordur. Çünkü Şâhidî adlı iki Osmanlı yazarı vardır: Birincisi Şâhidî İbrahim Dede’dir (ö. 1550). Şâhidî adı ile bilinen bir divânı, Gülşen-i esrâr, Gülşen-i tevhid, Gülşen-i vahdet ve Tuhfe-i Şâhidî adlı eserleri

Mektebin hizmetli kadrosu için 2 kişi görevlendirilmiştir. Bunlardan biri ferraş-ı mektep ve kenifha, diğeri ise bevvab-ı mektep ve mezbelekeştir. Ferraş, mektebin ve tuvaletlerin temizliğinden sorumludur. Bevvab ve mezbelekeş ise mektebin kapısını açıp kapatmak ve çöpleri atmakla mükelleftir²⁵⁴.

3. Gelir ve Giderleri

5 Aralık 1755 tarihli vakfiyede Zevki Kadın Sıbyan Mektebi'nde çalışan görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve vakfiyede belirtilen diğer giderlerin karşılanması için pek çok mülk vakfedildiği görülmektedir²⁵⁵. Bu mülklerin sadece sıbyan mektebi için tahsil edilmemesi sebebiyle mektebe ait gelirlere ulaşmak mümkün değildir. Zevki Kadın tarafından vakfedilen mülkler; Sultan III. Osman tarafından İstanbul'da inşa ettirilen caminin etrafında yer alan birbirine bitişik dükkânlar²⁵⁶; İstanbul'da, Eyüp semti civarında, Defterdar İskelesi adlı yerde bulunan kayıkthane, menziller ve mahzenler; Beşiktaş Sahil Sarayı civarında dükkânlar; Üsküdar'da bulunan Hatice Sultan Sarayı²⁵⁷; Rumeli vilayetinde, Sofya kazasında bulunan Hacı Karman mukataası²⁵⁸; Anadolu vilayetinde, Kütahya sancağında bulunan Nefs-i Uşşak mukataası; Livadiyye livasında bulunan Simuv mukataası²⁵⁹; Mora Adası'nda, Bordos kazasında, Fesleke karyesinde bulunan çiftlik; Zarkas ve Teberri çiftlikleri; Anabud ve Levendi karyelerinde bulunan çiftlikler; Razu, Koksema Peraşku²⁶⁰ ve Eşkani Çiftlikleri; Mora Adası'nda Dimhane mukataası'dır²⁶¹. Adı geçen menziller, dükkânlar ve mahzenler icâreteyn-i mutadeteyn ile kiraya verilecektir. Hatice Sultan

bulunmaktadır. İkincisi ise Leylâ ve Mecnun adında tek bir eseri olan Edirneli Şâhidî'dir. Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", **VD**, sayı 17, 1983, s. 59.

²⁵⁴ **VGMA**, Defter Numarası: 1405, 1 Rebi'ü'l-evvel 1169 (5 Aralık 1755), s. 38.

²⁵⁵ Vakfiyeye göre, Sultan III. Osman tarafından İstanbul'da inşa ettirilen cami, medrese, kütüphane ve imaretten oluşan külliye, İstanbul'da Sufiler Mahallesi'nde bulunan Yayla Camii, Üsküdar'da İhsaniye Mahallesi'nde bulunan cami, Sur dışında Otlakçılar adlı mahalde bulunan cami ve Zevki Kadın çeşmesinde çalışan görevlilerin ücretleri ile vakfiyede belirtilen diğer giderler de bu gelir kaynaklarından karşılanacaktır. **VGMA**, Defter Numarası: 1405, 1 Rebi'ü'l-evvel 1169 (5 Aralık 1755).

²⁵⁶ **VGMA**, Defter Numarası: 1405, s. 9.

²⁵⁷ **VGMA**, Defter Numarası: 1405, s. 10.

²⁵⁸ **VGMA**, Defter Numarası: 1405, s. 11.

²⁵⁹ **VGMA**, Defter Numarası: 1405, s. 12.

²⁶⁰ **VGMA**, Defter Numarası: 1405, s. 13.

²⁶¹ **VGMA**, Defter Numarası: 1405, s. 14.

Sarayı ise icâre-i vahide ve aylık 500'er kuruşa kiralanacaktır. Zevki Kadın Sıbyan Mektebi'ne ait masraflar, bu kira gelirlerinden karşılanacaktır²⁶².

Yukarıda gelirleri ifade edilen Zevki Kadın vakfının 5 Aralık 1755 tarihli vakfiyesine göre sıbyan mektebinin görevlilere ödenen ücretler dışında gideri bulunmamaktadır. Sıbyan mektebinin eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevlilerin aldıkları günlük ücretler aşağıdaki gibidir.

TABLO 21
Zevki Kadın Sıbyan Mektebi'nin Eğitim ve
Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri²⁶³

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Muallim	40
Halife	20
Meşk Hocası	15
Risâle-i Birgivi ve Şâhidî Hocası	15
Ferraş-ı Mektep ve Kenifha	8
Bevvab-ı Mektep ve Mezbelekeş	8
Toplam	106

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Ulaşılabilen bilgilere göre 1905 yılında ders yapılamayacak kadar harap durumda olan mektep, 31 Mart 1913 (R. 18 Mart 1329) tarihli müfettiş raporuna göre 1912 yılında onarımdan geçirilmiştir. Ancak bu onarımın yeterli olmadığı ve mektebin bu tarihlerde oldukça bakımsız bir halde eğitim verdiği anlaşılmaktadır. Mektebin 1939'da Güzel Sanatlar Akademisi, 1978 yılında ise Eski Eserleri Koruma Encümeni olarak kullanıldığı bilinmektedir. 1989'da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Mimar Sinan Üniversitesi'ne tahsis edilen mektep, üniversite tarafından Meslek Yüksek Okulu Mimari Restorasyon programının uygulandığı bina olarak

²⁶² VGMA, Defter Numarası: 1405, s. 15.

²⁶³ VGMA, Defter Numarası: 1405, s. 37-38.

kullanılmıştır. 2013 yılında ise bir kısmının üniversitenin Erasmus Ofisi diğer bir kısmının ise PTT olarak kullanıldığı görülmektedir. Günümüzde Mimar Sinan Üniversitesi'nin idari personeli için tahsis edilmiştir²⁶⁴.

N. ZEYNEB SULTAN KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

Külliye, Sultan III. Ahmed'in kızı olan²⁶⁵ Zeyneb Sultan (ö.1774)²⁶⁶ tarafından inşa ettirilmiştir. 1769'da yaptırılan külliye, Zeynep Sultan'a ait 14 Mart 1770 (R. 17 Zilkade 1183) tarihli vakfiyeye göre Soğukçeşme yakınında, Lala Hayreddin Mahallesi'nde bulunmaktadır²⁶⁷. Cami, sıbyan mektebi, sebil, çeşme ve türbeden meydana gelen Zeynep Sultan Külliyesi²⁶⁸ Mimar Mehmed Tahir Ağa'nın eseri olup, günümüzde İstanbul'un Eminönü İlçesi'nde Alemdar Caddesi üzerinde, Gülhane Parkı'nın karşısında bulunmaktadır²⁶⁹. Külliye ait yapılardan biri olan sıbyan mektebi iki kattan meydana gelmekte ve caminin batı tarafında yer almaktadır²⁷⁰.

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Zeynep Sultan'a ait 14 Mart 1770 tarihli vakfiyeye göre 40 çocuğun bulunduğu sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda bir muallim, bir halife ve bir meşk hocası görev yapmaktadır. Mektepte hizmetli olarak çalışan herhangi bir görevli ise bulunmamaktadır.

²⁶⁴ Değirmenci, **a.g.t.**, s. 130-132.

²⁶⁵ Gülbın Gültekin, "Zeyneb Sultan Cami ve Sıbyan Mektebi", **DBİst.A**, c. VII, İstanbul 1994, s. 550; Uluçay, **a.g.e.**, s. 86.

²⁶⁶ Zeynep Sultan'ın doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. 1728'de "Sinek" ve "Küçük" lakaplarıyla anılan, nişancılık ve kaptan-ı deryalık makamlarında bulunmuş Mustafa Paşa ile evlenmiştir. Mustafa Paşa ile olan evliliği, paşanın 1764'te vefatına kadar devam etmiştir. İkinci evliliğini 1765'te eski kaptan-ı deryalardan Melek Mehmed Paşa ile yapmıştır. 25 Mart 1774 tarihinde vefat eden Zeyneb Sultan, bânisi olduğu caminin bahçesinde medfundur. Uluçay, **a.g.e.**, s. 133-135; Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s. 439-440.

²⁶⁷ **VGMA**, Defter Numarası: 743, Sıra Numarası: 80, 17 Zilkade 1183 (14 Mart 1770), s. 217.

²⁶⁸ Ayvansarâyî, **a.g.e.**, c. I, s. 173-174.

²⁶⁹ Gültekin, **a.g.m.**, s. 550.

²⁷⁰ Sudi Yenigün, **İstanbul'un İncileri Sur İçî Camileri: Eminönü Fatih**, İstanbul 2013, s. 47.

Zeynep Sultan vakfiyesinde diğer vakfiyelerde bulunmayan bir şarta yer verildiği görülmektedir. Zeynep Sultan tarafından mektepte hangi kişinin çalışacağı bizzat adı verilerek kayıt altına alınmıştır. Bu kayda göre Molla Hüseyin adlı kişi muallim, Molla Muhammed adlı kişi halife, Molla Said Efendi adlı kişi ise meşk hocası olarak görevlendirilecektir. Ancak bunların yapmakla yükümlü oldukları işler belirtilmemiştir²⁷¹.

3. Gelir ve Giderleri

Zeyneb Sultan, inşa ettirdiği külliyyede çalışan görevlilerin ücretlerinin ödenmesi ve külliyyeye ait diğer giderlerin karşılanması için İstanbul'da pek çok mülk vakfetmiştir. Zeyneb Sultan tarafından vakfedilen bu mülkler kiraya verilecek ve külliyyeye ait masraflar bu kira gelirlerinden karşılanacaktır. Fakat bu gelirlerin tüm külliyyeye ait bütün giderlere tahsis edilmiş olması sadece sıbyan mektebinin gelirlerini belirlemeye engel olmaktadır.

Zeynep Sultan tarafından inşa ettirdiği külliyyeye gelir kaynağı olması için vakfedilen mülkler şu şekildedir; İstanbul'da, Nuruosmaniye Camii yakınlarında 44 adet kargir oda, 5 adet dükkân, 3 adet tuvalet, 1 adet ahır, 1 adet samanlık ile tatlı su geçen ve su hazinesini muhtevi binalar; Eyüp'te Şah Sultan Mahallesi'nde köşkler, hamamlar, divanhaneler, bahçeler, matbahları içine alan ve tatlı su geçen sahilhane; Günlük 20 akçe icare-i müeccele ile kiraya verilecek olan Çırağan Sarayı²⁷²; günlük 4 akçe icare-i müeccele ile kiraya verilecek olup Eyüp'te Şah Sultan Mahallesi'nde yer alan 189 zira arsa, 283.5 zira arsada bulunan ekmek fırını, 403 zira arsası olan değirmen, değirmenin arkasında set üzerinde yaklaşık 318 zira arsa bahçe ve 450 zira değirmen avlusu olmak üzere toplam 1.645,5 zira arsa; İstanbul'da birbirine bitişik kahveci, berber, çilingir, tulumbacı, çamaşırcı, attar, terzi, bakkal dükkânları, simitçi fırını ve üzerinde odalar olmak üzere toplam 22 adet kargir dükkân; Günlük 1'er akçeden icare-i müeccele ve muaccele-i misliyye ile kiraya verilecek olan 25 adet dükkân; İstanbul'da Sahhaf Süleyman Mahallesi'nde birçok ev, taş odalar, hamam, matbah, mahzen, avlu, tatlı su ve diğer müştemilatı içeren menzil; İstanbul'da Hobyar

²⁷¹ VGMA, Defter Numarası: 743, Sıra Numarası: 80, s. 220.

²⁷² VGMA, Defter Numarası: 743, Sıra Numarası: 80, s. 217.

Mahallesi'nde 4 adet oda, sofa, tuvalet, divanhane, ahır, mahzen, matbah, bahçe, kapıcı odası ve diğer müştemilatı içeren menzil²⁷³; günlük 37 akçe icare-i müeccele ve muaccele-i misliyye ile kiraya verilecek olup Sahhaf Süleyman Mahallesi ve Hobyar Mahallesi'nde bulunan menziller; günlük 10 akçe icare-i müeccele ve muaccele-i misliyye ile kiraya verilecek olup İstanbul'da İmam Ali Mahallesi'nde bulunan kargir hamam, camekân, matbah, taş oda, tuvalet, su mahzeni ve akan suyu içeren dört tarafı taş duvarla çevrili arsa; günlük 1 akçe icare-i müeccele ve muaccele-i misliyye ile kiraya verilecek olup İstanbul'da Galata dışında Kamer Hatun Mahallesi'nde yer alan 6 adet oda, 1 adet matbah, sofa, tuvalet, 5 adet oda, 4 adet mahzen, su kuyusu ve 2 adet tuvaleti muhtevi menzil; günlük 1 akçe icare-i müeccele ve muaccele-i misliyye ile kiraya verilecek olup İstanbul'da Hoca Hayreddin Mahallesi'nde bulunan 2 adet oda, 1 adet sofa, matbah ve su kuyusunu müştemil, dört tarafı taş duvarla çevrili menzil; İcare-i misliyyesi ile kiraya verilecek olup İstanbul'da Elvanzade Mahallesi'nde olan 4 adet oda, 1 adet kiler ile altında 1 adet ahır, matbah, kargir mahzen ve avluyu içeren dört tarafı taş duvarla çevrili menzil; İcare-i misliyyesi ile kiraya verilecek olup İstanbul'da Serv Mahallesi'nde bulunan fevkani 3 adet oda, 2 adet tuvalet, 1 adet tahtani oda, kiler, matbah, su kuyusu ve avluyu içeren menzil; İcare-i misliyyesi ile kiraya verilecek olup İstanbul'da, Ayasofya yakınlarındaki İshak Paşa Mahallesi'nde bulunan içte ve dışta 9 adet oda, 1 adet hamam, su hazinesi, ahır, 2 adet kargir ocaklı matbah, camekân odası, kiler, tuvalet, avlu, ağaçlı bahçe, su kuyusu ve sokak kapısını içeren menzil'dir²⁷⁴.

Vakfiyede yukarıda sıralanan gelirlerden elde edilen meblağın miktarı ile ilgili bilgi mevcut değildir. Ancak vakfın muhasebe kaydı incelendiğinde elde edilen gelir miktarına ulaşabilmektedir. Bu amaçla Zeyneb Sultan'ın cami, mektep ve sebilhane vakfının 14 Mart 1774-9 Eylül 1790 (1 Muharrem 1188-29 Zilhicce 1204) yılları arasındaki 17 yıllık gelir gider kaydı incelenmiştir. Vakfın 17 yıllık gelir miktarı ve bu gelirlerin nerelerden temin edildiği aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

²⁷³ VGMA, Defter Numarası: 743, Sıra Numarası: 80, s. 218.

²⁷⁴ VGMA, Defter Numarası: 743, Sıra Numarası: 80, s. 219.

TABLO 22

**Zeyneb Sultan Cami, Sebilhane ve Mektep Vakfının 14 Mart 1774-9 Eylül 1790
(1 Muharrem 1188-29 Zilhicce 1204) Yılları Arasındaki 17 Yıllık Gelir-Gider
Muhasebesi²⁷⁵**

Gelirler	Akçe
Mal-1 icarat-1 vakf	24 yük 29.100
... çiftliği bedel-i iltizamı, imdadiye-i vakf, camiden satılan gümüş avize parası	14 yük 70.888
Mal-1 muaccelat-1 vakf	1 yük 13.040
Toplam	39 yük 113.028 ²⁷⁶

Yukarıda gelir kaynakları ve bunlardan elde edilen gelir miktarı gösterilen Zeynep Sultan Külliyesi'nin giderlerinin bir kısmını sıbyan mektebinin eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevlilere ödenen ücretler oluşturmaktadır. Sıbyan mektebinde görevlendirilen kişilerin aldıkları günlük ücretler şu şekildedir.

TABLO 23

**Zeyneb Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi' nin Eğitim
ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri²⁷⁷**

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Muallim (Molla Hüseyin Efendi)	20
Halife (Hâfız Molla Muhammed)	12
Meşk Hocası (Muhammed Said Efendi)	6
Toplam	38

²⁷⁵ BOA, EV. HMH. d., 5939, 29 Zilhicce 1204 (9 Eylül 1790).

²⁷⁶ Bir yük 100.000 akçedir.

²⁷⁷ VGMA, Defter Numarası: 743, Sıra Numarası: 80, s. 220.

Sıbyan mektebinin görevlilere ödenen ücretler dışında masrafları da mevcuttur. Bu masraflar şöyledir; Mektepte okuyan 40 çocuğa günlük 1'er akçe dağıtılacaktır ve bayram hediyesi olarak her sene birer kapama, fes, kuşak, çintiyan ve pabuç almaları için 4'er buçuk kuruş verilecektir. Her sene giyecek bedeli olarak muallime 10 kuruş, halifeye 8 kuruş tahsis edilecek²⁷⁸ ve kış aylarında mektebi ısıtmak için 1.000 vukiyye kömür alınacaktır²⁷⁹.

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Arşiv belgelerine göre zaman içerisinde farklı amaçlar için kullanıldığı anlaşılan Zeynep Sultan Sıbyan Mektebi, 4 Eylül 1864 (2 Rebi'ü'l-âhir 1281)'de Cemiyet-i Kitâbet'e tahsis edilmek istenmiştir. Ancak Es-Seyyid Ahmed'in "Hoca-i Zeyneb Sultan Mektebi" mührüyle imzaladığı 27 Nisan 1875 (21 Rebi'ü'l-evvel 1292) tarihli dilekçe, mektebin 1875 Nisan'ında eğitime devam ettiğini göstermektedir. 1877-1878 Rus harbinden sonra cami ve medrese ile beraber mektebin de bir süre muhacirlerin ikametine tahsis edildiği bilinmektedir. Bu sırada harap olan mektebin 1894 depreminde de hasar gördüğü düşünülmektedir²⁸⁰.

1893 tarihli "İstanbul ve bilâd-ı selâsedeki vakıf sıbyan mektepleri" başlıklı raporlarda, suriçi sıbyan mektepleri kataloğunda ve 318 mektebin sıralandığı Mekâtib-i Vakfiye Cetveli listesinde Zeyneb Sultan Mektebi'nin adına rastlanmamaktadır. Bu durum 1883-1928 yılları arasında âtil vaziyette olduğunu göstermektedir²⁸¹.

Özgönül Aksoy, 1967 tarihli doktora tezinde, sıbyan mektebinin Zeynep Sultan İlkokulu'nun bir dershanesi olarak kullanıldığını belirtmiştir. 1970 yılında çıkan yangında yanındaki Alemdar Mektebi ile beraber yanan mektep, 1987 yılında onarım ve restorasyonunun yapılması şartıyla Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Türkiye Anıtlar Derneği'ne tahsis edilmiştir. Restorasyonu 10 Mayıs 1990'da tamamlanan ve 1998'e kadar Türkiye Anıtlar Derneği tarafından kullanılan mektep, 1998-2012 yılları arasındaki dönemde boş ve kapalı tutulmuştur. 2000 yılında ahşap doğramaların

²⁷⁸ VGMA, Defter Numarası: 743, Sıra Numarası: 80, s. 220.

²⁷⁹ Hanife Çoban Seymen, **Arşiv Belgelerinde Zeynep Sultan Külliyesi**, Sakarya Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2019, s. 52.

²⁸⁰ Seymen, **a.g.t.**, s. 52-53.

²⁸¹ Seymen, **a.g.t.**, s. 53-54.

cilalanması, badana yapılması ve yağmur oluklarının yenilenmesi gibi basit onarımlardan geçirilen sıbyan mektebi, 2012’de Osmanlı Araştırmaları Vakfı’na tahsis edilmiştir²⁸². 2019 Nisan ayında Osmanlı Araştırmaları Vakfı tarafından onarımdan geçirilmiş olup günümüzde aynı vakıf tarafından kullanılmaya devam edilmektedir²⁸³.

Resim 19

Zeynep Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi

²⁸² Seymen, **a.g.t.**, s. 54-56.

²⁸³ Seymen, **a.g.t.**, s. 62.

O. ŞEBSAFA KADIN KÜLLİYESİ SIBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

Sultan I. Abdülhamid'in altıncı kadını olan Şebsafa Kadın (ö. 1805) tarafından²⁸⁴ oğlu Şehzade Mehmed'in anısına yaptırılan külliye'nin yeri²⁸⁵, Şebsafa Kadın'a ait 27 Nisan 1788 (21 Receb 1202) tarihli vakfiyede İstanbul'da, Zeyrek Yokuşu yakınlarındaki Hızır Bey Mahallesi'nde, Pehlivanlar Tekkesi yanındaki arsa üzerinde şeklinde tarif edilmektedir. Cami, sıbyan mektebi, çeşmeler ve cami avlusunun altında bulunan 8 adet mahzenden meydana gelmektedir²⁸⁶. Vakfiyeye göre cami ve sıbyan mektebinin inşası için vakıf mütevellisi Mehmed Efendi'ye 128.520 kuruş tahsis edilmiştir²⁸⁷.

Külliye'ye ait yapılardan biri olan sıbyan mektebi caminin kuzeydoğu tarafında bulunmaktadır²⁸⁸. İnşa edildiği tarih bilinmemektedir; ancak vakfiyesinin 27 Nisan 1788'de düzenlenmiş olduğundan yola çıkılarak bu tarihte faaliyete geçtiği düşünülmektedir.

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Şebsafa Kadın'a ait 27 Nisan 1788 tarihli vakfiyeye göre Şebsafa Fatma Kadın Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin eğitim kadrosunda bir muallim, bir halife, bir ilmihal hocası ve bir meşk hocası, hizmetli kadrosunda ise 2 bevvab ve gerekli durumlarda görevlendirilmek üzere bir neccar kalfası ile bir kurşuncu bulunmaktadır.

Sıbyan mektebinde muallim olarak görev yapacak kişinin muhafaza ve terbiye edebilecek özellikte, kırâat ve tecvid ilmini bilen, iyi huylu bir kimse olması gerekmektedir. Muallim, mektepte bulunan Müslüman çocuklara Kur'ân-ı Kerim okumayı öğretmek ve terbiye edilmelerini sağlamakla mükelleftir. Hafızlardan bir

²⁸⁴ Şebsafa Kadın'ın doğum tarihi, kökeni ve hayatı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. 1788 yılında kızı Hibetullah Sultan'ı dünyaya getirdiği bilinmektedir. 1805 senesinde vefat eden Şebsafa Kadın, kendisi tarafından yaptırılan Şebsafa Hatun Camii'nin avlusunda medfundur. Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s. 499; Uluçay, **a.g.e.**, s. 163.

²⁸⁵ Tuğba Erzincan, "Şebsafa Kadın Külliyesi", **DİA**, c. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 397.

²⁸⁶ **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, 21 Receb 1202 (27 Nisan 1788), s. 206.

²⁸⁷ **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 205.

²⁸⁸ Erzincan, **a.g.m.**, s. 398.

kimse de mektepte halife olarak görev yapacaktır. Mektepte görevlendirilen ilmiyal hocası, çocuklara fıkıh ilmi ve ilmiyal dersleri vermekle yükümlüdür. Meşk hocası olarak görev yapacak kişinin hattatlık icazetine sahip bir kimse olması gerekmektedir. Meşk hocası, mektepteki çocuklara haftada 2 gün hat dersi vermekle görevlendirilmiştir.

Külliyede hizmetli olarak görev yapan iki kişi bulunmaktadır. Bu 2 kişi, avlu bevvablığı, avlu, mektep ve tuvaletlerin temizlenmesi ve çöplerin atılmasından sorumludur. Neccar²⁸⁹ kalfası, ihtiyaç halinde külliye ait cami, mektep ve tuvaletlerin tamir ve onarımının gerçekleştirilmesi²⁹⁰, kurşuncu²⁹¹ ise gerekli durumlarda külliye ait cami ve mektebin kurşunlarının tamir ve onarımını yapmakla görevlendirilmiştir²⁹².

Resim 20

Şebsefa Kadın Külliyesi Sıbyan Mektebi

²⁸⁹ Neccar: Marangoz. Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s. 1454.

²⁹⁰ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 208.

²⁹¹ Kurşuncu: Kurşun döken ve satan adam. Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s. 1095.

²⁹² VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209.

3. Gelir ve Giderleri

Şebsafa Kadın'a ait 27 Nisan 1788 tarihli vakfiyeye göre cami ve sıbyan mektebinin masrafları Sultan I. Abdülhamid vakfının gelirlerinden karşılanacaktır²⁹³. Vakıfta çalışan görevlilerin ücretleri, külliyeğe ait binaların tamirâtı ve su yolları masrafları için yıllık 2.732 kuruş tahsis edilmiştir²⁹⁴.

Şebsafa Kadın Külliyesi sıbyan mektebinin giderleri incelendiğinde ise bir kısmının görevlilere ödenen ücretlerden oluştuğu görülmektedir. Sıbyan mektebinde görev yapan çalışanların aldıkları günlük ücretlere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

TABLO 24
Şebsafa Kadın Sıbyan Mektebinin Eğitim ve Hizmetli
Kadrosunun Günlük Ücretleri²⁹⁵

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Muallim	30
Halife	25
İlmihal Hocası	20
Meşk Hocası	15
Bevvab-ı Avlu (2 kişi)	32
Neccar Kalfası	8
Kurşuncu	3
Toplam	133

Şebsafa Kadın vakfiyesine göre sıbyan mektebinin eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevlilere ödenen ücretler dışındaki masrafları ise; her sene Şaban ayının 15'inde mektebe devam eden çocuklardan 30 kız ve erkek çocuğa birer fes, kapama, entari, kuşak, dizlik ve ayakkabı alınacak ve nalçe parası olarak 200 pare verilecektir. Mektebin muallim ve halifesine ferace almaları için 15'er kuruş tahsis edilecektir. Mektepte okuyan çocuklardan 30'una günlük 2'şer akçe harçlık

²⁹³ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 206.

²⁹⁴ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 210.

²⁹⁵ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209.

dağıtılacaktır. Mektepteki çocuklar için her sene ilkbaharda gezi düzenlenecek ve gezi masrafları için muallime 20 kuruş verilecektir ve mektebe kömür alınması için yıllık 13 kuruş tahsis edilecektir²⁹⁶.

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Çok katlı olarak inşa edilen Şebsafa Kadın Sıbyan Mektebi'nin alt katında dükkânlar mevcuttur. Ancak cadde kotunun 1941 ve 1956 yıllarında iki defa yükselmesinden dolayı sadece doğu cephesinde bulunan dükkânlar günümüze ulaşabilmiştir²⁹⁷. Uzun yıllar boş kalan sıbyan mektebi, farklı dönemlerde Şebsafa Hatun Cami-i Şerifi Onarma, Koruma ve Güzelleştirme Derneği, Türk Analar Birliği merkezi, bir ilkokulun dershanesi ve Çocuk Esirgeme Kurumu tarafından kullanılmıştır²⁹⁸. Günümüzde ise caminin imamı için konut olarak tahsis edilmiş durumdadır²⁹⁹.

P. MİHRİŞAH VALİDE SULTAN KÜLLİYESİ SİBYAN MEKTEBİ

1. Bânisi, Konumu ve İnşa Tarihi

Külliyenin bânîsi III. Mustafa'nın baş kadını ve III. Selim'in annesi olan Mihrişah Sultan (ö.1805)' dir³⁰⁰. Eyüp'te, Bostan İskelesi yakınında inşa ettirilmiştir.

²⁹⁶ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209.

²⁹⁷ Erzincan, **a.g.m.**, s. 398.

²⁹⁸ Yasemin Suner, “Şebsafa Kadın Camii ve Sıbyan Mektebi”, **DBİst.A**, c. VII, İstanbul 1994, s. 141-142.

²⁹⁹ Yenigün, **a.g.e.**, s. 39.

³⁰⁰ 1745 yılından önce doğduğu tahmin edilen Mihrişah Sultan, genel kabule göre Gürcü asıllı olup padişaha Şeyhülislam Veliyüddin Efendi tarafından hediye edilmiştir. Eşi III. Mustafa'nın 21 Ocak 1774 tarihinde vefatı üzerine I. Abdülhamid'in tahta çıkışının ardından gelenek olduğu üzere Eski Saray'a gönderilmesi gerekirken padişahın izni ile Topkapı Sarayı'nda kalmaya devam etmiştir. Ancak 1785'te Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın şehzâde Selim'i tahta çıkartma teşebbüsünün öğrenilmesi üzerine maiyeti ile birlikte Eski Saray'a gönderilmiştir. I.Abdülhamid'in 8 Nisan 1789'da aniden vefatı üzerine oğlu III. Selim'in tahta çıkması ile valide sultanlık makamına yükselerek yeniden Topkapı Sarayı'na taşınmış ve 16 yıl boyunca valide sultan olarak hüküm sürmüştür. Son yıllarını hastalık içerisinde geçiren Mihrişah Sultan, 60'lı yaşlarda iken 16 Ekim 1805 tarihinde Topkapı Sarayı'nda vefat etmiştir. Eyüp Sultan'da yaptırdığı külliye'deki türbesinde medfundur. Akyıldız, **a.g.e.**, s. 414; A. Hilal Uğurlu, “Siyasi Bir Projenin İzinde Bânilik: Mihrişah Valide Sultan'ın İmar Faaliyetlerini Yeniden Okumak” **Belleten**, c. LXXX, sayı 287, Nisan 2016, s. 87; Eyüp Sabri Kala- İdris Akarçeşme, **Mihrişah Valide Sultan Vakfı**, VGM Yayınları, Ankara 2019, s. 19; Uluçay, **a.g.e.**, s. 150; Sakaoğlu, **Bu Mülkün Kadın Sultanları**, s.457.

Sıbyan mektebi, imaret, sebil, çeşme ve türbeden meydana gelmektedir³⁰¹. Yapımına 1792 yılında Mehmed Arif Ağa'nın mimarbaşı olduğu dönemde başlanan külliye, 1795'te Mimarbaşı Ahmed Nurullah Ağa'nın görev yaptığı yıllarda tamamlanmıştır³⁰².

Resim 21

Mihrişah Valide Sultan Vakfiyesi

(VGMA, Defter Numarası: 1455.)

³⁰¹ Gülbin Gültekin, "Mihrişah Valide Sultan Külliyesi", *DBİst.A*, c. V, s. 459; Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, s. 489.

³⁰² Mert Ağaoglu, "Mihrişah Valide Sultan Adına İstanbul'da Yapılan Eserler ve Osmanlı Devrindeki Onarımları", *2. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi*, Bildiri Tam Metinleri Kitabı, ed. Kadir Ulusoy, Antalya 2018, s. 130.

Külliyeye ait yapılardan biri olan sıbyan mektebi, Mihrişah Valide Sultan Türbesi'nin karşısında bulunmaktadır³⁰³. Kitabesi olmayan sıbyan mektebinin inşa tarihi bilinmemektedir. Ancak vakfiyesinin 1 Ocak 1801 (15 Şaban 1215) tarihinde tanzim edilmesi, bu tarihte faaliyete geçtiğini göstermektedir.

2. Eğitim ve Hizmetli Kadrosu

Mihrişah Valide Sultan'a ait 1 Ocak 1801 tarihli vakfiyeye göre 40 çocuğun bulunduğu Mihrişah Sultan Külliyesi sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda bir muallim, bir halife ve bir meşk hocası, hizmetli kadrosunda ise bir bevvab, ferraş ve mustahfız-ı tas-ı çeşme-i mekteb görev yapmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'i usûl ve âdâbına riâyet ederek tecvit kurallarına uygun şekilde ağır ağır okuyan bir kimse mektepte muallim olarak görevlendirilecektir³⁰⁴. Muallim, kendisi için mektep civarında inşa edilen evde ikamet edecektir³⁰⁵. Aynı niteliklere sahip bir başka kimse de mektepte halife olarak görev yapacaktır. Hattatlardan bir kimse mektepte meşk hocalığı yapacaktır. İmarette pişen yemeklerden muallim ve halife günde 2 öğün, meşk hocası ise 1 öğün yemek yiyebilecektir³⁰⁶.

Mektepte hizmetli olarak çalışan tek bir görevli bulunmaktadır. Bu kişi hem bevvab hem ferraş hem de mustahfız-ı tas-ı çeşme-i mekteb olarak görev yapacaktır³⁰⁷. Yani mektebin kapısını açıp kapatmak, temizliğini yapmak ve çeşmenin taslarını korumakla görevlidir.

3. Gelir ve Giderleri

Mihrişah Valide Sultan tarafından inşa ettirmiş olduğu külliyyede çalışan görevlilerin ücretlerinin ödenmesi, külliyyeye ait diğer giderlerin karşılanması, ihtiyaç halinde tamir ve onarımlarının gerçekleştirilmesi için İstanbul'da, Anadolu, Rumeli ve

³⁰³ Sevgi Parlak, "Mihrişah Valide Sultan Külliyesi", *DİA*, c. XXX, İstanbul 2005, s. 44.

³⁰⁴ *VGMA*, Defter Numarası: 1455, 15 Şaban 1215 (1 Ocak 1801), s. 28a; Kala- Akarçeşme, *a.g.e.*, s. 330.

³⁰⁵ *VGMA*, Defter Numarası: 1455, s. 10; Kala- Akarçeşme, *a.g.e.*, s. 321.

³⁰⁶ *VGMA*, Defter Numarası: 1455, s. 28a; Kala- Akarçeşme, *a.g.e.*, s. 330.

³⁰⁷ *VGMA*, Defter Numarası: 1455, s. 28b; Kala- Akarçeşme, *a.g.e.*, s. 330.

Cezâyir-i Bahr-i Sefid vilayetlerinde pek çok mülk vakfedilmiştir³⁰⁸. Bu mülkler³⁰⁹; 127 adet tarım işletmesi; 41 adet ticarethane; 10 gedik hakkı; 9 imalathane; 2 arazi; 2 mesken; 4 mukataa geliri tahsisatı olmak üzere 196 adet akardan meydana gelmektedir³¹⁰.

Bu akarlardan bazılarının icâre-i vâhideyle, bazılarının icâreteynle kiraya verilmesi şart koşulmuşken, bazı akarların ise icâre-i vâhide veya icâreteynle kiraya verilebileceği belirtilmektedir³¹¹.

Yukarıda gelirlerine dair açıklamalara yer verilen Mihrişah Sultan Külliyesi'nin birtakım giderleri bulunmaktadır. Bunların bir kısmını sıbyan mektebinin eğitim ve hizmetli kadrosunda çalışan görevlilere ödenen ücretler oluşturmaktadır. Mektepte görev yapan çalışanların aldıkları günlük ücretler aşağıda yer alan tabloya eklenmiştir.

TABLO 25
Mihrişah Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi'nin
Eğitim ve Hizmetli Kadrosunun Günlük Ücretleri³¹²

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Muallim	40
Halife	20
Meşk Hocası	10
Bevvab	5
Ferraş	5
Mustahfız-ı Tas-ı Çeşme-i Mekteb	5
Toplam	85

³⁰⁸ Kala- Akarçeşme, **a.g.e.**, s. 122.

³⁰⁹ Vakfiyeye göre Mihrişah Valide Sultan tarafından vakfedilen Mehmed Paşa Camii, Humbarahane Camii, Levent Kışla Camii, Vefa'da Büyük Handa Mescit, Aksaray'da Sıbyan Mektebi, Levent Çiftliği'nde Sıbyan Mektebi, Eyüp Sultan Camii'nde Kitaplık, Valide Bendi, çeşmeler ile Hasköy Humbaracılar Kışlası'ndaki hamamların giderleri de bu gelirlerden karşılanacaktır.

³¹⁰ Kala- Akarçeşme, **a.g.e.**, s. 120-121.

³¹¹ Kala- Akarçeşme, **a.g.e.**, s. 118.

³¹² **VGMA**, Defter Numarası: 1455, s. 28a; Kala, Akarçeşme, **a.g.e.**, s. 330.

Vakfiyeye göre Mihrişah Sultan Sıbyan Mektebi'nin görevlilere ödenen ücretlerden başka masrafları da mevcuttur. Bu masraflar; imarete pişen yemeklerden muallim³¹³ ve halifeye günde iki öğün³¹⁴, 40 çocuktan her birine ise günlük yarım porsiyon yemek verilecektir³¹⁵. Her sene Şaban ayının başında³¹⁶, mektepteki 40 çocuğa birer kapama, entari, dizlik, fes, kuşak, mest ve pabuç alınacak ve her birine 5'er para nalçe parası verilecektir. Ayrıca 20'şer para da harçlık dağıtılacaktır. Muallime 15 kuruş, halifeye ve bevva ise 10'ar kuruş kapama parası verilecektir³¹⁷. Mektep gezisi düzenlenmesi ve kömür alınması için 50'şer kuruş, testi, bardak ve süpürge parası olarak ise 10 kuruş tahsis edilecektir³¹⁸.

4. Geçirdiği Onarımlar ve Günümüzdeki Durumu

Yapıldığı tarihte etrafı boş bir arsa olan Mihrişah Valide Sultan Sıbyan Mektebi'nin çevresi yaklaşık otuz yıl sonra mezarlık haline gelmiştir³¹⁹. 1970 yılında içinde yaşayan ailenin dikkatsizliği neticesinde yanan mektep³²⁰, 1995'te Eyüp Sultan Camii ve Çevresi Koruma Projesi kapsamında restore edilmiştir³²¹. İlk yapıldığında kare planlı olup giriş kapısı batı yönünde olan mektep, 1997 senesinde yapılan onarımda L şekline dönüştürülmüş, yanına eklenen bölüme doğu yönünde bir kapı daha açılmıştır³²². Sevgi Parlak tarafından 2005 yılında Eyüp Sultan Gençlik İzci Grubu Lokali olarak kullanıldığı ifade edilen mektep³²³, günümüzde İlim Yayma Cemiyeti'ne tahsis edilmiş olup Eyüpsultan Şubesi ve Eyüpsultan Gönüllüleri ismiyle hizmet vermektedir³²⁴.

³¹³ VGMA, Defter Numarası: 1455, s. 28a; Kala, Akarçeşme, **a.g.e.**, s. 330.

³¹⁴ VGMA, Defter Numarası: 1455, s. 28b; Kala, Akarçeşme, **a.g.e.**, s. 330.

³¹⁵ VGMA, Defter Numarası: 1455, s. 29a; Kala, Akarçeşme, **a.g.e.**, s. 330.

³¹⁶ VGMA, Defter Numarası: 1455, s. 29a; Kala, Akarçeşme, **a.g.e.**, s. 330.

³¹⁷ VGMA, Defter Numarası: 1455, s. 29b; Kala, Akarçeşme, **a.g.e.**, s. 331.

³¹⁸ VGMA, Defter Numarası: 1455, s. 30a; Kala, Akarçeşme, **a.g.e.**, s. 331.

³¹⁹ Parlak, **a.g.m.**, s. 44.

³²⁰ Gültekin, **a.g.m.**, s. 461.

³²¹ Parlak, **a.g.m.**, s. 44.

³²² Ağaoğlu, **a.g.m.**, s. 134.

³²³ Parlak, **a.g.m.**, s. 44.

³²⁴ (Çevrimiçi) <https://iyc.org.tr/subeler/eyupsultan-subesi-1041> , 2022.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAKFIYELERE GÖRE İSTANBUL'DA OSMANLI HANEDAN ÜYELERİ TARAFINDAN YAPTIRILAN SIBYAN MEKTEPLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hatırlanacağı üzere birinci ve ikinci bölümlerde Osmanlı padişahları ve hanedan mensubu kadınlar tarafından XV-XVIII. yüzyıllar arasında İstanbul'da inşa ettirilmiş olup vakfiyelerine ulaşılabilen 30 sıbyan mektebi incelenmişti. Tezin son kısmı olan bu bölüm ise, Osmanlı hanedan üyeleri tarafından İstanbul'da yaptırılan 30 sıbyan mektebinin vakfiyelerinden edinilen bilgiler ışığında genel bir değerlendirilmesine ayrılmıştır.

A. İSTANBUL'DA HANEDAN MENSUPLARINCA YAPTIRILAN SIBYAN MEKTEPLERİNİN KURULUŞ AMACI

Sıbyan mekteplerinin kuruluş gayesi Müslüman çocuklara Kur'ân-ı Kerim okumayı öğretmektir. Vakfiyeler incelendiğinde bazı sıbyan mekteplerinin sadece fakir çocuklar için yaptırıldığı görülmektedir. Süleymaniye¹, Sultan Ahmed² ve Haseki Külliyesinin sıbyan mektepleri³ ile Mihrimah Sultan'ın Yenibahçe'de inşa ettirdiği sıbyan mektebi yalnızca fakir çocuklar için tahsis edilmiştir⁴. Cihangir Külliyesinin Sıbyan Mektebinde ise fakir Müslüman çocuklarla birlikte Kur'ân-ı Kerim'i öğrenmek isteyen bütün Müslüman çocuklara eğitim verilecektir⁵.

Bazı sıbyan mekteplerinde ise yetim çocuklara öncelik tanındığı görülmektedir. Nitekim Fatih Külliyesi'nin sıbyan mektebinde öncelikle yetim çocuklar, yetim çocuk yoksa fakir çocukların okutulması şartı bulunmaktadır⁶. Yavuz Sultan Selim Külliyesi'nin sıbyan mektebine ise yetim çocuklarla birlikte babası hayatta olan Müslüman çocukların da kabul edileceği belirtilmektedir⁷. Yine II.

¹ Süleymaniye Vakfiyesi, s. 24.

² VGMA, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 54.

³ Kartal, a.g.t., s. 521.

⁴ VGMA, Defter Numarası: 635/2, s. 70.

⁵ Süleymaniye Vakfiyesi, s. 48.

⁶ Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri, s. 59.

⁷ VGMA, Defter Numarası: 1383, 14 Ramazan 964 (11 Temmuz 1557), s. 19.

Bayezid Külliyesi'nin sıbyan mektebi de sadece yetim ve fakir çocuklar için tahsis edilmiştir⁸.

Yukarıda sıralanan örnekler sıbyan mekteplerinin sadece fakir ve yetim çocuklar için mi kurulduğu sorusunu akla getirir de tez kapsamında incelenen 30 sıbyan mektebinin 19 tanesinde mektebe kabul edilecek çocuklarla ilgili herhangi bir şarta yer verilmemesi sıbyan mekteplerinin varlıklı yoksul ayrımı olmaksızın bütün Müslüman çocuklara açık olduğunu göstermektedir.

B. EĞİTİM VE HİZMETLİ KADROLARINDA GÖRÜLEN BENZERLİK VE FARKLILIKLAR

Sıbyan mekteplerinin eğitim ve hizmetli kadrolarında yer alan görevli sayıları, vakfın gelir düzeyi ve vâkıfın vakfiyede belirttiği şartlara göre değişiklik göstermektedir. II. Bayezid Külliyesi⁹, Haseki Külliyesi¹⁰, Cihangir Külliyesi¹¹ ve Paşabahçe Külliyesi'nin sıbyan mektepleriyle¹² Yenibahçe'deki Mihrimah Sultan sıbyan mektebinde¹³ sadece bir muallim ve bir halife, Sultan III. Mustafa'nın Hasköy'deki sıbyan mektebinde ise yalnızca bir muallim görevlendirilmiştir. Buna karşın İsmihan Kaya Sultan sıbyan mektebi gibi bir muallim, iki halife, bir küttab hocası, bir hat muallimi, bir ferraş ve bevab ile iki sanduki ve noktacının görev yaptığı sıbyan mektepleri de bulunmaktadır¹⁴.

Sıbyan mekteplerinde çalışan görevliler, bu görevlilerde olması gereken nitelikler, görevlilerin vazifeleri ve karşılığında alacakları günlük ücretlerle ilgili şartlara vakfiyeler üzerinden ulaşabilmek mümkündür. Çalışmamıza konu olan 30 sıbyan mektebinin vakfiyelerinde bulunan şartlara göre sıbyan mekteplerinin eğitim ve hizmetli kadrolarında çalışan görevliler ve bunlar hakkındaki bilgiler devam eden kısımda başlıklar halinde ele alınacaktır.

⁸ II. Bayezid Külliyesi Vakfiyeleri, s. 340.

⁹ II. Bayezid Külliyesi Vakfiyeleri, s. 351.

¹⁰ Kartal, a.g.t., s. 524.

¹¹ Süleymaniye Vakfiyesi, s. 50.

¹² VGMA, Defter Numarası: 642, s. 46.

¹³ VGMA, Defter Numarası: 635/2, s. 70.

¹⁴ VGMA, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

1. Eğitim Kadrosu

a. Muallim

Muallimlerin temel vazifeleri mektepteki çocuklara Kur'ân-ı Kerim okumayı¹⁵, âdab ve erkânı, İslam'ın farz ve sünnetlerini¹⁶, namazın şartlarını¹⁷ ve yazmayı¹⁸ öğretmektir. Mihrimah Sultan ve Cihangir Külliyyelerinin sıbyan mekteplerindeki muallimlerin çocuklara yeteri kadar edebiyat bilgisi vermesi de şart koşulmuştur¹⁹. Bu bilgilerden hareketle sıbyan mekteplerinde görevlendirilen muallimlerin Kur'ân-ı Kerim'i, temel dini bilgileri ve yazı yazmayı öğrettikleri ifade edilebilir. Yukarıda adı geçen iki mekteple sınırlı olmak üzere muallimlerin edebiyat dersi de verebildikleri görülmektedir. Ancak dersin içeriği ve düzeyi hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Sıbyan mekteplerinde muallim olarak vazifelendirilecek kişilerin Kur'ân-ı Kerim'i, tecvid ve kırâat ilmini iyi bilen²⁰, dindar kimseler olması gerekmektedir²¹. Ayrıca II. Bayezid ve Süleymaniye Külliyyeleri sıbyan mekteplerindeki muallimlerin, Kur'ân-ı Kerim'i ezbere bilen kişilerden seçilmesi istenmiştir²². Temel gayesi Kur'ân-ı Kerim okumayı öğretmek olan mekteplerde çalışacak muallimlerin bu amacı layıkıyla yerine getirebilmeleri için Kur'ân-ı Kerim'i iyi bilen onu doğru ve güzel şekilde okuyan kimseler olmaları beklendiği anlaşılmaktadır.

¹⁵ II. Bayezid Külliyesi Vakfiyeleri, s. 351; VGMA, Defter Numarası: 1383, s. 365; VGMA, Defter Numarası: 635/2, s. 70; VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 193; Süleymaniye Vakfiyesi, s. 37; VGMA, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 99-100; Turhan Valide Sultan Vakfiyesi, s. 102; VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 23.

¹⁶ VGMA, Defter Numarası: 1383, s. 365; VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 193; Turhan Valide Sultan Vakfiyesi, s. 102.

¹⁷ II. Bayezid Külliyesi Vakfiyeleri, s. 351; Süleymaniye Vakfiyesi, s. 37; Sabırlı, a.g.e., s. 85.

¹⁸ VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 193; VGMA, Defter Numarası: 1383, s. 365; Turhan Valide Sultan Vakfiyesi, s. 103.

¹⁹ Süleymaniye Vakfiyesi, s. 50; VGMA, Defter Numarası: 635/2, s. 70.

²⁰ II. Bayezid Külliyesi Vakfiyeleri, s. 365; VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 193; Süleymaniye Vakfiyesi, s. 37, 50; Sabırlı, a.g.e., s. 85; VGMA, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 99-100; Turhan Valide Sultan Vakfiyesi, s. 102; VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 63; VGMA, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304; VGMA, Defter Numarası: 1467, s. 11; VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 208; Kala- Akarçeşme, a.g.e., s. 330.

²¹ VGMA, Defter Numarası: 635/2, s. 70; VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 192; Süleymaniye Vakfiyesi, s. 50; VGMA, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 29; Turhan Valide Sultan Vakfiyesi, s. 102; VGMA, Defter Numarası: 1467, s. 12; VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 23.

²² II. Bayezid Külliyesi Vakfiyeleri, s. 351; Süleymaniye Vakfiyesi, s. 37.

Çinili Külliyesi, Yeni Valide Külliyesi, Haseki Külliyesi ve Atık Valide Külliyesi'nin sıbyan mektepleri ile Verdina Kadın ve Alicenab Kadın sıbyan mekteplerinin muallimlerinin ise yumuşak huylu ve şefkatli kimseler olması gerektiği ifade edilmiştir²³. Sıbyan mekteplerinde görevlendirilecek muallimlerin yumuşak huylu ve şefkatli kişilerden seçilmesi şartına kendileri de birer evlat sahibi olan kadın bânilerin vakfiyelerinde rastlanması da dikkate değer bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

b. Halife

Muallimin yardımcısı konumunda olan halifeler, muallimin verdiği dersi tekrar ettirmek ve terbiye edilmelerini sağlamakla görevlidir²⁴. Kalfa²⁵ ve muid²⁶ olarak da adlandırılabilen halifelerin iyi huylu, dindar ve güvenilir kimseler olması gerekmektedir²⁷. Ayrıca Sultan II. Bayezid ve Şebsafa Kadın Külliyelerinin sıbyan mekteplerinde görevlendirilecek halifelerin hafız kişilerden seçilmesi şartına yer verilmiştir²⁸. Halife seçiminde iyi huylu ve güvenilir kriteri bulunmasında halifenin çocuklarla birebir temasta olan bir görevli olmasının etkili olduğu düşünülebilir.

Mihrimah Sultan Külliyesi sıbyan mektebinde çalışacak halifenin öğrencilere karşı güzellik ve nezaketle yaklaşması, kabalıktan uzak durması gerektiği ifade edilmiş fakat öğrencilerin ihmalkâr davrandıkları durumlarda vurarak terbiye edilebilecekleri belirtilmiştir²⁹. Buna karşın Fatih Külliyesi sıbyan mektebinin halifesinin ise çocukları aşağılamaması, anlamadıkları yerleri güzel ve yumuşak bir şekilde açıklaması gerektiği ifade edilmiştir³⁰. Mektebin eğitim kadrosunda yer alan ve çocukların eğitimi ile doğrudan meşgul olan halifenin, görevini icra ederken uyguladığı

²³ **VGMA**, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 29; Özgüleş, **a.g.t.**, s. 570; **VGMA** Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 98, s. 175; **VGMA**, Defter Numarası: 1467, s. 11; Kartal, **a.g.t.**, s. 524; Sabırlı, **a.g.e.**, s. 85.

²⁴ **VGMA**, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304; **Turhan Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 102.

²⁵ Kartal, **a.g.t.**, s. 524.

²⁶ Sabırlı, **a.g.e.**, s. 85.

²⁷ **VGMA**, Defter Numarası: 635/2, s. 70; **VGMA**, Defter Numarası: 1392, s. 19; **Süleymaniye Vakfiyesi**, s. 37, 50; Sabırlı, **a.g.e.**, s. 85.

²⁸ **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 208; **II. Bayezid Külliyesi Vakfiyeleri**, s. 351.

²⁹ **VGMA**, Defter Numarası: 635/2, s. 70.

³⁰ **Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri**, s. 59.

yaklaşımın bâninin tanzim ettiği vakfiyedeki şartlara göre farklılık gösterebildiği anlaşılmaktadır.

c. Hat Muallimi

Hat sanatında uzman kişiler arasından seçilen³¹ ve meşk hocası olarak da adlandırılan hat muallimleri³², mektepteki çocuklara hat dersi vermekle görevlidir³³. Ayrıca Şebsafa Kadın sıbyan mektebinde çalışacak hat mualliminin hattatlık icazetine sahip bir kimse olması istenmiştir³⁴. Çalışmamızda ele alınan 30 sıbyan mektebinin 15'inde hat muallimlerinin de görevlendirildiği görülmektedir³⁵. Bu durum sıbyan mekteplerinde sadece temel okuma yazma bilgisi verilmekle kalınmayıp, bunun ötesinde alanında uzman hattatlar tarafından güzel yazmalarının da temin edildiğini göstermektedir.

d. Küttab Hocası

Sıbyan mekteplerinde görevlendirilen küttab hocaları ulaşılabilen vakfiyeler dahilinde, 3 sıbyan mektebinde de farklı şekilde tanımlanmıştır. İsmihan Kaya Sultan sıbyan mektebinde, öğrencilere Arapça gramer bilgisi vermek³⁶, Saliha Sultan Külliyesi sıbyan mektebinde din ilimlerini öğretmek³⁷, Hamidiye Külliyesi sıbyan mektebinde ise kabiliyetli olan öğrencilere Arapça ve Farsça dersleri vermekle görevlendirilmiştir³⁸. Bu durumda küttab hocalarının Arapça, Farsça ve din ilimleri

³¹ Sabırlı, **a.g.e.**, s. 95; **VGMA**, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 30; Özgüleş, **a.g.t.** s. 570; **VGMA**, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 35; **VGMA**, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304; **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20.

³² **VGMA**, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 35; **VGMA**, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304; **VGMA**, Defter Numarası: 1405, s. 37; **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 208; Kala- Akarçeşme, **Mihrişah Valide Sultan Vakfı**, s. 330.

³³ Sabırlı, **a.g.e.**, s. 95; **VGMA**, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 30; Özgüleş, **a.g.t.** s. 570; **VGMA**, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280; **VGMA**, Defter Numarası: 642, s. 46; **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 208.

³⁴ **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 208.

³⁵ Sabırlı, **a.g.e.**, s. 95; **VGMA**, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 30; Özgüleş, **a.g.t.** s. 570; **VGMA**, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280; **VGMA**, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 35; **VGMA**, Defter Numarası: 1467, s.11; **VGMA**, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304; **VGMA**, Defter Numarası: 1405, s. 37; **VGMA**, Defter Numarası: 642, s. 46; **VGMA**, Defter Numarası: 743, Sıra Numarası: 80, s. 220; **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20; **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 208; Kala - Akarçeşme, **Mihrişah Valide Sultan Vakfı**, s. 330.

³⁶ **VGMA**, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

³⁷ **VGMA**, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 63-64.

³⁸ **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20.

derslerini anlatmakla görevli kişiler olduğu ifade edilebilir. Küttab hocalarının Arap dilinde uzman, ulemadan kimseler olması gerektiği belirtilmiştir³⁹.

Tezimizde incelenen 30 sıbyan mektebinden sadece Hamidiye Külliyesi ve Saliha Sultan Külliyesinin sıbyan mektepleri ile İsmihan Kaya Sultan sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda küttab hocası bulunmaktadır⁴⁰.

e. İlmihal Hocası

İlmihal hocasının vazifesi çocuklara fıkıh ve ilmihal dersleri vermektir. Bu dersler ile sıbyan mektebine devam eden çocuklara İslam dinine ait temel bilgilerin öğretilmesi hedeflenmiştir. Çalışmamızda ele alınan 30 sıbyan mektebi içerisinde yalnızca Şebsefa Kadın Külliyesi sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda bu amaçla bir ilmihal hocasının bulunduğu görülmektedir⁴¹.

f. Kırâateyn

Sıbyan mektebinde Kur'ân-ı Kerim dersi vermekle görevlendirilen kırâateynin kırâat ilmini iyi bilen bir kimse olması gerekmektedir. Kırâateyn olarak isimlendirilen görevlinin, incelenen sıbyan mekteplerinden sadece Saliha Sultan sıbyan mektebinde bulunduğu ve mektepteki çocuklara haftada 2 gün Kur'ân dersi vermekle görevlendirildiği tespit edilmiştir⁴². Saliha Sultan sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda Kur'ân-ı Kerim dersi vermekle vazifelendirilen ve tecvid ilmini iyi bilen bir muallim zaten mevcuttur. Bu durum, çocukların Kur'ân-ı Kerim'i doğru ve en güzel şekilde okuyabilmelerine dikkat edildiği ve bunun için bir de kırâat hocası tayin edildiğini göstermektedir.

g. Risâle-i Birgivî ve Şâhidî Hocası

Risâle-i Birgivî ve Şâhidî adlı kitapları okutmakla görevlidir. Zevki Kadın sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda Risâle-i Birgivî ve Şâhidî hocasına da yer

³⁹ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20; VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 63-64.

⁴⁰ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20; VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 63-64; VGMA, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

⁴¹ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 208.

⁴² VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 63.

verildiği görülmektedir⁴³. Tezde incelenen diğer sıbyan mekteplerinde ise böyle bir görevli mevcut değildir.

h. Şeyhülkurrâ

Şeyhülkurrâlar kırâat ilminde uzman ve bu ilmi öğreten kişilerdir. Tez dahilinde yer alan sıbyan mekteplerinden sadece Ayşe Sultan sıbyan mektebinin eğitim kadrosunda bir şeyhülkurrâ görevlendirildiği görülmektedir. Bu şeyhülkurrânın iyi huylu, takvâ sahibi ve kırâat ilminde tecrübeli bir kimse olması istenmiştir⁴⁴. Sıbyan mektebinde bir şeyhülkurrâ görevlendirilerek çocukların Kur'ân'ı güzel ve doğru bir şekilde okuyabilmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

2. Hizmetli Kadrosu

a. Bevvab

Sıbyan mekteplerinin hizmetli kadrolarında görev yapan bevvablar, mektebin kapısını açıp kapatmaktan sorumludur. Atık Valide ve Beylerbeyi Külliyelerinin sıbyan mekteplerinde bevvab olarak çalışan görevliler bulunmaktadır⁴⁵. Bazı sıbyan mekteplerinde bevvabların aynı zamanda ferraş, mezbelekeş ve mustahfız olarak da hizmet verdiği görülmektedir. Mesela Zevki Kadın sıbyan mektebindeki görevli hem bevvab hem mezbelekeş⁴⁶, Hamidiye Külliyesi sıbyan mektebindeki görevli ise hem bevvab hem ferraş hem de mustahfız olarak vazifelendirilmiştir⁴⁷.

b. Ferraş

Sıbyan mekteplerinin temizlik işlerinden sorumlu olan görevlilere ferraş denilmektedir⁴⁸. Sıbyan mekteplerinde görev alacak olan ferraşların sabırlı, gayretli ve

⁴³ VGMA, Defter Numarası: 1405, s. 38.

⁴⁴ VGMA, Kasa Numarası: 87, s. 91.

⁴⁵ Sabırlı, a.g.e., s. 95; VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 23.

⁴⁶ VGMA, Defter Numarası: 1405, s.38.

⁴⁷ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20-21.

⁴⁸ Mihrimah Sultan Külliyesinin sıbyan mektebinde temizlik işlerinden sorumlu olan görevli kennas olarak isimlendirilmiştir. VGMA, Defter Numarası: 635/2, s. 70.

çalışkan kimseler olması gerekmektedir⁴⁹. Çinili Külliyesi sıbyan mektebi, Mahpeyker Kösem Sultan sıbyan mektebi ve Ayazma Külliyesi sıbyan mektebi ile Rami Kadın, Alicenab Kadın, Verdina Kadın ve Zevki Kadın sıbyan mekteplerinin hizmetli kadrolarında ferraşlara yer verildiği görülmektedir⁵⁰. Mekteplerde görevlendirilen ferraşlar sayesinde çocukların hijyenik bir ortamda ders işlemeleri temin edilmiştir.

Bazı sıbyan mekteplerinde ise ferraşların eş zamanlı olarak başka işlerle de görevlendirildiği ifade edilmektedir. Örneğin Beylerbeyi Külliyesi'nin ferraşı aynı zamanda caminin muvakkitliğini de üstlenmiştir⁵¹.

c. Kayyım

Sıbyan mekteplerinin hizmetli kadrosunda yer alan kayyımlar, her sabah mektebin kapısını açmak, etrafı temizlemek ve her gün ikindi vaktinden sonra mektebi kilitlemekle görevlendirilmiştir⁵². Sıbyan mekteplerinde hizmet eden kayyımların iyi huylu ve dürüst kimseler olması gerekmektedir⁵³. Fatih⁵⁴, Yavuz Sultan Selim⁵⁵, Şehzade⁵⁶ ve Yeni Cami Külliyelerinin sıbyan mekteplerinin⁵⁷ hizmetli kadrolarında kayyımlara yer verildiği görülmektedir.

Yavuz Sultan Selim Külliyesi sıbyan mektebindeki kayyım, mektebi açıp kapatmak dışında günde iki defa çocukları imarete götürmek ve yemeklerini yedikten sonra tekrar mektebe getirmekle de vazifelendirilmiştir⁵⁸.

⁴⁹ **Süleymaniye Vakfiyesi**, s. 37; **VGMA**, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 36; **VGMA**, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304; **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20-21.

⁵⁰ **VGMA**, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 28; **VGMA** Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 98, s. 175; **VGMA**, Defter Numarası: 1467, s. 12; **VGMA**, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304; **VGMA**, Defter Numarası: 1405, s.38; **VGMA**, Defter Numarası: 642, s. 46.

⁵¹ **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 23.

⁵² **VGMA**, Defter Numarası: 1383, s. 366; **VGMA**, Defter Numarası: 1392, s. 194; **Turhan Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 103.

⁵³ **VGMA**, Defter Numarası: 1383, s. 366; **VGMA**, Defter Numarası: 1392, s. 194.

⁵⁴ **Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri**, s. 59.

⁵⁵ **VGMA**, Defter Numarası: 1383, s. 366.

⁵⁶ **VGMA**, Defter Numarası: 1392, s. 194.

⁵⁷ **Turhan Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 103.

⁵⁸ **VGMA**, Defter Numarası: 1383, s. 366.

d. Mezbelekeş

Mezbelekeş, sıbyan mektebinin çöplerini atmakla görevlidir. Tez çalışmamızda incelenen sıbyan mekteplerinden sadece Zevki Kadın sıbyan mektebinde mezbelekeş bulunmaktadır. Bu kişi aynı zamanda bevvab olarak da hizmet etmekte olup mektebin kapısını açıp kapatmak ve çöpleri atmakla görevlidir⁵⁹.

e. Mustahfız

Mustahfız, koruma görevlisidir. Hamidiye Külliyesi ve Mihrişah Sultan Külliyesinin sıbyan mekteplerinde mustahfızlara yer verildiği görülmektedir. Mihrişah Sultan sıbyan mektebindeki görevli hem bevvab hem ferraş hem de mustahfız-ı tas-ı çeşme-i mekteb olarak hizmet etmektedir⁶⁰. Yani mektep çeşmesindeki tasın muhafazası için görevlendirilmiştir. Hamidiye Külliyesinin sıbyan mektebinde ise bevvab ve ferraş olarak vazifelendirilen kişi aynı zamanda mustahfız olarak da görev yapmaktadır⁶¹. Bu durum bazı mekteplerde mektebi korumakla görevli hizmetlilerin bulunabildiğini göstermektedir.

f. Saka-i Mektep

Saka, su vermek ya da su dağıtmakla görevli kişidir⁶². Rami Kadın sıbyan mektebinde, gayretli bir kimsenin saka olarak hizmet etmesi istenmiştir⁶³. Görev tanımı ve sorumlulukları belirtilmemiştir; ancak saka kelimesinin sözlük anlamından hareketle mektebe su dağıtmakla vazifelendirildiği ifade edilebilir. Çalışmamız dahilinde yer alan diğer sıbyan mekteplerinin hizmetli kadrolarında sakaya yer verilmediği görülmektedir.

g. Neccar Kalfası ve Kurşuncu

Şebsafa Kadın Külliyesinin sıbyan mektebinde ihtiyaç halinde cami, mektep ve tuvaletlerin tamir ve onarımının gerçekleştirilmesi için bir neccar kalfası⁶⁴ ve

⁵⁹ VGMA, Defter Numarası: 1405, s.38.

⁶⁰ VGMA, Defter Numarası: 1455, s. 28b; Kala - Akarçeşme, a.g.e., s. 330.

⁶¹ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20-21.

⁶² Şemseddin Sami, a.g.e., s. 700.

⁶³ VGMA, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304.

⁶⁴ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 208.

gerekli durumlarda külliye ait cami ve mektebin kurşunlarının tamir ve onarımını yapmak üzere bir kurşuncu görevlendirilmiştir⁶⁵. Bu görevliler sıbyan mektebinin hizmetli kadrosunda daimî olarak bulunmasa da ihtiyaç durumunda vazifelendirilebilmektedir. Vakıf binalarının tamir ve onarımı için görevliler tayin edilmesi ile birer hayır kurumu olan bu yapıların gerekli bakımlarının gerçekleştirilerek kesintisiz şekilde halka hizmet vermeleri sağlanmıştır. Diğer sıbyan mekteplerinde neccar kalfası ve kurşuncuya rastlanmamaktadır.

h. Mâhi'n-nukûş

Mâhi'n-nukûş olarak görevlendirilen kişiler vakıf binalarının duvarlarına kim olduğu bilinmeyen kişiler tarafından yazılan yazılar ve çizilen resimleri silmekle sorumludur⁶⁶. Fatih Külliyesindeki hizmetlilerden biri olan mâhi'n-nukûş, külliyenin etrafını gözetleyerek cami, medrese, sıbyan mektebi ve imareti, duvarlarını karalayan kişilerden muhafaza etmekle görevlendirilmiştir⁶⁷. Böyle bir görevlinin varlığı, vakıf eserlerinin koruma altına alınarak orijinal hallerinin muhafaza edilmeye çalışıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Diğer mekteplerin hizmetli kadrolarında mâhi'n-nukûş olarak çalışan bir görevli bulunmadığı görülmektedir.

C. SIBYAN MEKTEPLERİNİN EĞİTİM VE HİZMETLİ KADROSUNDA ÇALIŞAN GÖREVLİLERİN ALDIKLARI ÜCRETLER

Sıbyan mektebi görevlilerine verilen ücretler vakfiyelerdeki şartlara göre değişiklik göstermektedir. Tezimize konu olan 30 sıbyan mektebinin görevli ücretleri incelenerek en düşük ve en yüksek ücretler hakkında genel bir fikre ulaşılmaya çalışılmıştır. Buna göre, sıbyan mekteplerinin vakfiyelerinden edinilen bilgilere göre

⁶⁵ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209.

⁶⁶ (Çevrimiçi) <https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu#dic15>, 2022.

⁶⁷ Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri, s. 54.

eğitim ve hizmetli kadrolarında çalışan görevlilerin aldıkları en düşük ve en yüksek ücret değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

TABLO 26
Sıbyan Mekteplerinin Eğitim ve Hizmetli Kadrosunda Yer Alan
Görevlilerin Aldıkları En Düşük ve En Yüksek Ücretler

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Muallim	3 ⁶⁸ - 50 ⁶⁹
Halife	2 ⁷⁰ - 30 ⁷¹
Hat Hocası	4 ⁷² - 30 ⁷³
Küttab Hocası	6 ⁷⁴ - 40 ⁷⁵
İlmihal Hocası ⁷⁶	20 ⁷⁷
Kırâteyn ⁷⁸	10 ⁷⁹
Risâle-i Birgivi ve Şâhidî Hocası ⁸⁰	15 ⁸¹
Şeyhülkurâ ⁸²	30 ⁸³
Bevvab	1 ⁸⁴ - 10 ⁸⁵
Kayyım	2 ⁸⁶ - 6 ⁸⁷
Ferraş	1 ⁸⁸ - 10 ⁸⁹
Mezbelekeş ⁹⁰	8 ⁹¹

⁶⁸ VGMA, Defter Numarası: 635/2, s. 70.

⁶⁹ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20.

⁷⁰ VGMA, Defter Numarası: 635/2, s. 70.

⁷¹ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20.

⁷² VGMA, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 30.

⁷³ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20.

⁷⁴ VGMA, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

⁷⁵ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20.

⁷⁶ Sadece Şebsafa Kadın sıbyan mektebinde bulunmaktadır. VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209.

⁷⁷ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209.

⁷⁸ Sadece Saliha Sultan sıbyan mektebinde bulunmaktadır. VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 63.

⁷⁹ VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 63.

⁸⁰ Sadece Zevki Kadın sıbyan mektebinde bulunmaktadır. VGMA, Defter Numarası: 1405, s. 38.

⁸¹ VGMA, Defter Numarası: 1405, s. 38.

⁸² Sadece Ayşe Sultan sıbyan mektebinde bulunmaktadır. VGMA, Kasa Numarası: 87, s. 91.

⁸³ VGMA, Kasa Numarası: 87, s. 91.

⁸⁴ VGMA, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

⁸⁵ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 21.

⁸⁶ VGMA, Defter Numarası: 1383, s. 366.

⁸⁷ Turhan Valide Sultan Vakfiyesi, s. 103.

⁸⁸ VGMA, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 30.

⁸⁹ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 21.

⁹⁰ Sadece Zevki Kadın sıbyan mektebinde bulunmaktadır. VGMA, Defter Numarası: 1405, s. 38.

⁹¹ Bevvablık ve mezbelekeşlik görevi için toplamda 8 akçe tahsis edilmiştir. VGMA, Defter Numarası: 1405, s. 38.

Mektep Görevlisi	Günlük Ücreti (akçe)
Mustahfız	5 ⁹² - 10 ⁹³
Saka ⁹⁴	5 ⁹⁵
Neccar Kalfası ⁹⁶	8 ⁹⁷
Kurşuncu ⁹⁸	4 ⁹⁹

Bir önceki başlıkta vazifelerine de yer verilen görevlilerin ücretlendirmelerinin sıbyan mektebinin bağlı olduğu vakfın gelir düzeyi, vâkıfın vakfiyede belirttiği şartlar ve vazifelilerin iş yoğunluklarına göre değişiklik gösterdiği düşünülebilir.

D. SIBYAN MEKTEPLERİNİN ÖĞRENCİ MEVCUTLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Tez kapsamında incelenen sıbyan mekteplerinin vakfiyelerinden edinilen bilgilere göre mekteplerin öğrenci mevcutları 20 ila 70 kişi arasında değişmektedir. Vakfiyelere göre sadece 13 sıbyan mektebinin öğrenci sayısı tespit edilebilmektedir. Öğrenci mevcutları bilinen sıbyan mektepleri ve öğrenci sayıları aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

TABLO 27

Sıbyan Mekteplerinin Öğrenci Mevcutları

Sıbyan Mektebi	Öğrenci Mevcudu
Çinili Külliyesi Sıbyan Mektebi	20 ¹⁰⁰
Sultan II. Bayezid Külliyesi Sıbyan Mektebi	30 ¹⁰¹

⁹² VGMA, Defter Numarası: 1455, s. 28b.

⁹³ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 21.

⁹⁴ Sadece Rami Kadın sıbyan mektebinde bulunmaktadır. VGMA, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304.

⁹⁵ VGMA, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304.

⁹⁶ Sadece Şebsafa Kadın sıbyan mektebinde bulunmaktadır. VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 208.

⁹⁷ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 208.

⁹⁸ Sadece Şebsafa Kadın sıbyan mektebinde bulunmaktadır. VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209.

⁹⁹ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209.

¹⁰⁰ VGMA, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 31.

¹⁰¹ II.Bayezid Külliyesi Vakfiyeleri, s. 351.

Süleymaniye Külliyesi Sıbyan Mektebi	30 ¹⁰²
Sultan Ahmed Külliyesi Sıbyan Mektebi	30 ¹⁰³
Verdinaz Kadın Sıbyan Mektebi	30 ¹⁰⁴
Şebsafa Kadın Külliyesi Sıbyan Mektebi	30 ¹⁰⁵
Yeni Valide Külliyesi Sıbyan Mektebi	40 ¹⁰⁶
İsmihan Kaya Sultan Sıbyan Mektebi	40 ¹⁰⁷
Saliha Sultan Sıbyan Mektebi	40 ¹⁰⁸
Zeyneb Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi	40 ¹⁰⁹
Mihrişah Sultan Külliyesi Sıbyan Mektebi	40 ¹¹⁰
Hamidiye Külliyesi Sıbyan Mektebi	60 ¹¹¹
Rami Kadın Sıbyan Mektebi	70 ¹¹²

Yukarıdaki tablodan ve çalışmamızın ilk iki bölümünde detaylı biçimde incelenen vakfiyelerden hareketle, vâkıfın vakfiyede belirttiği şartlar ve mektebin fiziki kapasitesinin öğrenci mevcudunu belirleyen temel etkenler olduğu ifade edilebilir.

E. SIBYAN MEKTEPLERİNDE OKUTULAN DERSLERİN ORTAK VE FARKLI YÖNLERİ

Sıbyan mekteplerinde dersler sabah başlar, öğlen mola verilir, öğle arasından sonra tekrar başlayıp ikindi vaktine kadar devam ederdi¹¹³. Vakfiyelerde kayyımların sorumluluklarından bahsedilirken mektebi sabah açıp ikindi vaktinden sonra kapısını

¹⁰² Öğrenci mevcudunun en az 30 kişi olması gerektiği ifade edilmiştir. **Süleymaniye Vakfiyesi**, s. 37.

¹⁰³ **VGMA**, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 54.

¹⁰⁴ **VGMA**, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 98, s. 175.

¹⁰⁵ **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209.

¹⁰⁶ Özgüleş, **a.g.t.**, s. 571.

¹⁰⁷ **VGMA**, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

¹⁰⁸ **VGMA**, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 36.

¹⁰⁹ **VGMA**, Defter Numarası: 743, Sıra Numarası: 80, s. 220.

¹¹⁰ Kala, Akarçeşme, **a.g.e.**, s. 330.

¹¹¹ **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 21.

¹¹² **VGMA**, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304.

¹¹³ Hızlı, **a.g.m.**, s. 214.

kilitlemekle görevli oldukları belirtilmektedir¹¹⁴. Vakfiyelerde geçen bu şart mekteplerin sabah açılıp ikindiden sonra kapatıldığını belgelendirmesi bakımından önemlidir.

Vakfiyeler ve konuyla ilgili mevcut araştırma eserlerinde sıbyan mekteplerinde haftada kaç gün ders yapıldığı ya da hangi günlerin tatil günü olduğu ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece Abdülaziz Bey'in Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri adlı eserinde, mekteplerde eğitimin perşembe günü öğleye kadar devam ettiği, ertesi gün cuma tatili olduğu için çocuklara izin verildiği ve bu izne “âzad edilme” dendiği ifade edilmektedir¹¹⁵. II. Bayezid Külliyesi'ne ait vakfiyede, muallimin cuma günü hariç her gün mektepte ders vereceğinin belirtilmesi¹¹⁶ de bu bilgiyi kanıtlar niteliktedir. Ancak Abdülaziz Bey'in bu eserinin XIX. yüzyılın sonlarında yazılması ve incelenen diğer vakfiyelerde mekteplerin tatil günü ile ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemesi nedeniyle tüm sıbyan mekteplerinin tatil gününün cuma günü olduğu gibi bir çıkarım yapmak doğru olmayacaktır.

Belirli bir öğretim süresi bulunmayan sıbyan mekteplerinde okutulan dersler, devam eden başlıklar altında açıklanacaktır.

1. Kur'ân-ı Kerim

Sıbyan mekteplerinin kuruluş amacı çocuklara Kur'ân-ı Kerim okumayı öğretmektir. Bu sebeple her sıbyan mektebinde okutulan ortak ders Kur'ân-ı Kerim'dir. Çocuklar mektepte kilim, hasır ya da evden getirdikleri minderlerin üzerinde oturur, önlerine bir rahle koyarak Kur'ân-ı Kerimlerini okurlardı. Her çocuk sırayla hocanın önüne gider, dersini okur ve tekrar yerine dönerdi¹¹⁷. Ayrıca sıbyan mekteplerini başarıyla tamamlamak için Kur'ân-ı Kerim'i hatmetme şartı bulunduğu ifade edilmektedir.

¹¹⁴ VGMA, Defter Numarası: 1383, s. 366; **Turhan Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 103; VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 194.

¹¹⁵ Ziya Kazıcı, **Osmanlı'da Eğitim Öğretim**, Kayihan Yayınları, 2. bs., İstanbul 2016, s. 97.

¹¹⁶ **II.Bayezid Külliyesi Vakfiyeleri**, s. 351.

¹¹⁷ Hızlı, “**Osmanlı Sıbyan Mektepleri**”, s. 214.

XVII. yüzyılda İstanbul’da sıbyan mektebi muallimliği yapan Mehmed Efendi, “Nevhatü’l-Uşşak” adlı manzumesinde mektebini şu şekilde tasvir etmektedir;

“Dolar idi mektebimin içi sıbyân

Ederdim onlara tâlim-i Kur’ân

Önümde her biri tekrar ederdi

Alub dersini yerine giderdi¹¹⁸”

Resim 22

Sıbyan Mektepleri İçin Hazırlanan Tevcid Risalesi'nin İlk İki Sayfası
(İSAM Ktp., nr. 155765)

2. Hüsn-ü Hat

Sıbyan mekteplerinin programlarında bulunan derslerden biri de hüsn-ü hattır. Bu derste çocuklara hat sanatı ve güzel yazı öğretilmektedir¹¹⁹. Ayazma Külliyesi'nin sıbyan mektebi ile Rami Kadın ve Şebsafa Kadın sıbyan mekteplerinde hat derslerinin

¹¹⁸ Sakaoğlu, “Sıbyan Mektepleri”, s. 547.

¹¹⁹ VGMA, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 30; VGMA, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280; VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 35; Özgüleş, a.g.t., s. 570; VGMA, Defter Numarası: 1405, s. 37; VGMA, Defter Numarası: 642, s. 46; VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20; VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 208.

haftada 2 gün verileceği belirtilmiştir¹²⁰. Çalışmamız dahilinde incelen sıbyan mekteplerinin birçoğunun eğitim programında hat dersine de yer verilmesi mekteplerde Kur'ân-ı Kerim okumakla birlikte yazı yazmanın da öğretildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu sayede çocukların sıbyan mekteplerinden mezun olduklarında yazı yazmayı da öğrenmiş olmaları temin edilmiştir.

3. Din ve Ahlak Bilgisi

Sıbyan mekteplerinde Kur'ân-ı Kerim ile birlikte din ve ahlak bilgisi de öğretilmektedir. Çocuklara muallimler tarafından İslam'ın farz ve sünnetleri¹²¹, namazın şartları¹²², sure ve dualar¹²³, dinin emir ve yasakları¹²⁴, ahlâk ve terbiye kurallarına göre uyulması gereken esaslar¹²⁵ ile âdab ve erkan¹²⁶ hakkında bilgi verilmektedir. Böylelikle çocuklara her Müslümanın bilmesi gereken temel dini bilgiler öğretilmekte ve İslam dininin kurallarına vâkıf, terbiye ve ahlak sahibi bireyler olarak yetişmeleri sağlanmaktadır.

4. Edebiyat

Çalışmamızda incelen sıbyan mekteplerinden Mihrimah Sultan Külliyesi¹²⁷ ve Cihangir Külliyesinin¹²⁸ sıbyan mekteplerinde öğrencilere yeterli ölçüde edebiyat dersi verilmesi şartı bulunmaktadır. Diğer sıbyan mekteplerinin programlarında böyle bir derse yer verilmemiştir. Ancak basit düzeyde de olsa sıbyan mekteplerinde edebiyat dersi verilebildiğini göstermesi bakımından önemli bir bilgidir.

¹²⁰ VGMA, Defter Numarası: 642, s. 46; VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 208; VGMA, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304.

¹²¹ VGMA, Defter Numarası: 1383, s. 365; VGMA, Defter Numarası: 1392, s. 193.

¹²² II. Bayezid Külliyesi Vakfiyeleri, s. 351; Süleymaniye Vakfiyesi, s. 37; Sabırlı, a.g.e., s. 85.

¹²³ VGMA, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 54.

¹²⁴ Süleymaniye Vakfiyesi, s.50; VGMA, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 54.

¹²⁵ VGMA, Defter Numarası: 2184, Sıra Numarası: 1, s. 54; Turhan Valide Sultan Vakfiyesi, s. 102.

¹²⁶ VGMA, Defter Numarası: 1383, s. 365; VGMA, Defter Numarası: 1392, 1547, s. 193.

¹²⁷ VGMA, Defter Numarası: 635/2, s. 70.

¹²⁸ Süleymaniye Vakfiyesi, s. 50.

5. Arapça ve Farsça

Sıbyan mekteplerinin vakfiyeleri incelendiğinde sadece 2 mektebin programında Arapça ve Farsça derslerine yer verildiği görülmektedir. Bunlar İsmihan Kaya Sultan ve Hamidiye Külliyelerinin sıbyan mektepleridir¹²⁹. Bu durum çocuklara küçük yaşta dil eğitimi sağlanmasını göstermesi bakımından kayda değerdir. Ancak bu 2 mektebin istisnai örnekler olması nedeniyle mekteplerde dil eğitimi verildiği gibi bir genelleme yapmak doğru olmayacaktır.

6. İlmihal

Tezimize konu olan sıbyan mekteplerinden sadece Şebsafa Kadın Külliyesi sıbyan mektebinde ilmihal dersi verilmektedir¹³⁰. Bu ders aracılığıyla çocuklara İslam dinine ait temel bilgilerin öğretilmesi amaçlanmıştır.

7. Risâle-i Birgivî ve Şâhidî

Bu derste Risâle-i Birgivî ve Şâhidî adlı kitaplar okutulmaktadır. Bu kitapların içeriğine bakıldığında Mehmed Birgivî (ö.1573) tarafından yazılan Risâle-i Birgivî'nin sünnî inancını ve müslümanların şer'î yükümlülüklerini anlatan bir kitap olduğu görülmektedir. İkinci kitap olan Şâhidî'nin ise hangi kitap olduğunu belirlemenin zor olduğu ifade edilmektedir. Zira Şahidî adlı iki Osmanlı yazarı mevcuttur. Birincisi Şahidî İbrahim Dede (ö. 1550) olup Şahidî adı ile bilinen bir divânı, Gülşen-i esrâr, Gülşen-i tevhid, Gülşen-i vahdet ve Tuhfe-i Şâhidî adlı eserleri bulunmaktadır. İkincisi ise Leylâ ve Mecnun adında tek bir eseri olan Edirneli Şâhidî'dir¹³¹. Her ne kadar Şâhidî isimli eserin hangi yazara ait olduğu tam anlaşılamasa da konu itibarıyla Şâhidî İbrahim Dede'nin kitaplarından birinin kastedildiği düşünülebilir. Risale-i Birgivi adlı kitabın içeri dikkate alındığında sıbyan mekteplerinde Müslümanların şer'î sorumlulukları ve sünnîlik hakkında bilgi veren dersler bulunabildiği görülmektedir.

¹²⁹ VGMA, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280; VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 20.

¹³⁰ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 208.

¹³¹ Yediyıldız, "Vakıf İstılahları Lügatçesi", s. 59.

Tezimizde incelenen sıbyan mekteplerinden sadece Zevki Kadın sıbyan mektebinde okutulmakta olup diğer sıbyan mekteplerinin programlarında böyle bir derse yer verilmemiştir¹³².

F. HANEDAN MENSUPLARINCA ÖĞRENCİLERE VE GÖREVLİLERE SAĞLANAN İMKANLAR

1. Giyecek Yardımı

Sıbyan mekteplerinde okuyan öğrenciler ve burada çalışan görevlilere sağlanan imkânların başında giyim eşyaları gelmektedir. Ramazan Bayramı, Kadir Gecesi ve Berat Gecesi gibi özel gün ve gecelerde ya da yılın herhangi bir döneminde mektepte okuyan çocuklar ve eğitim kadrosunda çalışan görevliler için kaftan, kapama, arakiyye, kuşak, pabuç, mest, don, gömlek, takye, nalçe, entari, çintiyan, fes, çuka, çakşır, destar ve dizlik gibi çeşitli kıyafetler verildiği görülmektedir¹³³. Mesela Saliha Sultan sıbyan mektebinde okuyan 40 öğrenciye her sene Ramazan Bayramı'nda birer kapama, kavuk, kuşak, pabuç, mest verilmesi ve nalçe almaları için 15'er akçe dağıtılması istenmiştir. Ayrıca mektebin muallimine kapama, kavuk ve kuşak alması için 1.440 akçe, halifeye giyecek bedeli olarak 960 akçe, meşk hocasına ise 600 akçe tahsis edilmiştir¹³⁴. Ayşe Sultan sıbyan mektebindeki çocuklara her sene Kadir Gecesi'nde birer kaftan, arakiyye ve pabuç alınması istenmiştir¹³⁵. İsmihan Kaya Sultan sıbyan mektebinde ise her sene Şaban ayının 15'inde mektepteki 30 kız ve erkek çocuğa birer fes, kapama, entari, kuşak, dizlik ve ayakkabı alınması ve nalçe parası olarak 200 para verilmesi şartı mevcuttur¹³⁶. Mektebin bağlı olduğu vakıf

¹³² **VGMA**, Defter Numarası: 1405, s. 38.

¹³³ **II. Bayezid Külliyesi Vakfiyeleri**, s. 351; Süleymaniye Vakfiyesi, s. 42-43; **VGMA**, Kasa Numarası: 86, s. 83; **VGMA**, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 31; **Turhan Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 103; Özgüleş, **a.g.t.**, s. 571; **VGMA**, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280; **VGMA**, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 38; **VGMA** Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 98, s. 175; **VGMA**, Defter Numarası: 1467, s. 12; **VGMA**, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304; **VGMA**, Defter Numarası: 743, Sıra Numarası: 80, s. 220; **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209; Kala, Akarçeşme, **a.g.e.**, s. 330.

¹³⁴ **VGMA**, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 38.

¹³⁵ **VGMA**, Kasa Numarası: 86, 1603 (1011), s. 83.

¹³⁶ **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209.

tarafından temin edilen bu kıyafetlerle mektepte okuyan çocuklar ve mektep görevlilerinin temel giyim ihtiyaçlarının giderilmesi sağlanmıştır.

2. Yemek Yardımı

Bazı sıbyan mekteplerinde çocuklar ve mektep görevlilerine yemek ya da fodula verildiği görülmektedir. Örneğin, Yavuz Sultan Selim Külliyesi sıbyan mektebinin muallim ve halifesi ile burada okuyan çocuklara günde 2 defa külliyein imaretinden yemek yiyebilme hakkı verilmiştir¹³⁷. Beylerbeyi Külliyesi sıbyan mektebinde ise muallim ve halifeye günlük birer çift, mektepte okuyan çocuklara ise günlük 12 çift fodula dağıtılmaktadır¹³⁸. Bu sayede mektepte okuyan çocuklar ve mektep görevlilerinin günlük besin ihtiyaçları mektebin bağlı olduğu vakıf tarafından giderilmiştir. Mektepte çalışan görevliler ve çocukların yemek ve kıyafet ihtiyaçlarının ücretsiz olarak temin edilmesi, sıbyan mekteplerinde okuyan çocuklara eğitim-öğretim hizmeti verilmekle birlikte birtakım temel ihtiyaçlarının da görmezden gelinmediğini göstermektedir.

İsmihan Kaya Sultan sıbyan mektebinde her sene aşure pişirilmesi ve mevlid-i şerif¹³⁹ okunması şartına yer verilmiştir. Mektepte pişirilecek aşure için yıllık 6.000 akçe tahsis edilmiştir¹⁴⁰. Aşure dağıtılması yemek yardımı maksatlı olmasa da sıbyan mekteplerinde bu tarz bir faaliyet gerçekleştirilebildiğine bir örnektir.

3. Harçlık ve Baklava Akçesi Verilmesi

Vakfiyeleri esas alınarak incelenen otuz sıbyan mektebinden beş tanesinin vakfiyesinde mektepte okuyan çocuklara günlük olarak para verilmesi şartına yer verildiği görülmektedir¹⁴¹. Bu şarta göre Alicenab Kadın sıbyan mektebinde okuyan 30 çocuğa 1'er akçe¹⁴², Zeynep Sultan sıbyan mektebindeki 40 çocuğa 1'er akçe¹⁴³,

¹³⁷ VGMA, Defter Numarası: 1383, s. 366, 402.

¹³⁸ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 11, s. 34.

¹³⁹ Mevlid-i Şerif okunması için tahsis edilen akçe miktarı vakfiyede silinmiş durumda olduğundan dolayı okunamamıştır.

¹⁴⁰ VGMA, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

¹⁴¹ VGMA, Defter Numarası: 1467, s. 12; VGMA, Defter Numarası: 743, Sıra Numarası: 80, s. 220; VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 21; Kala- Akarçeşme, a.g.e., s. 331; VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209.

¹⁴² VGMA, Defter Numarası: 1467, s. 12.

¹⁴³ VGMA, Defter Numarası: 743, Sıra Numarası: 80, s. 220.

Şebsafa Kadın sıbyan mektebinde okuyan 30 çocuğa 2'şer akçe¹⁴⁴, Mihrişah Sultan sıbyan mektebindeki 40 çocuğa 20'şer para¹⁴⁵, Hamidiye Külliyesi sıbyan mektebinde okuyan 60 çocuğa ise 2'şer akçe¹⁴⁶ dağıtılmaktadır. Çocuklara verilen harçlıklarla temel ihtiyaçlarını karşılamalarına katkıda bulunulmak istenmiştir. Çocukların mektebe olan motivasyonlarını artırmak amacıyla dağıtılmış olabileceği de ifade edilebilir.

Çinili Külliyesi sıbyan mektebinde her sene Ramazan-ı Şerif'te muallim ve halifeye 100'er akçe baklava akçesi verilmektedir¹⁴⁷. Baklava akçesinin vakıf görevlilerine verilen bir tür ikramiye olduğu belirtilmektedir¹⁴⁸. Bu tür bir ikramiye dağıtılmasında ise Çinili Sıbyan Mektebi'nin hanedan üyesine ait bir mektep olmasının etkili olduğu düşünülebilir. Diğer sıbyan mekteplerinin vakfiyelerinde baklava akçesi alınabildiğine dair bir şart bulunmamaktadır. Ancak vâkıfın isteği doğrultusunda sıbyan mektebi ve diğer vakıf görevlileri için ikramiye verilebildiğini göstermesi açısından önemlidir.

4. Konut İmkânı

Mihrişah Sultan Külliyesi sıbyan mektebinin muallimi¹⁴⁹, İsmihan Kaya Sultan sıbyan mektebinin muallim ile halifesi¹⁵⁰ ve Çinili Külliyesi sıbyan mektebinin hizmetçilerine vâkıfları tarafından inşa ettirilen evlerde ikamet etme hakkı verilmiştir¹⁵¹. Diğer sıbyan mekteplerinin vakfiyelerinde böyle bir şart mevcut değildir. Nitekim bu bilgi sıbyan mekteplerinde çalışan görevlilerin barınma ihtiyaçlarının karşılanması da göz önünde tutulduğunu göstermesi bakımından dikkate değerdir.

¹⁴⁴ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209.

¹⁴⁵ Kala - Akarçeşme, a.g.e., s. 331.

¹⁴⁶ VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 1, s. 21.

¹⁴⁷ VGMA, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 31.

¹⁴⁸ Saadet Maydaer, "Osmanlı Hanedan Ailesine Mensup Hanımların Vakıflarında Ramazan Ayına Yönelik Hizmetler", VD, sayı 56, Aralık 2021, s. 30.

¹⁴⁹ Kala- Akarçeşme, a.g.e., s. 321.

¹⁵⁰ VGMA, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

¹⁵¹ VGMA, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 28.

5. Mektep Gezisi

Sıbyan mekteplerinin bir kısmında her sene bahar mevsiminde bir ya da iki kez gezi düzenlenmektedir¹⁵². Mekteplerin vakfiyeleri incelendiğinde Çinili Külliyesi sıbyan mektebi¹⁵³ ve İsmihan Kaya Sultan sıbyan mektebinde yılda iki defa¹⁵⁴, Verdina Kadın¹⁵⁵, İsmihan Kaya Sultan¹⁵⁶, Alicenab Kadın¹⁵⁷, Rami Kadın¹⁵⁸, Şebsafa Kadın¹⁵⁹, Mihrişah Sultan¹⁶⁰ ve Yeni Cami Külliyesine ait sıbyan mekteplerinde¹⁶¹ ise yılda bir defa gezi tertip edildiği görülmektedir. Gezilere ait tüm masraflar mektebin bağlı olduğu vakıf tarafından karşılanarak çocukların açık havada güzel bir gün geçirmeleri temin edilmiştir. Derslere ufak bir mola niteliğinde olan bu gezilerin çocukların mektebe olan bağlılıklarını ve derslere olan motivasyonlarını artırmada etkili olacağı şüphesizdir.

G. SIBYAN MEKTEPLERİNİN FARKLI İHTİYAÇLARI ÜZERİNE TESPİTLER

Sıbyan mekteplerinin odun, kömür, halı, hasır, seccade, süpürge, testi, bardak ve muşamba ihtiyaçları kurucusu olan vakıflar tarafından temin edilmektedir. Mesela Verdina Kadın sıbyan mektebi için yıllık 1.400 akçelik kömür ile 1.200 akçelik sünger ve süpürge alınmaktadır¹⁶². Yeni Cami Külliyesi sıbyan mektebinin muşamba, kömür ve odun ihtiyacı için yıllık 3.000 akçe¹⁶³ tahsis edilmiş ve mektebe sermek üzere hasır, seccade ve halı alınması istenmiştir¹⁶⁴.

¹⁵² **VGMA**, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 31; **VGMA** Defter No: 638, Sıra No: 98, s. 175; **VGMA**, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280; **Turhan Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 103; **VGMA**, Defter Numarası: 1467, s. 12; **VGMA**, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304; **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209; Kala- Akarçeşme, **Mihrişah Valide Sultan Vakfı**, s. 331.

¹⁵³ **VGMA**, Defter Numarası: 1642, Sıra Numarası: 3, s. 31.

¹⁵⁴ **VGMA**, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

¹⁵⁵ **VGMA** Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 98, s. 175.

¹⁵⁶ **VGMA**, Defter Numarası: 632, Sıra Numarası: 298, s. 280.

¹⁵⁷ **VGMA**, Defter Numarası: 1467, s. 12.

¹⁵⁸ **VGMA**, Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 176, s. 304

¹⁵⁹ **VGMA**, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209.

¹⁶⁰ Kala- Akarçeşme, **a.g.e.**, s. 331.

¹⁶¹ **Turhan Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 103.

¹⁶² **VGMA** Defter Numarası: 638, Sıra Numarası: 98, s. 175.

¹⁶³ **Turhan Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 103.

¹⁶⁴ **Turhan Valide Sultan Vakfiyesi**, s. 135.

Alicenab Kadın sıbyan mektebi için yıllık 1.400 akçelik kömür¹⁶⁵, 1.200 akçelik süpürge, kalay ve sünger temin edilmektedir¹⁶⁶. Mihrişah Sultan Külliyesi sıbyan mektebine kömür alınması için 50 kuruş, testi, bardak ve süpürge parası olarak 10 kuruş verilmektedir¹⁶⁷. II. Bayezid Külliyesi, Yavuz Sultan Selim Külliyesi, Ayazma Külliyesi, Yeni Valide Külliyesi, Saliha Sultan Külliyesi ve Şebsafa Kadın Külliyelerinin sıbyan mekteplerine ise kış aylarında mektebi ısıtmak için kömür alındığı görülmektedir¹⁶⁸. Sıbyan mekteplerinin çeşitli ihtiyaçları, vakıf gelirleri vasıtasıyla giderilerek çocukların temiz, sıcak ve düzenli bir ortamda eğitim alabilmesi sağlanmıştır.

¹⁶⁵ VGMA, Defter Numarası: 1467, s. 12.

¹⁶⁶ VGMA, Defter Numarası: 1467, s. 13.

¹⁶⁷ Kala- Akarçeşme, a.g.e., s. 331.

¹⁶⁸ II. Bayezid Külliyesi ve Vakfiyeleri, s. 35; VGMA, Defter Numarası: 1383, s. 403; VGMA, Defter Numarası: 642, s. 46; Özgüleş, a.g.t., s. 571; VGMA, Defter Numarası: 1643, Sıra Numarası: 1, s. 36; VGMA, Defter Numarası: 637, Sıra Numarası: 7, s. 209.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde eğitim kademesinin ilk basamağını oluşturan sıbyan mekteplerinin kuruluş amacı, çocuklara Kur'ân-ı Kerim okumayı öğretmektir. Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıldan itibaren faaliyet gösteren ve eğitim-öğretim alanındaki vakıflardan biri olan sıbyan mektepleri, kurucuları tarafından düzenlenen vakfiyelerdeki şartlara göre yönetilmiş ve asırlar boyunca Müslüman çocuklara hizmet vermiştir.

Sıbyan mekteplerine dair kıymetli bilgiler içeren vakfiyeler aracılığıyla mekteplerin bânisi, konumu, kuruluş amacı, öğrenci mevcudu, eğitim ve hizmetli kadrosu ve bu kadrolarda çalışan görevlilerin aldıkları ücretler ile mekteplerin gelir ve giderleri hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. Literatürde yer alan araştırmalarda bu husus göz ardı edilmiştir. Bu sebeple çalışmamızın ana kaynağını oluşturan vakfiyeler esas alınmak suretiyle 30 sıbyan mektebi incelenmiş ve bu 30 mektebe ait 26 vakfiyede kayıt altına alınan bilgiler sayesinde pek çok veriye ulaşılmıştır.

Çalışmamız dahilinde incelenen sıbyan mekteplerine ait vakfiyelere göre mekteplerin birçoğunun eğitim programı Kur'ân-ı Kerim, temel dini bilgiler ve hat derslerinden oluşmaktadır. Bazı sıbyan mekteplerinde ise ilmiyal, edebiyat, Arapça ve Farsça ile Risâle-i Birgivi ve Şâhidî dersleri de okutulmaktadır. Öğrenci mevcutları 20 ila 70 kişi arasında değişiklik gösteren sıbyan mekteplerinin bir kısmı bânisinin isteği doğrultusunda sadece fakir ve yetim çocuklar için tahsis edilmiştir. Ancak mekteplerin geneline bakıldığında varlıklı yoksul ayrımı olmaksızın bütün Müslüman çocuklara açık olduğu görülmektedir. Mekteplerin eğitim kadrolarında muallim ve halifeden başka hat hocası, küttab hocası, ilmiyal hocası, kırâteyn, şeyhülkurrâ ile Risâle-i Birgivi ve Şâhidî hocası; hizmetli kadrolarında ise bevvab ve ferraş haricinde kayyım, saka, mustahfiz, mezbelekeş ve mâhi'n-nukûş gibi görevlilere de yer verilebilmektedir. Sıbyan mekteplerinin kömür, halı, hasır, süpürge, muşamba, bardak ve testi gibi temel ihtiyaçları ise mektebin bağlı olduğu vakıf tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca mektepte çalışan görevliler ve çocuklara yemek ve giyecek yardımı yapıldığı, çocuklara harçlık, mektep görevlilerine ikramiye dağıtıldığı, muallim ve halifeye konut imkânı sağlandığı ve çocuklar için bahar ya da yaz

mevsiminde geziler düzenlendiği gör÷lmektedir. Vakfiyeler aracılığıyla elde edilen bu bilgiler, sıbyan mekteplerini anlamak açısından vakfiyelerin değerini ortaya koymaktadır.

Osmanlı eğitim sistemindeki önemli kurumlardan biri olan ve yüzyıllar boyunca Müslüman çocuklara hizmet veren sıbyan mektepleri, 22 Mart 1926 tarihli Maarif Teşkilat Kanunuyla temel işlevlerini yitirmiş olsa da bânilerinin adını yaşatan hayır kurumları olarak faaliyet göstermeye devam etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Kaynakları

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)

nr. 86, sıra nr. 1; nr. 87, sıra nr. 1; nr. 608/2, sıra nr. 176; nr. 608/2, sıra nr. 177; nr. 632, sıra nr. 298; nr. 635/2, sıra nr. 1; nr. 637, sıra nr. 1; nr. 638, sıra nr. 98; nr. 638, sıra nr. 176; nr. 642, sıra nr. 1; nr. 743, sıra nr. 80; nr. 1383, sıra nr. 1; nr. 1392, sıra nr. 1; nr. 1640, sıra nr. 1; nr. 1642, sıra nr. 3; nr. 1643, sıra nr. 1; nr. 1467, sıra nr. 1; nr. 1405, sıra nr. 1; nr. 2184, sıra nr. 1.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Topkapı Sarayı Tasnifi

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (TS. MA. d.): 4326, 7573.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA. e.): 570/9.

Evkaf Nezareti Haremeyn Muhasebesi Defterleri (EV. HMH. d.): 5939, 6113, 6169, 6384, 6553, 6600, 6854, 7210, 7279, 7434, 7522, 7585.

Hatt-ı Hümayun (HAT): 1389/55255.

Cevdet-Maarif (C.MF): 84/4186, 9/412, 166/8266.

Ali Emiri Tasnifi (AE) I. Abdülhamid: 179/11935, 179/11937.

Maarif Nezareti Tasnifi

Mektubi Kalemi (MF. MKT.): 431/59, 827/31, 917/956, 925/70.

Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF. İBT): 426/70.

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.): 2424/109.

Kaynak Eserler

ABDÜLAZİZ BEY,

Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri, haz. Kâzım Arısan - Duygu Arısan Günay, c. I, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.

AYVANSARÂYÎ HÜSEYİN EFENDİ, ALÎ SÂTÎ' EFENDİ, SÜLEYMAN BESÎM EFENDİ, **Hadîkatü'l- Cevâmi**, haz. Ahmed Nezih Galitekin, İşaret Yayınları, İstanbul 2001.

AÇIKGÖZOĞLU, Ahmet Sacit, “Zeyneb Sultan Külliyesi”, **DİA**, c. XLIV, İstanbul 2013.

AFYONCU, Erhan - Uğur Demir, **Turhan Sultan**, Yeditepe Yayınevi, 2. bs., İstanbul 2016.

AĞAOĞLU, Mert, “Mihrişah Valide Sultan Adına İstanbul’da Yapılan Eserler ve Osmanlı Devrindeki Onarımları”, **2. Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Tam Metinleri Kitabı**, Ed. Prof. Dr. Kadir Ulusoy, Antalya 2018.

AHUNBAY, Zeynep, “Sultan Ahmed Külliyesi”, c. VII, **DBİst.A**, s. 59.

_____, “Mimar Sinan’ın Eğitim Yapıları”, **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri I**, 1988, s. 239-309.

AK, Mahmut, “Vakıf Kurucusu Bir Hanım: Mihrimah Sultan”, **VD**, 2006 Vakıf Medeniyeti Yılı Özel Sayısı, Ankara 2006.

AKBULUT, Müşfika, **Üsküdar Yeni Cami ve Külliyesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

AKGÜNDÜZ, Hasan,

Sıbyan Mektebi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
Ankara 1986.

AKKAYA, Esmâ Neda Yağmur, **Eyüpsultan Sıbyan Mektepleri ve Yeniden İşlevlendirilmesi: Rami Mehmet Paşa Sıbyan Mektebi Örneği**, YTÜ Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

AKSOY, Özgönül, **Osmanlı Devri İstanbul Sıbyan Mektepleri Üzerine Bir İnceleme**, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Doktora Tezi, İstanbul 1968.

AKTEPE, M. Münir, “Abdülhamid I”, **DİA**, c. I, İstanbul 1988, s. 216.

AKYILDIZ, Ali, **Haremin Padişahı Valide Sultan**, Timaş Yayınları, İstanbul 2017.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Gözden Geçirilmiş 32. Baskı, Pegem Akademi, Ankara 2019.

ALİOĞLU, E. Füsun - Olcay Aydemir, “Sultan Külliyesi: Külliye'nin Konumlanma Özellikleri”, **Vakıf Restorasyon Yıllığı**, sayı 2, 2011, s. 12.

ALTUN, Ara, “Cihangir Camii”, **DİA**, c. VII, İstanbul 1993, s. 539.

ARGIT, Betül, **Rabia Gülnuş Emetullah Sultan**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.

ARLI, Levent Efe, **İstanbul Sultan Ahmet Camii Çinilerinin Belgelenmesi ve Değerlendirilmesi**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2018.

- ASLAN, Gül, **İstanbul Sıbyan Mektepleri İçin Bir Katalog Denemesi ve Yusufpaşa Sıbyan Mektebi Restorasyon Projesi**, İTÜ Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.
- ASLANAPA, Oktay, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılap Kitabevi, 2. bs., İstanbul 2004.
- ATASOY, Nurhan, **Haseki Hürrem Sultan ve Vakıfların Altın Çağı**, İBB Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2018.
- BALTACI, Cahit, “Osmanlılar’da Mektep”, **DİA**, c. XXIX, Ankara 2004, s. 6.
- _____, “Hürrem Sultan”, **DİA**, c. VIII, İstanbul 1998, s. 498.
- BALCAN, Cem, **Mimar Sinan’ın İstanbul Külliyyelerinde Yer Alan Sıbyan Mektepleri ve Koruma Sorunları**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.
- BAŞAR, Fahameddin, **Vakıf Kuran Kadınlar**, VGM Yayınları, Ankara 2019.
- BATUR, Selçuk, “Beylerbeyi Cami”, **DBİst.A**, c. II, İstanbul 1994, s. 203-205.
- BAYRAM, Sadi - Adnan Tüzen, “İstanbul-Üsküdar Ayazma Cami ve Ayazma Cami İnşaat Defteri”, **VD**, sayı XXII, Ankara 1991.
- BAYSUN, M. Cavid, “Mihrümah Sultan”, c. VIII, **İA**, MEB Yayınları, İstanbul 1960, s. 307.
- _____, “Kösem Sultan”, **İA**, c. VI, s. 916-918.
- BERKSAN, Emine, **II. Mustafa ve III. Ahmed’in Valideleri Emetullah Gülnuş Sultan ve Vakıfları**, İstanbul Üniversitesi, Türk İktisat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1998.

- BİLGE, Mustafa, “Üsküdar Ayazma Camii ve Bölgede İmarlaşma”, **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI**, 6-9 Kasım 2008, Bildiriler I, Coşkun Yılmaz, İstanbul 2009, s. 612.
- BİLİR, Ali, **Çeşmibülbüle Gizlenmiş Âbıhayat Beykoz**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2008.
- BOZKURT, Nebi, “Mektep”, **DİA**, c. XXIX, Ankara 2004, s. 5-6.
- CEZAR, Mustafa, **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, c. III, TTK Yayınları, Ankara 2011.
- ÇELEBİ, M. Elif, **18. Yüzyıl’ da Osmanlı İmparatorluğu’nda Batılılaşma Dönemi ve Bir 18. Yüzyıl Örneği, Üsküdar Ayazma Külliyesi**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul 2004.
- ÇEVRİMLİ, Nilgün, **Vakfiyelere Göre Tabir ve Istılahlar**, Gazi Kitabevi, Ankara 2019.
- ÇOBANOĞLU, Ahmed Vefa, “Sultan Ahmed Cami ve Külliyesi”, **DİA**, c. XXXVII, 2009, s. 497-501.
- _____, “Yenicamii Külliyesi”, **DİA**, c. XLIII, İstanbul 2013.
- ÇİFTÇİ, Aynur - Banu Çelebioğlu - Polat Ebru Omay - Uzay Yergün, “Azapkapı Saliha Sultan Çeşmesi: Koruma Sorunları ve Onarımlarının Değerlendirilmesi”, **Vakıf Restorasyon Yıllığı**, sayı 6, 2013, s. 9.
- DEĞİRMENCİ, Hilal, **Arşiv Belgeleri Işığında İstanbul Sur Dışındaki Sıbyan Mektepleri (Rumeli Yakası)**, Sakarya Üniversitesi, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- DOĞAN, Sema, “Haseki Külliyesi”, **DİA**, c. XVI, İstanbul 1997, s. 370.
- EMECEN, Feridun, **Fetih ve Kıyamet**, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, **İmparatorluk Çağının Osmanlı Sultanları**, İsam Yayınları, 4. bs., 2018.
- _____, “Süleyman I”, **DİA**, c. XXXVIII, İstanbul 2010, s.62-74.
- _____, “Mehmed III”, **DİA**, c. XXVIII, Ankara 2003, s.407-413..
- ERBAŞ, Aynur, **Fatih ve II. Bayezid Devrinden Günümüze Ulaşan İstanbul Camilerinin Kitabe ve Celi Yazıları**, Marmara Üniversitesi SBE Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.
- ERGİN, Osman, **Türk Maarif Tarihi**, c. I-II, Eser Kültür Yayınları, İstanbul 1977.
- _____, **Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi**, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939.
- EROL, Gülçin, “Çinili Cami Külliyesi”, **DİA**, c. VIII, İstanbul 1993.
- _____, “Çinili Camii ve Külliyesi”, **STAD**, c. I, sayı III, Eylül 1988.
- ERÜNSAL, İsmail, **Yirmi İki Mürekkep Damlası: Osmanlı Sosyal ve Kültür Tarihi Üzerine Sohbetler**, Söyleşi: Halil Solak, Timaş Yayınları, İstanbul 2021.

- ERZİNCAN, Tuğba, “Şebsefa Kadın Külliyesi”, **DİA**, c. XXXVIII, İstanbul 2010.
- EYİCE, Semavi, “Ayazma Camii”, **DBİst.A**, c. I, İstanbul 1993.
- _____, “Azapkapı Çeşmesi ve Sebili”, **DİA**, c. IV, s. 310-311.
- _____, “Bayezid Külliyesi”, **DBİst.A**, c. II, İstanbul 1994, s. 87.
- _____, “Fatih Külliyesi”, **DBİst.A**, c. III, s. 265-266.
- _____, “Fatih Cami ve Külliyesi”, **DİA**, c. XII, İstanbul 1995.
- _____, “Hamidiye Külliyesi”, **DİA**, c. XV, s. 465.
- _____, “İstanbul’da Sultan II. Bayezid Külliyesi”, **STAD**, c. III, sayı VIII, Ağustos 1990, s. 11-33.
- _____, “İbrahim Türbesi”, **DİA**, c. XXI, İstanbul 2000, s. 357.
- _____, “Saliha Sultan Sıbyan Mektebi”, **İstanbul Ansiklopedisi**, c. VI, İstanbul 1994, s. 429.
- _____, “İstanbul’un Ortadan Kalkan Bazı Tarihi Eserleri IV Sadi Efendi Çeşmesi, Saliha Sultan Sıbyan Mektebi, Toklu İbrahim Dede Mescidi”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, Prof. Dr. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, sayı 12, 1981-1982, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1982.
- Fatih Sultan Mehmed Vakfiyeleri**, haz. Cengiz Şeker, VGM, Çamlıca Kültür ve Yardım Vakfı, İstanbul 2003.
- GALİTEKİN, Ahmed Nezih, **Beykoz Kitabeleri**, c. I, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

- _____, **Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul**, İşaret Yayınları, İstanbul 2003, s. 907.
- GERLACH, Stephan, **Türkiye Günlüğü**, çev. Türkis Noyan, c. II, Kitap Yayınevi, Şubat 2007.
- GÖKBİLGİN, Tayyip, _____, "Hürrem Sultan", **İA**, c. V, İstanbul 1964.
- _____, "Süleyman I", **İA**, c. XI.
- _____, **Kanuni Sultan Süleyman**, Trakya Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2016.
- GÜLTEKİN, Gülbin, _____, "Mihrişah Valide Sultan Külliyesi", **DBİst.A**, c. V, s. 459-461.
- _____, "Zeyneb Sultan Cami ve Sıbyan Mektebi", **DBİst.A**, c. VII, İstanbul 1994, s. 550.
- GÜNAY, Hacı Mehmet, _____, "Vakıf", **DİA**, c. XLII, İstanbul 2012.
- GÜNYOL, Vedat, _____, "Mektedir", **İA**, c. VII, MEB Basımevi, İstanbul 1970, s. 657.
- GÜRBÜZ, Ezgi, _____, **Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi Külliyei Oluşturan Yapılar ve Bu Yapılardan Caminin Son Dönem Restorasyonu (2012-2014)**, MSGSÜ Restorasyon Anabilim Dalı Tarihi Çevre Değerlendirmesi Programı, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2019.
- HASKAN, Mehmet Nermi, _____, **Hamîd-i Evvel Külliyesi ve Çevresi**, İstanbul Ticaret Borsası, İstanbul 2018.
- HIZLI, Mefail, _____, "Osmanlı Sıbyan Mektepleri", **Osmanlı**, c. V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- İLGÜREL, Mücteba, _____, "Sultan Ahmed", **DİA**, c. II, s. 30.
- _____, "Kösem Sultan", **DİA**, c. XXVI, Ankara 2002.
- İNALCIK, Halil, _____, "Mehmed II", **DİA**, c. XXVIII, Ankara 2003.

- İstanbul’da Sultan II. Bayezid Külliyesi ve Arapça-Osmanlıca Vakfiyeleri**, haz. Receb Akakuş, Bayezid Cami ve Külliyesini Koruma Derneği, İstanbul 2011.
- KAZICI, Ziya, **Osmanlı’da Vakıf Medeniyeti**, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2019.
- _____, **Osmanlı’da Eğitim Öğretim**, Kayıhan Yayınları, 2. bs., İstanbul 2016.
- KAÇAR, Mustafa, “Mihrimah Sultan”, **DİA**, c. XXX, İstanbul 2005.
- KALA, Eyüp Sabri- İdris Akarçeşme, **Mihrişah Valide Sultan Vakfı**, VGM Yayınları, Ankara 2019.
- KALAFAT, Murat, **Gülnuş Emetullah Sultan’ın Baniliği**, Erciyes Üniversitesi SBE Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2011.
- KAN, Tuna, **İstanbul Süleymaniye Külliyesi Örneğinde Külliye İçin Bir Yönetim Modeli Yaklaşımı**, MSGSÜ Mimarlık Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul 2014.
- KARTAL, Şehri, **Haseki Hürrem Sultan Yapıları**, İTÜ FBE Mimarlık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2012.
- KAYTAZ, Fatma, “Nurbanu Valide Sultan’ın Hayatı ve Şahsiyeti”, **Vakıf Kuran Kadınlar**, haz. Fahmeddin Başar, VGM Yayınları, Ankara 2019.
- KOCAASLAN, Murat, **Kösem Sultan**, Okur Kitaplığı, İstanbul 2014.
- KOÇU, Reşad Ekrem, “Beylerbeyi Cami”, **İstanbul Ansiklopedisi**, c. V, İstanbul, 1961.
- KONYALI, İ. Hakkı, **Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi**, c. II, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976.

KORKMAZ, Yusuf,

Evliya Çelebi'ye Göre Melek Ahmed Paşa'nın Biyografisi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi SBE Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2019.

KUBAN, Doğan,

“Yeni Cami Külliyesi”, **DBİst.A**, c. VII, İstanbul 1994.

“Sultan Selim Külliyesi”, **DBİst.A**, c. VII, İstanbul.

“Mihrimah Sultan Külliyesi”, **DBİst.A**, c. V, İstanbul.

KUMRULAR, Özlem,

Kösem Sultan, Doğan Kitap, İstanbul 2015.

KUT, A. Turgut,

“İstanbul Sıbyan Mektepleriyle İlgili Bir Vesika”, **İstanbul Armağanı 3: Gündelik Hayatın Renkleri**, haz. Mustafa Armağan, İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1997.

KÜÇÜKKAYA, Ayşe Gülçin,

Mimarbaşı Sedefkar Mehmet Ağa'nın Yaşamı ve Türk Osmanlı Mimarisine Katkısı, MSGSÜ FBE Restorasyon Bölümü, Doktora Tezi, 1987.

KÜPELİ, Özer,

“IV. Murad'ın torunu Fatma Hanım Sultan'ın Muhallefatı”, **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, sayı 2, Aralık 2016, s. 163.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat,

Osmanlı'nın Sosyo-Kültürel ve İktisâdî Yapısı, TTK Yayınları, Ankara 2018.

Osmanlı Belgelerinin Dili, TTK Yayınları, Ankara 2013.

XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri, TTK Basımevi, Ankara 2000.

- MEHMED SÜREYYA, **Sicill-i Osmani**, c. IV, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- MUALLİM CEVDET, “Cemaat Mekteplerimize Bir Bakış ve Terbiyemizdeki Buhran”, **Tedrisat Mecmuası**, No.4 (48), İstanbul 1919, s. 282-290.
- MÜLAYİM, Selçuk, “Beylerbeyi Camii ve Külliyesi”, **DİA**, c. VI, İstanbul 1992, s. 75-77.
- _____, “Süleymaniye Camii ve Külliyesi”, **DİA**, c. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 114-119.
- NAYIR, Zeynep, **Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmed Külliyesi ve Sonrası (1609-1620)**, İTÜ Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, 1975.
- ORANSAY, Gültekin, **Osmanlı Devleti’nde Kim Kimdi?**, Küğ Yayını, Ankara 1969.
- ORMAN, İsmail, “Şehzade Külliyesi”, **DİA**, c. XXXVIII, İstanbul 2010.
- _____, “Mihrimah Sultan Külliyesi”, **DİA**, c. XXX, İstanbul 2005.
- ORMAN, Tülay Sezgin, “Yeni Valide Külliyesi”, **DİA**, c. XLIII, İstanbul 2013.
- ÖTEN, Aliye, **Arşiv Belgelerine Göre Sultanahmet Külliyesi ve İnşası**, Marmara Üniversitesi SBE İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul 2017.
- ÖZ, Tahsin, **İstanbul Camileri**, c. I-II, 2. bs., TTK Basımevi, Ankara 1987.

ÖZCAN, Abdülkadir,

ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi,
ÖZGÜLEŞ, Muzaffer,

ÖZYALVAÇ, Ali Naci,

ÖZYÜREK, Kenan,

PANTIK, Ramazan,

PARLAK, Sevgi,

PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ,

SAATÇİ, Suphi,

“Edirne Vakası”, **DİA**, c. X, İstanbul 1994.

“Mahmud I”, **DİA**, c. XXVII, Ankara 2003, s. 348-352.

“Vakfiye”, **DİA**, c. XLII, İstanbul 2012.

Gülnuş Emetullah Sultan’ın İmar Faaliyetleri, İTÜ, Mimarlık Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Eylül 2013.

“Üsküdar Yeni Valide Külliyesi’nin Bilinmeyen Yönleri”, **Uluslararası Üsküdar Sempozyumu, IX**, 11-13 Kasım 2016 Bildiriler, c. III, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul Aralık 2017, s. 311.

“Bir Müfettiş Raporunda Erken 20. Yüzyıl İstanbul Suriçi Sıbyan Mektepleri”, **Türkiyat Mecmuası**, c. 21/Bahar, 2011.

Kuruluşundan Tanzimat’a Osmanlı Başkent Mimarisinde Eğitim Yapılarının Külliye Kuruluşları İçindeki Yeri ve Önemi, MGSÜ, Sanat Tarihi Anabilim Dalı Türk İslam Programı, Yüksek Lisans Tezi, Kasım 2019.

Atık Valide Sultan Külliyesi, Hacettepe Üniversitesi SBE, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2014.

“Mihrişah Valide Sultan Külliyesi”, **DİA**, c. XXX, İstanbul 2005.

Peçevi Tarihi, haz. Bekir Sıtkı Baykal, c. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, 3. bs., 1992.

“Fatih Camii ve Külliyesi”, **Fatih Sultan Mehmed Han**, ed. Fahmeddin Başar, FSMVÜ Yayınları, İstanbul 2018.

- SABIRLI, Tijen, **Nurbanu Atik Valide Sultan Vakfı**, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2018.
- SAKAOĞLU, Necdet, “Sıbyan Mektepleri”, **DBİst.A**, c. VI, İstanbul 1994, s. 546-547.
- _____, “Süleyman I”, **DBİst.A**, c. VII, İstanbul.
- _____, “Bayezid II”, **DBİst.A**, c. II, İstanbul 1994.
- _____, “Mihrimah Sultan”, **DBİst.A**, c. V, İstanbul 1994.
- _____, “Nurbânu Valide Sultan”, **DBİst.A**, c. VI, İstanbul 1994.
- SARICAOĞLU, Fikret, “Melek Ahmed Paşa”, **DİA**, c. XXIX, Ankara 2004.
- _____, **Kendi Kaleminden Bir Padişahın Portresi: Sultan I. Abdülhamid (1774-1789)**, Tatav Yayınları.
- SUNER, Yasemin, “Şebsefa Kadın Camii ve Sıbyan Mektebi”, **DBİst.A**, c. VII, İstanbul 1994.
- Süleymaniye Vakfiyesi**, haz. Kemal Edip Kürkçüoğlu, Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1962.
- ŞAFAK, Nurdan, “17. Yüzyılda Bir Valide Sultan: Hatice Turhan Sultan ve Vakıfları”, **Vakıf Kuran Kadınlar**, haz. Fahameddin Başar, VGM Yayınları, Ankara 2019.
- ŞAHİN, İlhan, “Nurbânu Sultan”, **DİA**, c. XXXIII, İstanbul 2007, s. 250.
- ŞENOCAK, Lucienne Thys, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadın Baniler: Hadice Turhan Sultan**, çev. Ayla Ortaç, İstanbul 2009.
- TANIŞIK, İbrahim Hilmi, **İstanbul Çeşmeleri**, c. II, Maarif Matbaası, İstanbul 1945.

- TANMAN, M. Baha, “Atik Valide Külliyesi”, **DBİst.A.**, c. I, İstanbul 1993, s. 407.
- TAŞKIN, Osman, “Bir Uzun Hikâye: Cihangir Camii İnşaatı”, **Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi**, c. V, sayı 8, Nisan 2019.
- TAŞKIRAN, Nimet, **Hasekinin Kitabı**, Yenilik Basımevi, İstanbul 1972.
- TEKİNDAG, Şahabeddin, “17. Yüzyıl Türk Sanat Eserlerinden Bir Abide Yeni Cami Külliyesi”, **İÜEF Tarih Dergisi**, sayı 28-29, 1974-1975, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1975, s. 170-171.
- TERZİ, Arzu, **Bezmiâlem Valide Sultan Vakfiyeleri**, İstanbul 2020.
- TURAN, Şerafettin, “Bayezid II”, **DİA**, c. V, İstanbul 1992, s. 234-235. **Turhan Valide Sultan Vakfiyesi**, haz. H. Ahmet Arslantürk, Okur Kitaplığı İstanbul 2012.
- TÜZEN, Bayram, “İstanbul-Üsküdar Ayazma Cami ve Ayazma Cami İnşaat Defteri”, **VD**, sayı XXII, Ankara 1991, s. 222.
- UĞURLU, A. Hilal, “Siyasi Bir Projenin İzinde Bânilik: Mihrişah Valide Sultan’ın İmar Faaliyetlerini Yeniden Okumak”, **Belleten**, TTK Yayınları, c. 80, sayı 287, Nisan 2016, s. 87.
- ULUÇAY, Çağatay, **Padişahın Kadınları ve Kızları**, Ötüken Yayınları, 6. Bs. İstanbul 2012.
- UZUN, Mustafa, “Mektep İlahisi ve Gülbangı”, **DİA**, c. XXIX, Ankara 2004, s. 10-11.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, “Bayezid II”, **İA**, c. II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1961, s. 395.

- ÜLGEN, Ali Saim, “Yenicami”, **VD**, sayı 2, Ankara 1942, s. 388-395.
- ÜNVER, Süheyl, “Azap Kapısında Saliha Sultan Çeşmesi”, **Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni**, No: 153, Ekim 1954, s. 3.
- _____, **İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç: Fatih, Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı**, İstanbul 1946.
- YAĞCI, Zübeyde Güneş - Mustafa Akkaya, **III. Murad ve Safiye Sultan’ ın Kızları Ayşe Sultan**, Berikan Yayınevi, Ankara 2018.
- YARAMIŞ, Ahmet, “II. Ahmet’in Kızı Zeynep Sultan’ın Hayatı ve Üsküdar’daki Vakfıyesi”, **Üsküdar Sempozyumu II Bildiriler**, c. I, 12-13 Mart 2004, Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul 2005.
- YAVUZ, Yıldırım, “Mustafa III Mektebi”, **DBİst.A**, c. V, İstanbul 1994, s. 555.
- YAVUZCAN, Zehra, **Osmanlı Devleti’nde Hayırsever Hanım Sultanlara Bir Örnek: Hürrem Sultan**, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi SBE Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2019.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, “Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları Ya Da Türk Hayrât Sistemi”, **Osmanlı**, c. V, Ankara 1999, s. 17.
- _____, **XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, TTK Basımevi, Ankara 2003.
- _____, “Vakıf İstılahları Lügatçesi”, **VD**, sayı 17, 1983.
- YENİGÜN, Sudi, **İstanbul’un İncileri Anadolu Yakası Camileri**, Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2017.

YILMAZ, Ahmet,

Osmanlı Mimarisinde Külliye Olgusu ve Atik Valide Külliyesi Örneği, MSÜ FBE, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.

YILMAZÖRNEK, Bekir,

Üsküdar Mihrimah Sultan Külliyesi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2010.

YÜKSEL, İ. Aydın,

“Sultan Selim Camii ve Külliyesi”, **DİA**, c. XXXVII, İstanbul 2009, s. 513-515.

Sözlükler

DEVELLİOĞLU, Ferit,

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi, 33. bs., 2017.

PAKALIN, Mehmet Z.,

Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c. I-III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

SEZEN, Tahir,

Osmanlı Yer Adları, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Yayın No: 26, 2. bs., Ankara 2017.

ŞEMSEDDİN SAMİ

Kâmûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları.

İnternet Kaynakları

<https://www.vgm.gov.tr/kurumsal/tarihce/vakif-deyimleri-ve-terimleri-sozlugu>

<http://lugatim.com/>

<http://www.siyasalvakfi.org/hakkimizda/sibyan-mektebi-tarihcesi-3.html>

https://cihangirhem.meb.k12.tr/34/05/159330/okulumuz_hakkinda.html

<http://istanbul.meb.gov.tr/www/hayatadokunanmerkezler/icerik/2042>

<https://iyc.org.tr/subeler/eyupsultan-subesi-1041>

<http://www.ottomaninscriptions.com/verse.aspx?ref=list&bid=1221&hid=1498>